

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTA

Ari-Elmeri Hyvönen, Tapio Juntunen, Harri Mikkola,
Juha Käpylä, Harri Gustafsberg, Markku Nyman,
Tiina Rättilä, Sirpa Virta, Johanna Liljeroos

**Kokonaisresilienssi ja turvallisuus:
tasot, prosessit ja arviointi**

Helmikuu 2019

Valtioneuvoston selvitys-
ja tutkimustoiminnan
julkaisusarja 17/2019

KUVAILULEHTI

Julkaisija ja julkaisu-aika	Valtioneuvoston kanslia, 7.2.2019		
Tekijät	Ari-Elmeri Hyvönen, Tapio Juntunen, Harri Mikkola, Juha Käpylä, Harri Gustafsberg, Markku Nyman, Tiina Rättälä, Sirpa Virta, Johanna Lilje-roos		
Julkaisun nimi	Kokonaisresilienssi ja turvallisuus: tasot, prosessit ja arviointi		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 17/2019		
Asiasanat	Resilienssi, kokonaisturvallisuus, turvallisuuspolitiikka		
Julkaisun osat/ muut tuotetut versiot	-		
Julkaisu-aika	Helmikuu, 2019	Sivuja 109	Kieli Suomi

Tiivistelmä

Viime vuosina osaksi kokonaisturvallisuutta on nostettu tarve kehittää yksilön ja yhteiskunnan resilienssiä, eli kykyä sietää häiriö- ja kriisitilanteita sekä mukautua niiden jälkeiseen tilanteeseen. Raportissa tarkennetaan resilienssin merkitystä sekä esitetään keinoja edistää resilienssiä suomalaisessa yhteiskunnassa. Resilienssi määritellään raportissa kolmivaiheisesti vastustuskyvyksi, toimintakyvyn säilyttämiseksi ja oppivaksi mukautumiseksi. Resilienssi ei ole vastaus mihinkään tiettyyn uhkaan, vaan liittyy ensisijaisesti yleiseen kykyyn mukautua häiriö- ja kriisitilanteisiin niiden tarkasta luonteesta riippumatta. Raportti esittelee neljäntasoisien kokonaisresilienssin käsitteen, joka viittaa yksilön, yhteisön, valtioinstituutioiden ja kansainvälisen kytkeytyneisyyden resilienssitason yhteensovittamiseen.

Raportti esittelee myös keinoja edistää, mitata ja arvioida resilienssiä. Erityisen keskeistä kokonaisresilienssin edistämiseksi ovat lapsuuden ja nuoruuden turvaverkot ja laadukas koulutus, tasokkaat ja saavutettavissa olevat sosiaali- ja terveysalan palvelut ja kriisityö, demokraattisten osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen sekä yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentäminen. Lisäksi on keskeistä panostaa jatkossakin materiaalisien huoltovarmuuden selkärankana toimivien kansainvälisten yhteyksien kehittämiseen sekä laajemmin sääntöperustaisen kansainvälisen järjestyksen tukemiseen. Myös ympäristö- ja resurssiturvallisuuden kysymykset on otettava entistä keskeisemmäksi osaksi kokonaisturvallisuusviitekehystä.

Liite 1 Puolistrukturoitu ryhmäteemahaastattelu käytännön turvallisuusalan toimijoiden resilienssikäytöksistä.

Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston vuoden 2018 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa (tietokayttoon.fi).

Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare & utgivningsdatum	Statsrådets kansli, 7.2.2019		
Författare	Ari-Elmeri Hyvönen, Tapio Juntunen, Harri Mikkola, Juha Käpylä, Harri Gustafsberg, Markku Nyman, Tiina Rättilä, Sirpa Virta, Johanna Lilje-roos		
Publikationens namn	Kokonaisresilienssi ja turvallisuus: tasot, prosessit ja arviointi		
Publikationsseriens namn och nummer	Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 17/2019		
Nyckelord	resiliens, övergripande säkerhet, säkerhetspolitik		
Publikationens delar /andra producerade versioner	-		
Utgivningsdatum	Februari, 2019	Sidantal 109	Språk Finska

Sammandrag

Under de senaste åren har behovet av att utveckla individens och samhällets resiliens, det vill säga förmågan att motstå störningar och kriser samt anpassa sig till deras konsekvenser, uppstått som en viktig del av övergripande säkerhet. Rapporten definierar begreppet resiliens i detalj och presenterar verktyg för att öka resiliens i det finska samhället. Resiliens definieras i rapporten som en trestegs process bestående av motstånd, upprätthållande av funktionalitet och adaptivt lärande. Resiliens är inte en lösning till något särskilt hot, utan innebär en allmän förmåga att anpassa sig till störningar och kriser, oavsett deras särdrag. Rapporten introducerar begreppet övergripande resiliens, som består av fyra nivåer och hänvisar till att samordna resiliensnivåerna mellan individen, samhället, statliga institutioner och internationell konnektivitet.

Rapporten introducerar också verktyg för att förbättra, mäta och utvärdera resiliens. Med hänsyn till övergripande resiliens är följande faktorer av särskild betydelse: de sociala skyddsnäten speciellt för barn och ungdomar, utbildning av hög kvalitet, tillgängliga och högklassiga social- och hälsovårdstjänster samt krisarbete, förstärkning av demokratiska deltagningsmöjligheter och minskning av social ojämlikhet. Dessutom är det nödvändigt att fortsätta investera i de internationella förbindelserna som utgör ryggraden för materiell försörjning, och i större utsträckning stöda den regelbaserade internationella ordningen. Frågor gällande miljö- och resurssäkerhet måste bli en starkare del inom referensramen för övergripande säkerhet.

Bilaga 1 Semi-strukturerad tematisk gruppintervju om säkerhetsutövarees resilienskonceptioner

Den här publikation är en del i genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan för 2018 (tietokayttoon.fi/sv).

De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt

DESCRIPTION

Publisher and release date	Prime Minister´s Office, 7.2.2019		
Authors	Ari-Elmeri Hyvönen, Tapio Juntunen, Harri Mikkola, Juha Käpylä, Harri Gustafsberg, Markku Nyman, Tiina Rättilä, Sirpa Virta, Johanna Lilje-roos		
Title of publication	Kokonaisresilienssi ja turvallisuus: tasot, prosessit ja arviointi		
Name of series and number of publication	Publications of the Government´s analysis, assessment and research activities 17/2019		
Keywords	Resilience, comprehensive security, security politics		
Other parts of publication/ other produced versions	-		
Release date	February, 2019	Pages 109	Language Finnish

Abstract

During the last few years, the need to develop individual and societal resilience, the ability to withstand disruption and crisis events and adapt to their consequences, has emerged as a vital part of comprehensive security. The report seeks to define resilience more clearly and presents tools for enhancing resilience in the Finnish society. The report defines resilience as a three-step process comprised of resistance, maintaining of functionality and adaptive learning. Resilience is not a response to any specific threat, but relates to a more general ability to adopt to disruptions and crises regardless of their exact characteristics. The report presents a four level concept of comprehensive resilience that refers to the coordination between the resilience levels of the individual, the social, state institutions and international connectivity.

The report also introduces tools for enhancing, measuring and evaluating resilience. The following factors are of particular importance: the societal safety nets especially for children and youth, high-quality education, qualified and accessible social and health services and crisis interventions, enhancing channels of democratic participation and reducing social inequality. It is also imperative to keep investing to the international links that form the backbone of the material security of supply, and more broadly to the support of the rule-based international order. Questions pertaining to environmental and resource security need to become more central to the comprehensive security framework.

Appendix 1 Semi-structured thematic group interview on the resilience conceptions of security practitioners

This publication is part of the implementation of the Government Plan for Analysis, Assessment and Research for 2018 (tietokayttoon.fi/en).

The content is the responsibility of the producers of the information and does not necessarily represent the view of the Government.

SISÄLLYS

YHTEENVETO JA KESKEISET TOIMENPIDESUOSITUKSET	1
1. JOHDANTO.....	4
1.1. Tutkimuksen tausta	4
1.2. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	5
1.3. Tutkimusaineisto ja menetelmät	7
Aineisto.....	7
Menetelmät ja tutkimusraportin rakenne	7
2. RESILIENSSIN KÄSITE MAAILMALLA JA SUOMESSA	9
2.1. Resilienssin alkuperäinen merkitys ja sovellukset psykologiassa	9
2.2. Sosio-ekologinen resilienssikäsitys.....	11
2.3. Resilienssi Euroopan unionin politiikassa ja Suomen kokonaisturvallisuusmallissa.....	13
3. KOKONAISRESILIENSSI: PROSESSI- JA TASONÄKÖKULMAT	16
3.1. Kiinteä ja sopeutuva sekä yleinen ja erityinen resilienssi.....	16
Koettu resilienssi.....	18
Yleinen ja erityinen resilienssi.....	18
3.2. Resilienssi prosessina.....	19
Kuvio 1: Resilienssi prosessina	20
3.3. Kokonaisresilienssin tasot ja poliittinen järjestelmä	21
Kuvio 2: Neljä resilienssiulottuvuutta ja niiden yhteenkietoituminen yksilön resilienssin näkökulmasta.....	23
3.4. Ylläpitävät, marginalisoivat ja uudistavat strategiat	25
4. YKSILÖRESILIENSSI.....	27
4.1. Yksilöresilienssi sosiaalisena ominaisuutena	27
Resilientin yksilön ominaisuudet ja sosiaaliset piirteet.....	28
Yksilöresilienssin sosiaalinen ja yhteisöllinen ulottuvuus.....	30
4.2. Yksilöresilienssiin kouluttaminen ja erityisryhmät	31
Kokonaisresilienssin edistäminen: esimerkkejä väestöryhmistä	33
4.3. Yksilöresilienssiin vaikuttaminen väestötasolla	35

5.	RESILIENTIT YHTEISÖT.....	38
5.1.	Yhteisöresilienssin prosessit ja laajennettu käsitys kriittisestä infrastruktuurista .	40
5.2.	Yhteisöresilienssin arviointi.....	44
5.3.	Osallisuuden kasvattaminen.....	48
6.	YHTEISKUNNAN INSTITUUTIOT, VARAUTUMINEN JA MUKAUTUMISVALMIUS. 54	
6.1.	Hyvinvointi, koulutus ja yhteiskunnan turvaverkkojen merkitys yksilön resilienssille.....	54
	Haavoittuvassa asemassa olevat ja kriisiaikainen sosiaalityö.....	55
	Koulutusasteen ja oppimiskokemusten vaikutus yksilön resilienssille	56
6.2.	Kansalaisyhteiskunnan varautuminen.....	58
6.3.	Yhteiskunnallinen luottamus	60
6.4.	Ilmastopolitiikka osana kokonaisresilienssiä.....	62
	Kuvio 3: Ekologinen katto ja sosiaalinen perusta Raworthin ”donitsimallissa”	66
7.	KANSAINVÄLINEN KYTKEYTYNEISYYS.....	67
7.1.	Huoltovarmuus ja yhteiskunnan kriisinkestävyys.....	68
7.2.	Kansainväliset yhteydet huoltovarmuuden ja yhteiskunnan resilienssin mahdollistajina	70
7.3.	Kansainvälinen huoltovarmuusyhteistyö	73
	Kahdenvälinen huoltovarmuusyhteistyö.....	73
	Euroopan unionin huoltovarmuusulottuvuus ja resilienssipolitiikka	75
	Huoltovarmuusyhteistyö NATO:n kanssa.....	76
	Energiahuoltovarmuus ja kansainvälisen huoltovarmuusyhteistyön tulevaisuus	76
7.4.	Huoltovarmuus, verkostollinen turvallisuus ja eteenpäin suunnattu resilienssi	77
8.	RESILIENSSIN ARVIINTI JA INDIKAATTORIT	81
8.1.	Käsitys Suomen resilienssipolitiikan ulottuvuuksista ja nykytilasta.....	81
	Resilienssin ymmärtäminen.....	81
	Väestöryhmät.....	83
	Toimijat ja toimenpiteet	84
	Yhteiskunnallisen resilienssin vahvuudet, heikkoudet, uhkat ja mahdollisuudet Suomessa	85
8.2.	Yksilöresilienssin arviointi väestöryhmittäin ja väestön tasolla	87
8.3.	Yhteisöresilienssin mittaaminen, arviointi ja mallintaminen	89
8.4.	Poliittisen kokonaisresilienssin seuranta- ja arviointimalli	90

9. YHTEENVETO: KOKONAIRESILIISSIN MÄÄRITTELY, VAHVISTAMINEN JA RESILIISSIPOLITIIKAN RAJAT	92
9.1. Resilienssin ulottuvuuksien tarkempi erittely strategisella tasolla.....	92
9.2. Yksilön resilienssin seuranta- ja arviointi yhteiskunnassa sekä muut resilienssin arvioimisen kannalta keskeiset suositukset.....	93
Arviointi ja indikaattorit	93
Muut yhteiskunnallisen resilienssin kannalta keskeiset toimenpidesuositukset	95
9.3. Resilienssipolitiikan rajat	96
10. LÄHTEITÄ JA TAUSTA-AINEISTOJA.....	98
Lähteet.....	98
Liite 1: Puolistrukturoitu ryhmäteemahaastattelu käytännön turvallisuusalan toimijoiden resilienssikäsityksistä	109

YHTEENVETO JA KESKEISET TOIMENPIDESUOSITUKSET

Suomen turvallisuuspolitiikka on viimeisten viidentoista vuoden aikana nojannut entistä poik-kihallinnollisempaan lähestymistapaan. Kokonaisturvallisuuden käsite on luonut perustan eri toimijoiden välisen yhteistyön tehostamiselle ja kehittämiselle entistä laajemmin ymmärrettyihin turvallisuusuhkiin vastaamiseksi. Erityisesti viime vuosina resilienssi – yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien iskunkestävyys ja mukautumisvalmius – on noussut keskeiseksi turvallisuuden alaa läpileikkaavaksi huolenaiheeksi. Resilienssi kuvastaa yhteiskunnan kykyä säilyttää toimintakykynsä ja kehittyä huolimatta kriiseille tai häiriötekijöille altistumisesta. Tämä raportti muodostaa kokonaiskuvan siitä, mitä resilienssi (erityisesti yksilön resilienssi) tarkoittaa kokonaisturvallisuuden yhteydessä.

Raportissa tarkennetaan resilienssin merkitystä sekä esitetään keinoja edistää resilienssiä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksen keskeinen toimintasuositus liittyy resilienssin ymmärtämiseen; jotta kriisinsieto- ja mukautumiskykyä voidaan parhaalla mahdollisella tavalla edistää, on keskeistä erottaa resilienssi esimerkiksi ennaltaehkäisevästä politiikasta ja vastustuskyvystä.

Monialaiseen kansainväliseen tutkimukseen pohjautuen raportissa laajennetaan käsitystä resilienssistä siten, että siinä huomioidaan välittömään kriisinsietokykyyn vaikuttavien tekijöiden lisäksi myös kriiseistä palautumiseen, sopeutumiseen ja mukautumiseen liittyvät tekijät ja näkökulmat. Tältä pohjalta resilienssi määritellään raportissa häiriön- ja kriisinsietokyvyn sekä oppivan mukautumisen yhdistelmäksi. Keskeinen osa yhteiskunnan turvallisuustrategiassa määritettyä henkistä kriisinkestävyttä on kyky mukautua ja muuttua, yksilöinä ja yhteisötasolla, vastauksena kriiseihin.

Uusien turvallisuusuhkien myötä, esimerkiksi äärimmäisten ja yllättävien sääntäpahtumien lisääntyessä, kriisinsietokyvyllä ja mukautumisvalmiudella on keskeinen asema turvallisuuden edistämässä yhteiskunnan eri tasoilla. Mukautumisvalmiuden näkökulmasta resilienssi ei ole vastaus mihinkään tiettyyn uhkaan, vaan liittyy ensisijaisesti yleiseen kykyyn mukautua häiriö- ja kriisitilanteiden jälkeen niiden tarkasta luonteesta riippumatta: se on yleinen henkinen ja yhteiskunnallinen ominaisuus.

Keskeistä tutkimuksen resilienssikäsityksessä on sen

- tarjoama hahmotus yhteiskunnan ja demokraattisen järjestelmän resilienssin osatekijöiden muodostamasta **kokonaisresilienssistä**
- erittelemät **neljä yhteiskunnallista tasoa**, joiden vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kokonaisresilienssi muodostuu (yksilö, yhteisö, valtio ja instituutiot, kansainvälinen kytkeytyneisyys)
- korostama **prosessiymmärrys** resilienssistä vastustuskyvyn, toimintakyvyn säilyttämisen ja oppivan mukautumisen yhdistelmänä.

Tutkimuksen päähuomio on väestössä kokonaisuutena, mutta erityisesti yksilö- ja yhteisöluvuissa tarkastelemme myös tapoja edistää resilienssiä tiettyjen ryhmien näkökulmasta. Näitä ovat muun muassa varushenkilöt, keskeiset viranomaistahot ja laajemmin kriittisen infrastruktuurin ja materiaalisen huoltovarmuuden kannalta keskeiset toimijat.

Poiketen sekä suomalaisen että esimerkiksi EU-tason resilienssikeskustelun päälinjoista, prosessipohjainen ymmärrys resilienssistä tarkoittaa, että pelkkä henkinen ja materiaallinen kriisinsietokyky ilman mukautuvaa oppimisprosessia tukevia valmiuksia on vaillinaisen tapa hahmottaa resilienssiä. Resilienssiä onkin syytä tarkastella yhteiskunnan eri osien muodostamana kokonaisuutena, yksilöistä ekosysteemeihin ja huoltovarmuudesta demokratian toimivuuteen. Tutkimuksessa tähän viitataan kokonaisresilienssin käsitteellä. Mukautumisvalmiuden edistämisen sisältävä resilienssipolitiikka olisi hyödyllistä ottaa kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallin suunnittelun yhdeksi lähtökohdaksi. Kokonaisturvallisuuden kautta hahmotettu yhteiskunnallinen turvallisuus, ja resilienssi sen keskeisenä osana, tulee nähdä yhteiskunnan ja hallinnon eri tahoja ja tasoja yhdistävänä jaettuna toiminnan kohteena.¹

Kokonaisresilienssi tulee nähdä eri toimijoita yhdistävänä tarkastelukehikkona, jonka kautta yhteiskunnan turvallisuus nivoutuu tiettyihin sektorirajat ylittäviin kysymyksiin. Tällaisia kysymyksiä ovat muun muassa resurssi- ja ympäristökysymykset, demokratia, osallisuus ja poliittinen luottamus, poliittisen sekä yhteiskunnallisen eriarvoistumisen ja polarisaation ehkäiseminen. Valtion ja yhteiskunnan palveluiden näkökulmasta resilienssin edistäminen tapahtuu erityisesti lapsuuden- ja nuoruuden turvaverkkojen, demokraattisten osallistumismahdollisuuksien ja sosiaali- ja terveystalouden kriisipalveluiden vahvistamisen avulla. Lisäksi on keskeistä panostaa jatkossakin yhteisöjen, ekosysteemien ja ruuan tuotannon moninaisuuteen sekä kansainvälisten yhteyksien toimivuuteen.

Kokonaisresilienssin käsitteellä viitataan myös siihen, että resilienssiä tulee tarkastella yhteiskunnan kokonaiskuvan näkökulmasta ja mahdollisimman pitkällä aikavälillä. Esimerkiksi eriarvoisuutta lisääviä taloudellisia sopeuttamistoimia tai yhteiskunnan heikentynyttä kykyä vastata ilmastollisiin kriiseihin tulee arvioida kriittisesti kokonaisuuden näkökulmasta.

Resilienssin kokonaisvaltaisen hahmottamisen lisäksi raportti esittelee tarkemmin määritellyjä tapoja edistää resilienssiä yhteiskunnan eri tasoilla. Raportissa esitetään myös malli yhteiskunnan resilienssikyvyyden arvioimiseksi ja seuraamiseksi.

Eri resilienssitasoilla tarkasteltuna keskeisimmät **toimintasuositukset** ovat seuraavia:

- Yksilöresilienssiä voidaan kehittää ja harjoittaa erilaisin fyysisiin ja mentaaliin taitoihin liittyvillä menetelmillä. Erityisesti kokonaisturvallisuuden kannalta keskeisille toimijoille voidaan kehittää pilotoinnin kautta **koulutusohjelmia**.
- **Varhaislapsuudessa muodostuvat resilienssiresurssit** ovat keskeisessä osassa koko elinkaaren läpi. Siksi perheiden saamaan tukeen ja stressittömään lapsuuden ympäristöön on panostettava muun muassa sosiaalipolitiikan keinoin. Myös varhaiskasvatuksen ja kouluympäristöjen riittävä resurssointi on turvattava.
- Suomalainen **lapsiperhe- ja varhaiskasvatusmalli** toimii pääpiirteissään hyvin. Onkin tärkeää, että tällaisia järjestelmiä ei pureta tai hajauteta, vaan kehitetään edelleen.
- Yhteisöjen ja sitä kautta myös yksilöiden resilienssikyvyt ovat sidoksissa yhteiskunnalliseen luottamukseen ja sosiaaliseen pääomaan. Molempia voidaan vahvistaa keskittymällä **yhteiskunnallista eriarvoisuutta** (koulutus-, hyvinvointi-, tulo- ja varallisuuserot) **vähentävään politiikkaan** sekä yhteiskunnallista osallisuutta kasvattavien **osallistumiskanavien** luomiseen.

¹ Ks. myös Keskinen ym. 2016.

- Sekä kansallisella että paikallisyhteisöjen tasolla keskeistä on myös panostaa yhteiskunnan perustoimintojen kannalta keskeisen infrastruktuurin turvarakenteisiin ja ennen kaikkea **päällekkäisiin tukijärjestelmiin**.
- Tavoitettavat ja hyvin resurssoidut **sosiaalisektorin palvelut** edesauttavat kokonaisresilienssin rakentumista.
- **Viranomaisviestintää** häiriö- ja kriisitilanteissa on kehitettävä, sillä se edesauttaa myös yhteisöjen omaehtoista organisoitumista poikkeustilanteissa ja niiden jälkeen.
- On tärkeää, että **ilmasto-, resurssi- ja laajemmin ympäristöturvallisuuden teemat integroidaan tiiviimmäksi osaksi kokonaisturvallisuusmallia**, joka antaa ilmasto-kysymyksiin vastaamiselle vankan perustan niin sisä- kuin ulkopoliittisestakin näkökulmasta. Samalla on huomattava, että mitä nopeammin merkittäviin toimiin ryhdytään, sitä pienempi niiden kokonaisrasitus yhteiskunnan perusrakenteille on.
- **Huoltovarmuustoimijoille** suunnattua kypsyysanalyysityökalua (HVO Extranet -järjestelmä) sekä sen pohjalta Huoltovarmuuskeskuksessa kerättävää valtakunnan tason tilannekuvan muodostamista on syytä jatkaa ja kehittää edelleen.

Toimintasuosituksen lisäksi esittelemme luvussa 8 keinoja arvioida resilienssivalmiuksia kokonaisresilienssin eri tasoilla. Yksilökohtaista arviointia voidaan toteuttaa (myös väestötasolla) esimerkiksi psykologiassa kehitetyillä arviointiasteikoilla. Myös yhteisötason resilienssin, jolla on suora vaikutus yksilöidenkin resilienssiin, arvioimiseksi on kehitetty kansainvälisesti useita malleja, joita pyrimme soveltamaan Suomen kontekstiin. Esimerkiksi kaupunkien resilienssiä voidaan arvioida monia olemassaolevia mittaristoja yhdistäen. Myös yhteisötason koetun resilienssin on todettu korreloivan häiriö- ja kriisitilanteissa toteutuvaan resilienssiin, joten sitä mittaava kysymys olisi mahdollista lisätä esimerkiksi koetun terveyden Finsote-kyselyihin. Suoria demokraattisia osallistumiskanavia voidaan myös käyttää keinona tiedon saamiseksi paikallisyhteisöjen resilienssivalmiuksista. On kuitenkin huomattava, että toteutunutta resilienssiä voidaan arvioida vasta jälkijättöisesti suhteessa konkreettisiin häiriö- tai kriisitilanteisiin.

Raportin lopussa tuomme esiin resilienssipolitiikan rajoja. Resilienssi ei ole vastaus kaikkiin kokonaisturvallisuuden piirissä – koko yhteiskunnasta puhumattakaan – esiin nouseviin ongelmiin. Resilienssi pitää itsessään nähdä osana laajempaa kokonaisuutta, johon kuuluvat muun muassa aktiivinen kansalaisuus ja siihen liittyvät taidot. Kokonaisturvallisuutta edistää yksilö, joka on paljon muutakin kuin resilientti. Lisäksi on huomattava, että yksittäiseen kriisitilanteeseen kehitetty resilientti vastine saattaa osoittautua toisessa tilanteessa haitalliseksi.

Resilienssin rakentamista ei tule sekoittaa esimerkiksi kansallisen puolustuksen vaatiman torjuntakyvyn ylläpitämiseen, sisäisen turvallisuuden kannalta keskeiseen ennaltaehkäisyyn, eikä ympäristöturvallisuuden saralla ilmastonmuutoksen torjunnan laiminlyömiseen. Juurisyyhin vaikuttamisen ja resilienssin kasvattamispyrkimysten onkin kuljettava käsi kädessä.

1. JOHDANTO

Tässä raportissa esitetään malli resilienssin, eli kriisinsietokyvyn ja mukautumisvalmiuden², yhteiskunnallisista tasoista kokonaisturvallisuuden kontekstissa. Raportissa tarkastellaan tapoja kehittää, arvioida ja seurata sekä yksilön että yhteiskunnan resilienssiä.

1.1. Tutkimuksen tausta

Suomen turvallisuuspolitiikka on viimeisen viidentoista vuoden aikana nojautunut vahvasti poikkihallinnolliseen lähestymistapaan. Erialaisten yhteiskunnan alueiden ja toimintojen katsotaan olevan alttiita kriiseille ja häiriötilanteille, joita on mielekästä hahmottaa turvallisuuspoliittisesta näkökulmasta. Turvallisuushallinnon tasolla on korostunut ajatus elintärkeiden toimintojen turvaamisesta koko yhteiskunnan eri tahot ja tasot kattavalla yhteistoiminnalla. Samalla yksityisen sektorin, kolmannen sektorin sekä itseorganisoituvan kansalaisyhteiskunnan merkitys turvallisuustoiminnassa on korostunut. Ilmiönä turvallisuus ymmärretään yhä laajemmin ja kytkeytyneemmin. Se ulottuu aina arjen jatkuvuuteen liittyvistä kokemuksista sisäisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämisen sekä kokonaisuun puolustuksen kautta yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen kaltaisiin kansallisen turvallisuuden ydinkysymyksiin.

Vuodesta 2010 eteenpäin yhteiskunnan yleisen varautumisen periaatteita on ohjattu Yhteiskunnan turvallisuusstrategialla (YTS), joka päivitettiin vuonna 2017. Yleisen kehyksen turvallisuuspolitiikalle luo kokonaisturvallisuuden käsite, jonka alkuperä on vuonna 2012 laaditussa Valtioneuvoston periaatepäätöksessä³. Myös tapa hahmottaa uhkia on muuttunut. Uhkakuvasto on moninaistunut. Muun muassa tietoliikenteeseen, informaatioon, ympäristöön, logistiikkaan ja elintarvikehuoltoon, terrorismiin ja talouteen liittyvistä huolenaiheista on tullut aiempaa kiinteämpi osa turvallisuuspoliittista käytäntöä. Samalla globaalin toimintaympäristömme nähdään olevan monimutkainen ja nopeasti muuttuva.

Turvallisuusympäristöä luonnehtivat laajasti yhteiskuntajärjestelmiin vaikuttavat prosessit ja uhkakuvat, kuten ilmastonmuutos ja kriittisten luonnonvarojen ehtyminen, laajat muuttoliikkeet, eriarvoisuuden kasvu, demokratian heikkeneminen, työn ja elinkeinotoiminnan rakenteita yhä nopeammin muuttavat teknologiset häiriöt, kuten automatisaatio- ja robotisaatiokehityksen ennakoimattomat vaikutukset työlle ja siihen liittyville kansalaisten identiteeteille, sekä laajamittaiset alueelliset konfliktit esimerkiksi Lähi-idässä. Edelliset tekijät vaikuttavat myös kehittyneiden läntisten yhteiskuntien kulttuuriseen monimuotoistumiseen. Tämä saattaa muodostaa haasteen yhteisötason resilienssin kanssa positiivisessa yhteydessä olevalle sosiaalisen koheesion kokemukselle erityisesti kaupungeissa ja kasvukeskuksissa.

Sekä ajatus yhteiskunnan kokonaisvaltaisesti huomioimaan pyrkivästä turvallisuushallinnosta että uhkien mieltäminen yhä vaikeammin hallittavan ja ennakoitavan toimintaympäristön tuottamiseksi on korostanut resilienssin – yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien mukautumisvalmiuden – merkitystä turvallisuuspolitiikan keinona ja päämääränä. Turvallisuuspoliittisena käsitteenä resilienssi viittaa kykyyn sietää kriisien vaikutuksia sekä valmiuteen mukautua kriisi- ja

² Tässä raportissa resilienssin (engl. *resilience*) suomenkieliseksi käännökseksi esitetään sanoja kriisinsietokyky ja mukautumisvalmius (ks. Hyvönen & Juntunen 2016, 221), joita käytetään raportissa rinnakkain resilienssi-anglismien kanssa.

³ Yhteiskunnan turvallisuusstrategian edeltäjinä voidaan pitää Valtioneuvoston periaatepäätöksiä yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisesta (ks. Valtioneuvosto 2003).

häiriötilanteiden jälkeisiin olosuhteisiin. Siksi se nähdään keskeisenä osana monimutkaistuviin kriiseihin vastaamiseksi. Resilienssin yhteys kokonaisturvallisuusajatteluun on myös selvä. Resilientisti toimiva yhteiskunta sekä edellyttää että edistää eri toimijoiden yhteistointakykyä. Alusta asti kokonaisturvallisuuden piiriin on nähty kuuluvan varautuminen, häiriötilanteiden hallinta ja niistä toipuminen. Näistä resilienssi kytkeytyy suoraan kahteen jälkimmäiseen vaiheeseen. Valtion, yhteiskunnan ja yksilöiden resilienssin edistäminen puolestaan voidaan nähdä erottamattomana osana varautumispolitiikkaa.

Yhteiskunnan turvallisuusstrategian lisäksi vuonna 2017 julkaistu Sisäisen turvallisuuden strategia on yhteiskunnallisen resilienssin kannalta keskeinen turvallisuuspolitiikkaa linjaava asiakirja. Sisäisen turvallisuuden strategia on tiekartta, joka pyrkii toteuttamaan keväällä 2015 laaditussa hallitusohjelmassa esitettyä linjausta tehdä Suomesta maailman turvallisimman valtion asua, yrittää ja tehdä töitä.⁴ Tässä yhteydessä on huomattava, että resilienssi ei ole synonyymi turvallisuudelle. Itse asiassa sellaiset häiriötilanteet tai vastoinkäymiset, olivat ne sitten yhteiskuntaa kokonaisuudessaan koettelevia tai henkilökohtaista elämää koskevia, joiden kohtaamiseen vaaditaan resilienssiä, ovat merkkejä pikemminkin turvattomuuden kuin turvallisuuden kasvusta.

Laajasti ymmärretyn yhteiskunnallisen turvallisuuden ja resilienssin tai kriisinsietokyvyn välinen suhde onkin vähintään jännitteinen⁵. Toisaalta, kuten tämän raportin johtopäätöksissä esitetään, tietyt kansalaisten yleisen resilienssin kasvamisen kanssa positiivisessa yhteydessä olevat yhteiskuntapoliittiset tekijät, kuten lapsen arjen turvaa lisäävä varhaiskasvatuskokemus, laadukas koulutusjärjestelmä sekä yhdenvertaisuutta edistävät peruspalvelut, tukevat yksilön resilienssin kasvun kannalta myönteisiä yhteiskunnallisia olosuhteita.

Resilienssi ja sen edistäminen tulevat olemaan keskeisessä osassa Suomen elintärkeiden toimintojen turvaamisen kannalta. Onkin keskeistä muodostaa selkeä kuva siitä, mitä resilienssi tarkoittaa turvallisuuden yhteydessä, millä tavoin se näkyy yhteiskunnan eri tasoilla (yksilö, yhteisö, valtio ja globaali kytkeytyneisyys), ja millä keinoin sitä voidaan eri tasoilla edistää. Samalla on tärkeä tunnistaa resilienssin kasvattamisen päämääräkseen ottavan turvallisuuspolitiikan rajat ja mahdolliset ei-toivotut seuraukset.

1.2. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on määrittellä yhteiskunnallinen resilienssi kokonaisturvallisuuden viitekehityksessä sekä arvioida suomalaisen yhteiskunnan kriisien kohtaamiseen vaadittavaa mukautumisvalmiutta. Tähän liittyen hankkeessa luodaan malli kokonaisresilienssin eri tasoista, jonka avulla yksilötason resilienssiä ja siihen vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä voidaan seurata ja arvioida.

Resilienssiksi tai resilienssiksi ymmärretyn ominaisuuden jäsentämiseksi raportissa tukeudutaan kansainväliseen monitieteiseen resilienssitutkimukseen sekä siitä tehtyyn meta-analyyysiin. Sosiaalityön ja psykologian kaltaisilla tieteenaloilla on keskitytty jo pitkään yksilöresilienssin piirteisiin ja tähän liittyviä empiirisiä tutkimuksia on runsaasti. Näiden tieteenalojen

⁴ Valtioneuvosto 2015, 36.

⁵ Esimerkiksi Sisäisen turvallisuuden strategiassa turvallisuus määritellään nimenomaan häiriöttömyytenä: "[t]ässä strategiassa sisäisellä turvallisuudella tarkoitetaan niitä yhteiskunnan ominaisuuksia, joiden johdosta väestö voi nauttia oikeusjärjestelmän takaamista oikeuksista ja vapauksista ilman rikollisuudesta, häiriöistä, onnettomuuksista ja kansallisista tai kansainvälisistä ilmiöistä johtuvaa pelkoa tai turvattomuutta" (Sisäministeriö 2017, 11). Resilienssin sijaan viittaa yleisesti ominaisuuteen, jota tarvitaan yllättävien häiriöiden tai turvattomuuksien sietämiseen, toimintakyvyn säilyttämiseen häiriöiden tai turvattomuuden kokemuksen pitkittyessä sekä positiiviseen mukautumiseen yllättävien häiriöiden ja mittavien turvattomuuden kokemusten jälkeisessä uudessa normaalitilassa.

tutkimustulosten kautta on mahdollista arvioida erityisesti yksilöiden kriisien jälkeiseen onnistuneeseen sopeutumiseen liittyviä yhteiskunnallisia ja henkilökohtaisen elämänpiirin olosuhdetekijöitä.

Lisäksi resilienssiä on kasvavasti tutkittu laajempien yhteiskunnallisten kokonaisuuksien, kuten yhteisöjen, organisaatioiden ja kaupungistumisen konteksteissa. Niissä resilienssi ymmärretään ylikysilöllisenä ominaisuutena tai piirteenä. Katastrofitutkimuksen piirissä yhteisöresilienssiksi ymmärretty ominaisuus on jaettu edelleen tietyille yhteisölle luontaisiin sekä toisaalta yleisesti sopeutumista edistäviin piirteisiin. Ensiksi mainittuja ovat yhteisöä kannattelevan fyysisen infrastruktuurin ja palvelurakenteen lujatekoisuus sekä päällekkäiset varajärjestelmät (toisteisuus). Sopeutumista edistävät resilienssin piirteet puolestaan ovat yhteisön kekseliäisyys sekä vikkelyys, eli kyky päättäväiseen toimintaan ja nopeaan organisoitumiseen.

Jakoa iskunkestävyyttä ilmentävään luontaiseen sekä toisaalta sopeutumista edistävään resilienssiin voidaan soveltaa myös laajemmin yhteiskunnallisen kokonaisresilienssin osatekijöiden arvointiin. Jäsennys muistuttaa myös sosio-ekologiassa omaksuttua käsitystä erityisesti ja yleisestä resilienssistä, joista ensiksi mainittu on uhkakuvasidonnaisempi, kun taas jälkimmäinen viittaa sellaisiin yleisiin piirteisiin, joita tarvitaan minkä tahansa epävarmuuden ja häiriötilanteen ylittämiseen.

Resilienssin seuranta- ja arviointimalli perustuu analyysiin yhteiskunnallisesta resilienssistä sekä siihen vaikuttavista tekijöistä Suomen hallintokulttuurin, turvallisuuskäsitysten ja –käytänteiden sekä näihin yhdistettävien vahvuuksien ja heikkouksien näkökulmasta. Seuranta- ja arviointimallia muodostettaessa kiinnitetään erityistä huomiota yksilöiden resilienssiä parantaviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, kyvykkyyksiin ja konkreettisiin taitoihin. Tähän liittyen raportissa arvioidaan kansainvälisen resilienssitutkimuksen sekä resilienssipolitiikan käytänteiden valossa myös, mitä sellaisia yhteiskunnalliseen turvallisuuteen vaikuttavia kehityskulkuja on havaittavissa, joihin nimenomaisesti yksilötason ja yhteiskunnallisen tason resilienssi nousee keskeiseksi vastaukseksi.

Tutkimus ei kuitenkaan pyri Suomen ulkoisen ja sisäisen turvallisuuden kannalta keskeisten turvallisuusuhkien ennakointiin, vaan tutkimusongelman keskiössä on resilienssin määrittelemine ja arvioiminen Suomen kokonaisturvallisuusmallin kontekstissa. Samalla on huomattava, että vaikka tutkimuksessa resilienssin merkitys sidotaankin usein sellaisiin ominaisuuksiin, jotka edesauttavat toimintaa häiriö- ja kriisitilanteissa sekä palautumista niistä, ei tässä tutkimuksessa myöskään oteta kantaa siihen, miten resilienssiä vaativat kriisitilanteet tai poikkeusolot tulisi määritellä valmiuslainsäädännön tai yleisemmin viranomaistoiminnan näkökulmasta.⁶

Hankeen **tutkimuskysymykset** ovat:

1. Miten resilienssi tulisi määritellä sekä ymmärtää yhteiskunnallisen turvallisuuden ja kokonaisturvallisuuden näkökulmasta?
2. Miten yhteiskunnallisen ja yksilötason resilienssin välistä suhdetta tulisi jäsentää?
3. Mistä tekijöistä yksilön resilienssi suomalaisessa yhteiskunnassa muodostuu (tiedot, taidot ja asenteet, mukaan lukien fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä näiden puitteet ja tuki) sekä miten yksilön resilienssiä voidaan arvioida, seurata ja kehittää?

⁶ Vrt. Heikkonen ym. 2018.

4. Mitä sellaisia kehityskulkuja on nähtävissä, joihin varautumisessa yhteiskunnan ja yksilötason resilienssi on keskeisessä roolissa?

1.3. Tutkimusaineisto ja menetelmät

Aineisto

Tutkimuksen keskeisin aineistokokonaisuus koostuu kansainvälisistä, eri aloilla tehdyistä resilienssitutkimuksista. Kansallisen ja globaalin turvallisuuden näkökulmasta kansainvälisten suhteiden tieteenalalla viime vuosina kasvanut resilienssitutkimus muodostaa luonnollisesti keskeisen kiinnepisteen. Resilienssin analyttiseksi ymmärtämiseksi on kuitenkin välttämättömää laajentaa tarkastelua myös muille tieteenaloille, erityisesti ekologian (ml. sosio-ekologia), psykologian ja sosiaalityön piiriin. Lisäksi laajemmin politiikan tutkimuksen piirissä tehty demokratia-, osallisuus- ja luottamustutkimus on osoittautunut keskeiseksi pohdittaessa tapoja edistää yhteiskunnallista kokonaisresilienssiä.

Osana kansainvälisestä tutkimuksesta tehtyä analyysiä tarkastelimme myös resilienssin turvallisuuspoliittisia sovelluksia eri maissa, erityisesti Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa, joissa resilienssiä on käytetty turvallisuuspolitiikkaa ohjaavana käsitteenä jo pidemmän aikaa. Tutkimuksessa päähuomio kuitenkin keskittyy Suomen yhteiskunnallista turvallisuuspolitiikkaa ohjaaviin strategia-asiakirjoihin. Kansainvälisen resilienssitutkimuksen pohjalta muodostetun kokonaiskuvan perusteella aineistona on käytetty resilienssin kannalta keskeisiä yhteiskunnallisia ilmiöitä koskevaa tietoa Suomesta. Tausta-aineistona on lisäksi hyödynnetty hallinnollisia asiakirjoja kuten periaatepäätöksiä, raportteja ja katsauksia. Suomalaisten asiakirjojen lisäksi olemme hyödyntäneet soveltuvilta osin Euroopan unionin ja kansainvälisten järjestöjen, ennen kaikkea YK:n ja OECD:n, tuottamia raportteja ja suosituksia.

Menetelmät ja tutkimusraportin rakenne

Tutkimushanke⁷ toteutettiin yhteistyönä Tampereen yliopiston (koordinointivastuu), Ulkopoliittisen Instituutin, Poliisiammattikorkeakoulun ja Mentoritiimi oy:n välillä helmi-joulukuussa 2018. Hankkeen vastuullisena johtajana toimi professori Sirpa Virta (TaY). Loppuraportin koordinointi- ja ensisijainen kirjoitusvastuu oli YTT Ari-Elmeri Hyvösellä ja YTM Tapio Juntusella (TaY). Hankkeen muut kirjoittajat tuottivat pohjamateriaalia, jota on käytetty seuraavasti: Luku 4 hyödyntää FT Harri Gustafsbergin (Mentoritiimi) ja PsM, YTM Markku Nymanin (POLAMK) tuottamaa tekstiä, Luku 5 YTT Tiina Rättilän (TaY) ja luku 6 YTT Juha Käpylän ja YTT Harri Mikkolan (FIIA) tekstiä. HTM Johanna Liljeroos (TaY) on toiminut hankkeessa tutkimusapulaisena ja hänen tekstiään on hyödynnetty alaluvussa 8.1.

Hanke toteutettiin neljänä toisiinsa kytkeytyvänä työpakettina, joiden pohjalle myös loppuraportti rakentuu. Hankkeen ensimmäisessä osakokonaisuudessa muodostettiin laaja-alainen kokonaiskuva kansainvälisen resilienssitutkimuksen nykytilasta ja tutkimustuloksista eri tieteenalojen näkökulmista.⁸ Tämän laadullisen meta-analyysin perusteella luotiin hankkeen käsitteellinen viitekehys, joka voidaan kiteyttää kahteen osaan⁹. Ensinnäkin raportissa yhteis-

⁷ Kokonaisvaltainen resilienssin hallinta: yksilön mukautumisvalmiuden vahvistaminen osana kokonaisturvallisuutta (KOREHA).

⁸ Tieteenaloista analyysissä korostuivat sosio-ekologia sekä psykologia. Meta-analyysissä on kuitenkin hyödynnetty myös kansainvälisen turvallisuustutkimuksen, sosiaalityön sekä kasvatustieteiden kaltaisilla aloilla toteutettua empiiristä ja käsitteellistä resilienssitutkimusta, sekä toisaalta urbanisaation ja katastrofitutkimuksen kaltaisten ilmiöiden ympärille keskittyneiden monitieteisten tutkimussuuntausten tapoja hahmottaa resilienssiä. Resilienssin tieteellisen merkityksen juurista lisää pääluvussa 3 (ks. myös Bourbeau 2018).

⁹ Laadullisessa meta-analyysissä luokitellaan tietyistä aihepiiristä jo tehtyjä empiirisiä tai käsitteellisiä tutkimuksia niiden olennaisiin piirteisiin keskittymällä. Näiden piirteiden synteettisen analyysin kautta on mahdollista luoda uusia käsitteellisiä tapoja hahmottaa kyseistä ilmiötä tai tutkimuskohdetta. (Ks. Timulak 2009, 591.)

kunnan kokonaisresilienssiä tarkastellaan neljän tason ominaispiirteiden välisenä vuorovai-
kutuksena. Toisekseen resilienssi ymmärretään raportissa kolmivaiheisena prosessina. En-
nen kaikkea korostamme tämän prosessin pitkäkestoisuutta, jonka myötä resilienssiä ei tule
ymmärtää yksinomaan materiaalisena tai henkisenä kriisinsietokykynä. Nämä huomiot ovat
myös politiikkasuosituksia, sillä ne tarjoavat mallin yhteiskunnallisen ja yksilötason resiliens-
sin nykyistä nyansoidummalle ymmärtämiselle ja siitä nousevalle politiikalle. Ensimmäisen
työpakettin tulokset esitellään raportin pääluvussa 3.

Hankkeen toisessa työpaketissa keskityttiin yhteisön ja yksilötason mukautumisvalmiuden vä-
liseen kosketuspintaan. Se jakautui kahteen osatyöpakettiin. Näistä ensimmäinen (2a) muo-
dosti yleiskuvaa yksilön resilienssistä ja keinoista edistää sitä, nojautuen erityisesti yksilöpsy-
kologiseen tutkimustraditioon. Toinen (2b) puolestaan keskittyi yhteisöllisyyden ja osallistu-
mismahdollisuuksien erittelyyn osana resilienssinrakennusta. Työpakettin 2a tulokset esite-
tään pääluvussa 4. ja työpakettin 2b tulokset puolestaan pääluvussa 5. Työpaketti 2a:n yhtey-
dessä tarkasteltiin myös suomalaisten yhteiskuntapoliittisia arvoja sekä hyvinvointiin liittyviä
käsityksiä kartoittavia kyselytutkimuksia, joiden tuloksia peilattiin resilienssikeskusteluun sekä
eri väestöryhmien turvallisuuskäsityksiin. Tämä tarkastelu on integroitu lukuun 6.

Hankkeen kolmannessa työpaketissa puolestaan tarkasteltiin suomalaisen yhteiskunnan re-
silienssiä osana globaalia vuorovaikutusympäristöä, erityisesti materiaalisen huoltovarmuu-
den, mutta myös Suomen keskeisten kansainvälisten toimijoiden sekä globaalihallinnan ja -
uhkien näkökulmasta. Työpakettin tulokset esitellään luvussa 7. Hankkeen neljäs työpaketti
nivoi aikaisempien työpakettien tulokset yhteen. Tältä pohjalta luvussa 8. esitetään suosituk-
sia ja ehdotuksia yhteiskunnallisen kokonaisresilienssin seurantaan ja arviointiin, erityisesti
yksilötason ja yhteisötason kriisinsieto- ja mukautumisvalmiuden näkökulmasta. Luvussa 9.
esitetään raportin yhteenveto ja tiivistys sen politiikkasuosituksista.

Työpakettien lisäksi hankkeessa toteutettiin kaksi yhteiskunnallisen turvallisuuden eri aloja
sekä toimijoita koonnutta ryhmähaastattelua. Haastattelut toteutettiin elokuussa 2018 puo-
listrukturoituina teemahaastatteluina, jotka järjestettiin Ulkopoliittisessa instituutissa Helsin-
gissä. Teemahaastattelujen tavoitteena oli muodostaa alustava käytännönläheinen (käytän-
nön turvallisuustoimijoiden) tilannekuva siitä, miten Suomessa ymmärretään resilienssin mer-
kitys ja siihen vaikuttavat tekijät (ks. Liite 1). Teemahaastatteluiden tuloksista raportoidaan
luvussa 8.1.

Raportin luku 2 tarjoaa lyhyen yleiskuvan resilienssin noususta tieteelliseksi ja politiikkaa oh-
jaavaksi käsitteeksi. Luku 3 tarkastelee erilaisia tapoja hahmottaa resilienssiä tieteellisen kä-
sitteenä ja esittelee hankkeessa hyödynnettävän resilienssikäsityksen. Luvut 4–7 käsittelevät
resilienssin eri tasoja edeten yksilöistä yhteisöihin, valtioinstituutioon ja kansainväliseen kyt-
keytyneisyyteen. Luku 8 esittelee tapoja mitata ja arvioida resilienssiä sekä jäsentää projektin
osana toteutetun teemaryhmähaastattelun aineistoa. Luku 9 vetää raportin tuloksia yhteen,
esittelee sen pohjalta nousevat toimintasuositukset ja muistuttaa resilienssipolitiikan rajoista.

2. RESILIENSSIN KÄSITE MAAILMALLA JA SUOMESSA

2.1. Resilienssin alkuperäinen merkitys ja sovellukset psykologiassa

Resilienssi-sanan etymologia palaa nykytiedon valossa antiikin Rooman aikaiseen latinaan, jossa sanan *resilire* tai *resilio* viittasi konkreettisesti hyppäämiseen, loikkaamiseen tai takaisin kimpoamisen kaltaisiin tekoihin. Käsite on mitä ilmeisemmin matkannut keskiranskasta englannin kieleen 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tuolloin käsitteellä oli varsin negatiivinen konnotaatio, toisin kuin nykykielessä. Sillä ilmaistiin sellaisia tekoja tai toimia, joilla tavoiteltiin paluuta aikaisempiin poliittisiin olosuhteisiin tai tilanteeseen, joita ei nykyhetken ja valitsevan hallitsijan näkökulmasta nähty toivottavana. Tässä alkuperäisessä englanninkielisessä merkityksessään käsite toisin sanoen rinnastettiin ei-toivottavaksi vastustukseksi tai ailahtelevaisuudeksi.

Sir Francis Bacon käytti resilienssi-sanaa ensimmäisen kerran tieteellisessä asiayhteydessä vuonna 1625 kuvaillessaan kaiun palautumisen voimakkuutta. Englannin kieleen vakiintui 1800-luvulle mennessä sana resilienssi (engl. *resiliency*), jolla viitattiin tarkasteltavana olevan fyysisen kohteen lujutta ilmentävään ominaisuuteen tai henkilön luonteenpiirteeseen, kuten sanan nykymerkityskin usein ymmärretään. Esimerkiksi Yhdysvalloissa termiä käytettiin 1850-luvulla tässä merkityksessä kuvailemaan kykyjä ja ominaisuuksia, joita tarvittiin maanjäristysten tuhoista palautumiseen. Tässä merkityksessä resilienssi ymmärrettiin 1800-luvun puolesta välistä eteenpäin myös insinöritieteissä fyysisten kappaleiden, kuten teräspalkkien jäykkyyttä tai kovuutta ilmaisevana mekaanisena ominaisuutena.¹⁰

Edellä esitelty etymologia antaa jo vihjeen resilienssi-sanan kaksoismerkityksestä: se kuvaa samalla sekä fyysisille rakenteille tyypillistä mekaanista ominaisuutta (kestokyky, taipuminen ilman katkeamista) että toisaalta organisaatioille, järjestelmille, yhteisöille tai viime kädessä yksilöille tyypillistä ominaisuutta tai luonteenpiirrettä (kyky säilyttää identiteetti vastoinkäymisistä huolimatta ja valmius palautua vastoinkäymisistä). Sitten resilienssin viittauskohteeksi on nostettu myös kokonaiset yhteiskunnat. Esimerkiksi jo toisen maailmansodan aikana resilienssiä käytettiin yleisesti luonnehtimaan yhteiskuntien ja kansakuntien kykyä kestää totaalisen sodankäynnin seurauksia, kuten laajamittaisia strategisia pommituksia.¹¹

Resilienssiksi tunnistetun ominaisuuden tai ilmiön systemaattisempi tieteellinen jäsentäminen ajoittuu vasta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan erityisesti sosiaalityön ja psykologian tieteenaloilla tehtyihin tutkimuksiin.¹² Esimerkiksi kehityspsykologiassa resilienssin käsitteeseen viitattiin jo toisen maailmansodan aikana tutkimuksissa, joissa tarkasteltiin sotakokemuksista kärsiviä lapsia ja heidän toipumismekanismejaan sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.¹³ 1950- ja 60-luvuilla psykologiasta ammentava resilienssitutkimus keskittyi erityisesti juuri lasten ja nuorten traumansietokyvyn (engl. *coping capacities*) ja siihen liittyvien vaihei-

¹⁰ Alexander 2013.

¹¹ Chamberlin 1943, 4; U.S. Government 1945, 37.

¹² Ks. Bourbeau 2018.

¹³ Scoville 1942.

den jäsentämiseen. Useissa kehityspsykologiaan nojaavissa tutkimuksissa painotetaan nimenomaan lasten ja nuorten kognitiivisen kehityksen luontaista plastisuutta sekä laajemmin ihmisen traumaattisten kokemusten jälkeistä positiivista sopeutumista edistäviä luonteenpiirteitä ja näihin vaikuttavia ympäristötekijöitä.

Jo 1950-luvulta voimme löytää tutkimuksia, joissa yksilöiden reaktioita katastrofeihin ja siihen vaikuttavia tekijöitä jäsennettiin kolmivaiheisena prosessina: i) katastrofin tiedostamisen välitön vaikutus; ii) toimintakyvyn palauttava ”hätkähtäminen” tai ”pakeneminen” akuutista vaarasta (engl. *recoil*); iii) jälkitraumaattinen jakso katastrofin jälkeisessä uudessa normaalitilassa, mikä voi hypoteettisesti kestää yksilön loppuelämän.¹⁴ Huomionarvoista prosessimalissa on sen tarjoama mahdollisuus ymmärtää yksilötason katastrofireaktio moniulotteisena prosessina, jossa yhdistyy niin yksilön temperamenttiin sekä yhteiskunnan tarjoamaan tukeen liittyviä tekijöitä, jälkimmäisten korostuessa mitä pidemmälle edellä esitellyssä kolmivaiheisessä prosessissa edetään.

On huomattava, että kehitys- ja kriisipsykologiasta ammentavan tutkimuksen painotus muuttuu hieman sen mukaan, keskitytäänkö siinä välittömään kriisiaikaiseen toimintakykyyn ja siihen liittyvän paniikkireaktion kaltaisiin vasteisiin vai yksilöiden kriisikokemuksen jälkeisten palautumisprosessien laatuun ja siihen vaikuttaviin olosuhdetekijöihin. Sittemmin resilienssin psykologinen merkitys on laajentunut käsittämään kriisin jälkeisen palautumisprosessin viimeiseen vaiheeseen liittyvää positiivista sopeutumista. Useissa tutkimuksissa on huomattu, että resilienssiksi kutsuttu ominaisuus on verraten yleinen. Havainto haastaa jälkitraumaattista stressioireyhtymää korostavaa lähestymistapaa sekä siihen liittyvää taipumusta lähestyä kriisikokemuksista palautuvia yksilöitä välttämättömien interventioiden kohteena.¹⁵

Psykologian näkökulmasta resilienssi ei ole niinkään ominaisuus, joka viittaa kykyyn sietää traumaattisia kokemuksia tai kriisejä, vaan pikemminkin kykyyn sopeutua positiivisesti kriisin jälkeiseen tilaan.¹⁶ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kykyä sietää kriisiaikaista stressireaktiota tulisi ymmärtää yhtenä resilienssiprosessin osatekijänä, joka myös edesauttaa positiivista sopeutumista sekä nopeuttaa sen käynnistymistä.

Lisäksi on huomattava, että vaikka psykologian ja sosiaalityön kaltaisilla tieteenaloilla resilienssi on tutkimuskohteena perinteisesti ymmärretty yksilöihin liittyvänä, ei tämä kuitenkaan nykytutkimuksen valossa tarkoita sitä, että kyseinen ominaisuus pelkistyisi yksilöiden temperamentin piirteeksi. Sen sijaan psykologian ja sosiaalityön tieteenaloilla resilienssiä koskeva tutkimus on jo pitkään ymmärtänyt resilienssin yksilöllisten luonteenpiirteiden ja ympäristötekijöiden yhteisvaikutuksena.

Yksilöiden resilienssiä ja sen rakentumiseen vaikuttavia tekijöitä tulee myös tarkastella kontekstuaalisesti, eli suhteessa koetun trauman laatuun ja laajuuteen, mikä vaikuttaa myös siihen, miten resilienssiksi ymmärretty ominaisuus määritellään ja luokitellaan.¹⁷ Toisekseen resilienssiä tulee tarkastella holistisesti siten, että yksilön temperamenttiin, persoonaan ja opituihin selviytymismekanismeihin liittyvien yksilötason muuttujien lisäksi huomioidaan erilaiset demografiset muuttujat, kuten sukupuoli, ikä, koulutusaste, varallisuus sekä sosiokontekstuaaliset muuttujat, kuten perhesuhteet ja muut turvaverkot sekä ympäröivän yhteisön tarjoaman tuen laatu.¹⁸

¹⁴ Tyhurst 1957, 385–387.

¹⁵ Bonanno & Mancini 2008, 373.

¹⁶ Luthar ym. 2000, 543.

¹⁷ Fraser ym. 1999, 138.

¹⁸ Esim. Bonanno & Mancini 2008.

2.2. Sosio-ekologinen resilienssikäsitys

Psykologian ja sosiaalityön tieteenaloilta nouseva resilienssitutkimus keskittyy joka tapauksessa yksilöihin, näiden eroihin sekä heidän resilienssiympäristönsä vaikuttaviin muuttujiin. 1970-luvulta eteenpäin resilienssistä on muodostunut vaikutusvaltainen lähestymistapa myös sosioekologisten systeemien tutkimuksessa. Resilienssin systeeminäkökulma soveltuu siinä mielessä paremmin turvallisuuspolitiikkaan, että siinä yksilö nähdään pikemminkin kompleksisen kokonaisuuden yhtenä osatekijänä kuin tutkimuksen yksinoikeutettuna lähtökohtana.¹⁹ Ekologian näkökulmasta resilienssillä viitataan yleisesti ekosysteemien, kuten sademetsien, koralliriuttojen tai jokien suistoalueiden muodostamien monimutkaisten kokonaisuuksien, kapasiteettiin imeä itseensä sen luontaista tasapainotilaa koettelevia häiriöitä ilman, että se menettää identiteettiään.

Ekologian näkökulmasta resilienssi ei siis viittaa muuttumattomuuteen tai täydelliseen alkutilaan palautumiseen, vaan pikemminkin ekosysteemin kykyyn joustaa häiriötilanteissa menettämättä toimintakykyään sekä toisaalta kriisin jälkeisen uuden normaalitilan stabiloitumiseen kuluvaan aikaan. Esimerkiksi Adger esittää kaksi vaihtoehtoista määritelmää ekologiselle resilienssille: ensimmäisessä viitataan siihen häiriötekijöiden määrään, jonka systeemi pystyy imemään itseensä menettämättä sen identiteetin keskeisiä piirteitä; toisessa määritelmässä keskitytään häiriön jälkeisen palautumisprosessin nopeuteen.²⁰

Sosio-ekologisessa resilienssitutkimuksessa puolestaan keskitytään ihmisyyshäiriöiden sekä luonnon muodostamien systeemien välisiin vuorovaikutusprosesseihin. Tutkimuksen keskiössä on kuitenkin usein ihmisyyshäiriöiden hyvinvoinnin arviointi.²¹ Vanha käsitys resilienssistä määritelmänä, joka ilmentää ekosysteemien valmiutta palautua ideaaliin tasapainotilaan on sittemmin korvattu kirjallisuudessa dynaamisella käsityksellä sosio-ekologisesta resilienssistä. Siinä resilienssi ymmärretään esimerkiksi yhteisöjen ja sen elinympäristön kykyä uudelleenorganisoida yllättävillä tavoilla palautumatta kuitenkaan häiriötilannetta edeltävään tasapainotilaan.²² Sosio-ekologinen resilienssi toisin sanoen viittaa kykyyn ylläpitää ja uudistaa yhteisöä hyödyntämällä yhteisöllisten ja ekologisten prosessien välisestä vuorovaikutuksesta nousevia mahdollisuuksia.²³

Sosio-ekologisen resilienssikäsityksen näkökulmasta on keskeistä ymmärtää, että yksilöiden resilienssi toteutuu aina moniulotteisessa ja väistämättä vähintään jollain tavalla ennakoimattomassa vuorovaikutussuhteessa eletyn elinympäristön, yhteisön, yhteiskunnan sekä lopulta myös globaalitason kanssa. Tätä vuorovaikutusprosessia kuvaavat panarkian ja emergenssin käsitteet. Sosio-ekologiassa systeemien muutos sekä siihen liittyvä resilienssi toisin sanoen ymmärretään toisiinsa kytkeytyneiden (panarkisten) tasojen vuorovaikutussuhteista syntyvänä ominaisuutena, joka ei palaudu näiden järjestelmien osien ominaisuuksiin. Kokonaisuus on siis enemmän kuin osiensa summa (emergenssi).

Tämä tarkoittaa myös sitä, että resilienssiin vaikuttavien tekijöiden käyttäytymistä luonteeltaan ainakin osittain ainutlaatuisissa häiriö- tai kriisitilanteissa ei voi täysin ennustaa. Laajasti yhteiskuntaa koetteleva, luonteeltaan aikaisemmista kokemuksista poikkeava häiriötilanne ja

¹⁹ Duit ym. 2010, 364.

²⁰ Adger 2000, 349.

²¹ Esim. Folke ym. 2016.

²² Adger 2000.

²³ Leap & Thompson 2018.

siihen suhteutettava yhteiskunnallinen resilienssi rakentuu yhteiskunnan eri tasoilla tapahtuvista sopeutumisreaktioista, joiden kokonaisvaikutusta ei ole aina mahdollista ennalta mallintaa.

Esimerkkinä toimii yhteisöresilienssi, jota voidaan kyllä pyrkiä mittaamaan itsenäisenä resilienssipolitiikan tasona, mutta jonka voidaan katsoa koostuvan myös sitä ylempille tasoille laskettavista yhteiskunnallisista ominaisuuksista (esimerkiksi yhteiskunnan keskeiset institutiot, kansallisen ja alueellisen tason valmiussuunnitelmat, globaaliprosessien vaikutukset yhteisötasolla) sekä toisaalta sitä alemmista tasoista (yhteisön johtajat yksilötasolla, perheet, laajemman yhteisön sisälle kutoutuneet naapurustot ja muut pienyhteisöt).²⁴

Myös yksilöresilienssi on yksilöiden ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa jatkuvasti liikkuva ja muotoutuva prosessi, ei niinkään selkeästi tiettyyn aikaan ja paikkaan eristettävissä oleva ominaisuus.²⁵ Berkes ja Ross ovat ehdottaneet erityisesti yhteisöresilienssin tutkimista tällaisesta panarkisesta, toisiinsa keriytyneiden yhteiskunnallisten suhteiden näkökulmasta.²⁶ Walklate ym. ehdottavat panarkian käsitteen soveltamista laajemminkin yhteiskunnan eri tasojen välisten, suhteellisten omalakisten resilienssisuhteiden tutkimukseen.²⁷ Panarkia voidaan tässä yhteydessä ymmärtää hierarkioihin ja yksisuuntaisiin vaikutussuhteisiin perustuvan hallinta-ajattelun vaihtoehtona. Muutoksen ymmärtämisen ja resilienssin hallinnan näkökulmasta tämä tarkoittaa pelkistetysti sitä, että yhteiskunnan eri tasojen välisiä vuorovaikutussuhteita tulisi ymmärtää moniulotteisesti. Myös hankkeessa sovellettu neljätasoinen ymmärrys resilienssistä perustuu ajatukseen yhteiskunnan tasojen välisestä panarkisesta vuorovaikutteisuudesta.²⁸

Resilienssin tasot on ymmärrettävä erillisinä, mutta samalla erottamattomasti toisiinsa kytkeytyneinä ja vaikuttavina verkostoina. Tämän verkostuneen prosessin hahmottamisen helpottamiseksi pyrimme avaamaan eri tasojen luonnetta ja kehittämään näkökulmaa, josta niiden muodostamaa kokonaisuutta voidaan tarkastella. Tätä näkökulmaa nimitämme **poliittiseksi tai yhteiskunnalliseksi kokonaisresilienssiksi**. Esitämme seuraavassa luvussa yhden tavan hahmottaa yksilön resilienssiä yhteiskunnan panarkisten kehien välisissä vuorovaikutusprosesseissa määrittyvänä ominaisuutena.

On kuitenkin myös todettava, että resilienssin ymmärtäminen yhteiskunnan eri tasojen välisiin moniulotteisiin suhteisiin perustuvana ja kriiseihin vastaamisen osalta ainutlaatuisena ominaisuutena ei ole hallinnan tai hallinnon näkökulmasta täysin ongelmaton. Itse asiassa kokonaisresilienssin ymmärtäminen panarkisesti rakentuvana ja emergenttinä prosessina tekee sen täydellisestä hallinnasta mahdotonta.

Resilienssiä rakennetaan aina edellisten historiallisten kokemusten vaikutusten ohjaamana, minkä pohjalta myös tulevaisuuden ennakointi tapahtuu. Juuri tässä piilee varautumisajattelua liiaksi korostavien resilienssimallinnoksien vaara; ne kun vaikuttavat vievän johtopäätöksiin, jossa valmiudesta joustaa ja mukautua vääjäämättömien kriisien edessä tulee hyvän kansalaisen keskeisin ominaisuus. Tällöin suhtautuminen kriisejä tuottavaan sosiaalisen ja globaaliin ympäristöön on vaarassa muuttua fatalistiseksi, eli turvattomuuteen ei edes oleteta

²⁴ Berkes & Ross 2016.

²⁵ Walklate ym. 2014, 419.

²⁶ Berkes & Ross 2016.

²⁷ Walklate ym. 2014.

²⁸ Esimerkiksi globaalitasolta peräisin olevan pandemian vaikutukset saattavat läpileikata kaikki sosio-ekologisen systeemin tasot. Samalla on kuitenkin huomattava, että pandemian vaikutukset esimerkiksi yhteisötasolla voivat olla hyvin erilaisia riippuen yhteisöjen rakenteesta, sen muodostavien yksilöiden piirteistä ja tavoista, joilla yhteisöt ovat kytkeytyneet yhteiskuntaan laajemmin. Lisäksi pandemian kaltaista uhkaa tulee hallita eri keinoin eri systeemin tasoilla, jolloin pitää ottaa huomioon myös tasojen väliset vuorovaikutussuhteet ja niiden vaikutukset resilienssin rakentamiselle. Toisaalta panarkia viittaa myös vaikutuksiin, jotka nousevat yksilö- ja yhteisötasolta vaikuttamaan yhteiskunta- ja globaalitasolla (esimerkiksi paikallistasolta nousevat poliittiset protestiliikkeet voivat vahvistaa paikallistason resilienssiä, mutta samalla vaikutukset yhteiskunnallisella ja globaalilla tasolla voivat olla arvaamattomampia).

löydettyä ennaltaehkäiseviä ratkaisuja. Toisin sanoen, huomio liikuu tällöin kriisejä synnyttävien yhteiskunnallisten ja ekologisten prosessien ennakoinnista, ennaltaehkäisemisestä ja hallinnasta kohti sellaista kielenkäyttöä ja käytäntöjä, jotka ottavat onnistuneen turvallisuuspolitiikan mittatikuksi varautuvan mukautumisvalmiuden kehittämisen – ei itse turvallisuuden lisäämisen.²⁹

Vaikka tehtävä ei olekaan tämän raportin keskiössä, on tärkeää pyrkiä arvioimaan resiliensivaatimusten taustalla avautuvia ideologisia ja poliittisia katsantoja, sekä pohtia kriittisesti yksilön resilienssin kasvattamisen suhdetta muihin vaihtoehtoihin kansallisen turvallisuuspolitiikan prioriteetteihin, kuten haavoittuvaisempien väestöosien suojeluun, valtion rajojen ja keskeisten instituutioiden koskemattomuuden puolustukseen sekä lopulta myös kansalaisyhteiskunnan sisäistä turvattomuutta aiheuttavien sosio-ekonomisten vinoumien ja rikosten ennaltaehkäisyyn. Kyse on lopulta siitä, kuin suuri painoarvo kansalaisten ja yhteiskunnan kriisinsieto- ja sopeutumiskykyyn viittaavalle resilienssille annetaan turvallisuushallintaa ohjaavana strategisena käsitteenä.³⁰

Sosioekologiasta omaksuttu resilienssikäsitys on sittemmin vaikuttanut myös ihmisyhteisöjen kriisiaikaista käytöstä ja toimintaa arvioimaan tutkimusperinteeseen. Käsitys niin ihmisten kuin luonnonkin muodostamien systeemien ja järjestelmien kriiseissä aktivoituvasta luontaisesta itseorganisoitumiskyvystä on sittemmin vaikuttanut esimerkiksi katastrofiresilienssin tutkimuksen lähtökohtiin.³¹ Tätä kautta se on edelleen vaikuttanut myös kriiseihin ja poikkeusoloihin varautumisen politiikkaohjelmiin. Esimerkiksi Iso-Britannian poikkeusoloihin varautumisen strategioissa korostetaan kansalaisyhteiskunnan itseorganisoitumiskykyä sekä tähän liittyvää viranomaisten tarvetta kommunikoida mahdollisimman avoimesti ja selkeästi kriisin vaikutuksista kärsiville yhteisöille kriisin luonteesta ja etenemisestä.³² Positiivinen käsitys paikallisten yhteisöjen itseorganisoitumiskyvystä on ainakin osittain korvannut hallintamallit, jossa viranomaiset pyrkivät kontrolloimaan kriisitilannetta ja siihen liittyvää informaatiota mahdollisimman tarkasti, jotta kansalaisyhteiskunnassa ei pääsisi kehittymään välittömästi systeemin identiteetin paikaltaan sysäävää paniikkia.³³

2.3. Resilienssi Euroopan unionin politiikassa ja Suomen konnaisturvallisuusmallissa

Resilienssi nousi turvallisuusstrategioita ohjaavaksi yläkäsitteeksi 2000-luvulla, aluksi Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa, myöhemmin myös Suomessa. Tästä eteenpäin voidaan puhua resilienssipolitiikasta omanlaisenaan turvallisuushallinnan paradigmana – turvallisuutta koskevien ideoiden, teknologioiden ja käytänteiden mallina. Monet resilienssin sovellukset turvallisuuspolitiikan alalla on kuitenkin myös nähty laajalti puutteellisena. Niissä käytetään resilienssiä ennen kaikkea metaforana, jolle annettu merkitys on poliittisesti motivoitunutta eikä niinkään tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa.³⁴

Suomen kannalta merkittävän viitekehyksen luo resilienssin nousu Euroopan unionin (sekä ulko- että sisä-) politiikkaa ohjaavaksi strategiseksi käsitteeksi. Frederica Mogherin kaudella tuotetussa uudessa EU:n globaalistrategiassa resilienssi saa erittäin keskeisen roolin. Vuodesta 2012 eteenpäin yleistynyt puhe resilienssistä on noussut EU:n politiikkaa määrittävään

²⁹ Mikkola ym. 2018, 116.

³⁰ Juntunen & Virta 2019.

³¹ Tierney 2014.

³² Ks. esim. Cabinet Office 2018.

³³ Zebrowski 2013.

³⁴ Brown 2010, 110; ks. myös Fjäder 2014; Chandler 2013.

asemaan talous-, kehitys-, ilmasto-, sekä turvallisuus ja ulkohallinnossa. EU:n globaalistrategia määrittää resilienssin valtioiden ja yhteiskuntien kriisinsieto- ja kriiseistä palautumiskapasiteetin kannalta keskeiseksi uudistumiskyvyksi.³⁵ Tämä määritelmä tosin peittyi hieman dokumentin suomenkielisessä käännöksessä, jossa, edellä kuvattuja taipumuksia seuraten, resilienssi käännetään kriisinsietokyvyksi.³⁶ EU:n globaalistrategian näkemys resilienssistä vastaa tässä hankkeessa esitettyä ymmärrystä erityisesti korostamalla demokratiaa, luottamusta ja kestävästä kehitystä resilienssin rakennuspalikoina – joskin enemmän ulkosuhteissa, kuin Euroopan sisäisestä resilienssistä puhuttaessa.³⁷

EU:n komission Joint Research Centre (JRC) on myös tuottanut käsitteellistä ja empiiristä tietoa resilienssistä, ennen kaikkea talouteen painottuen. Myöhemmin tarkentamaamme kolmivaiheista prosessimääritelmää sivuten JRC määrittää resilientin yhteiskunnan sellaiseksi, joka on kykenevä reagoimaan shokkeihin joko (a) olemalla vastustuskykyinen (engl. *resistant, absorbptive*) niitä kohtaan, (b) sopeutumalla pienten muutoksien avulla tai (c) tarpeen vaatiessa uudistumaan merkittävästi (engl. *transform*). Niin ikään käsillä olevan raportin linjausten mukaisesti JRC:n käsitteellinen taustapaperi korostaa yksilöiden roolia, kuitenkin sijoittaen yksilöt osaksi yhteisöjä ja korostaen poliittisten instituutioiden merkitystä resilienssin rakentamisessa.³⁸

Yleistajuisessa merkityksessään resilienssi viittaa siis ominaisuuteen, jonka parantaa yksilön, organisaation, yhteiskunnan tai muun tarkasteltavana olevan kohteen mahdollisuuksia kestää ja sietää häiriötilanteen kielteisiä vaikutuksia. Tämän yleistajuisen merkityksen lisäksi varsinkin psykologian ja sosio-ekologian kaltaisilla tieteenaloilla on korostettu resilienssin merkitystä kriiseistä palautumisen näkökulmasta. Resilienssi ei tosin sanoen viittaa ainoastaan sellaisiin ominaisuuksiin, jotka aktivoituvat kriisihetkellä. Tämän lisäksi resilienssin merkitystä ja siihen vaikuttavia tekijöitä tulee tarkastella pidemmällä aikajänteellä, erityisesti siitä näkökulmasta, mikä edesauttaa tarkastelun kohteena olevan yksikön sopeutumista uuteen tilanteeseen akuutin kriisivaiheen jälkeen.

Suomen yhteiskunnallista turvallisuutta, ulkopoliittikkaa sekä varautumista ohjaavissa keskeisissä strategia-asiakirjoissa resilienssi rinnastetaan pääsääntöisesti kriisinsietokyvyksi.³⁹ Esimerkiksi Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa kriisinsietokyvyksi ymmärretty resilienssi määritellään seuraavassa yhteydessä:

Järjestöjen lisäksi aktiiviset kansalaiset ovat merkittävä osa kriisinkestävää yhteiskuntaa. Yksilöt ovat yhä tärkeämpiä turvallisuustoimijoita omissa valinnoissaan ja toiminnoissaan, perheen ja lähiyhteisöjensä jäseninä. Yksilön tiedot, taidot ja turvallisuutta vahvistava asenne muodostavat yhteiskunnan resilienssin eli kriisinsietokyvyn perustan. Halu osallistua ja auttaa ilmenee myös esimerkiksi sosiaalisen median verkostoina ja itsenäisinä vertaisryhminä. Nämä ovat osa kansalaisyhteiskunnan toimintaa ja tukevat parhaimmillaan yhteiskunnan kriisinsietokyvyn vahvistamista.⁴⁰

Edellisessä määritelmässä on kaksi huomionarvoista asiaa. Ensinnäkin siinä yhteiskunnan resilienssi määritellään nimenomaan aktiivisen kansalaisuuden sekä kansalaisyhteiskunnan ominaisuudeksi. Toisekseen resilienssin rinnastaminen kriisiaikaiseksi sietokyvyksi vaikuttaa

³⁵ EUKE 2016, 23.,

³⁶ Mikkola ym. 2018, 103.

³⁷ EUKE 2016, 23; ks. myös Mikkola ym 2018, 104–107.

³⁸ Manca ym. 2017, 3–5.

³⁹ YTS 2017, 8; Valtioneuvosto 2016, 10.

⁴⁰ YTS 2017, 8.

rajaavan siitä pois edellä mainitun palautumisen näkökulman.⁴¹ Toisaalta häiriötilanteista toipumista ja siihen liittyviä jälkihoidon tavoitteita käsittelevässä osiossa resilienssi rinnastetaan myös kriisitilannetta seuraavaan palautumisprosessiin:

Häiriötilanteesta riippuen toipumista tulee seurata ja tukea sekä yhteisöjen että valtakunnan tasolla. Jälkihoidon tavoitteena on resilienssin kehittymisen tukeminen ja kansakunnan eheys.⁴²

Sisäisen turvallisuuden strategiassa resilienssi ymmärretään kriisin akuutin vaiheen kohtaamiseksi vaadittua lujatekoisuutta tai vastustuskykyä laajemmin. Samalla on huomattava, että resilienssin vahvistamisen sijaan sisäisen turvallisuuden strategian painopiste on selvästi arjen turvallisuutta lisäämään pyrkivissä ennaltaehkäisevissä toimenpidesuosituksissa:

Maailma on myös turvallisuustarpeiden osalta entistä vaikeammin ennustettava. Monimutkaiset turvallisuushaasteet edellyttävät siksi resilienssiä, järjestelmien kykyä toimia joustavasti häiriötilanteissa, toipua niistä nopeasti ja kriisin jälkeen kehittyä oppimalla niistä. Tulevaisuuteen varautuminen on yhä vaikeampaa. Siksi on järkevää ennakoita, kartoittaa mahdollisia tulevaisuuksia ja tapoja toimia niissä.⁴³

Painotukset eivät ole suoranaisesti ristiriitaisia, vaan ne kuvaavat edelläkin esitetyn tieteellisen resilienssikeskustelun kahta määritelmällistä näkökulmaa: 1) resilienssi kriisiaikaisena lujuutena ja toimintakyvyn säilyttämisenä, 2) resilienssi kykyä toipua häiriötilanteesta ennalteen. Näiden lisäksi tutkimuskirjallisuudessa on korostettu myös resilienssin kolmatta ulottuvuutta eli 3) resilienssiä oppimis- ja sopeutumiskykyinä.

Kriisin jälkeinen uusi paikallinen tai laajempi yhteiskunnallinen tilanne antaa harvoin mahdollisuuden palata täysin kriisiä edeltäviin olosuhteisiin. Varsinkin yksilötasolla kriisikokemus nivoutuu osaksi henkilökohtaista elämäntarinaa ja identiteettiä. Yhdistämällä nämä tutkimuskirjallisuudesta sekä olemassa olevista strategisista määritelmistä nousevaa kolme elementtiä esitämme alaluvussa 3.2., että resilienssiä tulisi hahmottaa ja arvioida kolmivaiheisena ja takaisinkytkettyinä prosessina. Resilienssiä arviotaessa toisin sanoen tarkastellaan häiriö- tai kriisitilannetta edeltänyttä, sen aikaista sekä kriisin jälkeistä ajanjaksoa yhdistävää mukautumisprosessia sekä tähän prosessiin eri vaiheissa vaikuttavia yksilöllisiä, paikallisia ja yhteiskuntapolittisia tekijöitä. Prosessi kätkee sisäänsä sekä kriisinsietokyvyn, palautumisen että sopeutuvan oppimisen. Jos tätä prosessia halutaan kuvata yhdellä suomenkielisellä sanalla, ehdotamme termiä mukautumisvalmius⁴⁴. Raportissa käytämme kuitenkin pääasiassa jo suomenkieleen vakiintunutta lainasanaa resilienssi.

⁴¹ Myöhemmin kriisinsietokykyä ylläpitäviin, edistäviin tai sitä ilmentäviin tekijöihin lisätään myös maanpuolustustahto (emt., 18), syrjäytymisen ehkäiseminen ja erivarvoisuuskehityksen torjuminen (emt., 23), hätäkeskuslaitoksen sekä hätäkeskustoimintaan osallistuvien viranomaisten verkottuneen yhteistyön kehittäminen (emt., 46), toimeentuloturva (emt., 81), sosiaaliturvan ja peruspalveluiden toimivuus sekä ihmisten terveyttä ja hyvinvointia edistävät ennakoivat tukipalvelut (emt., 90) sekä vapaaehtoistoiminnan kautta vahvistuva sosiaalinen pääoma (emt., 91).

⁴² YTS 2017, 92.

⁴³ Sisäministeriö 2017, 29.

⁴⁴ Resilienssille on esitetty myös muita vastaavanlaisia käännöksiä, kuten muutosjoustavuus (TEM 2018a) sekä joustokesto (Hyytiäinen 2013). Työ- ja elinkeinoministeriö viittaa muutosjoustavuuden käsitteellä aluetalouden kohtaamiin ulkoisiin shokkeihin vastaamiseksi vaadittaviin ominaisuuksiin, joiden varassa paikallisen elinkeinoelämän rakennemuutoksesta tulee hallittu. Hyytiäinen puolestaan viittaa joustokestolla henkilökohtaiseen resilienssiin, "joka ei ole jäykäntorjuvaa tai kieltävää vaan mukautuvaa."

3. KOKONAISRESILIIENSSI: PROSESSI- JA TASO- NÄKÖKULMAT

3.1. Kiinteä ja sopeutuva sekä yleinen ja erityinen resilienssi

Varsinkin yhteisö- ja katastrofiresilienssiä käsittelevässä kirjallisuudessa resilienssi jaetaan yleisesti yhteisön tai muun kohteen iskunkestävyyttä⁴⁵ ennalta vahvistaviin piirteisiin (engl. *inherent resilience*) sekä toisaalta laajamittaisesta häiriötilanteesta palautumista ja uuteen tilanteeseen sopeutumista (engl. *adaptive resilience*) vahvistaviin piirteisiin.⁴⁶ Iskua vaimentava resilienssi viittaa sellaisiin fyysisen elinympäristön, infrastruktuurin tai yhteiskunnan järjestelmien ominaisuuksiin, joiden varassa esimerkiksi yksilöt ja yhteisöt kykenevät imemään itseensä kriisin tai muun laajamittaisen häiriön välittömiä negatiivisia haittavaikutuksia sekä parantamaan mahdollisuuksiaan selviytyä kriisistä. Sopeutuva resilienssi sen sijaan viittaa sellaisiin yhteisöjen yleisiin sosiaalisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin ominaisuuksiin ja valmiuksiin, jotka toisaalta tehostavat luontaisen resilienssin resurssien aktivoimista häiriö- tai kriisitilanteen pitkittyessä, sekä toisaalta edistää yhteisöllistä järjestäytymistä ja itseorganisoitumista kullekin kriisi- tai häiriötilanteelle ominaisella tavalla.

Yhteisötasolla iskunkestävyyttä ilmentävä resilienssi rakentuu kahdesta ominaisuudesta:

- **Lujatekoisuus:** esimerkiksi yksilöiden psyykinen kyky säilyttää toimintakyky kriisien keskellä; rakennusten ja infrastruktuurin kyky ottaa vastaan luonnonkatastrofien välittömät rasitukset; kotitalouksien kotivara-valmiudet.
- **Toisteisuus:** esimerkiksi kriittisen infrastruktuurin, kuten energian-, veden- ja elintarvikkeiden jakelun kriisiaikaisen toiminnan takaavat päällekkäiset varajärjestelmät sekä lääkehuollon varastojen hajasijoittaminen.

On huomattava, että **kriisiaikaista resilienssiä edistävän sosiaalisen ja kulttuurisen toimintakyvyn ylläpitäminen sekä varsinkin paikallistason kriittisen infrastruktuurin päällekkäiset varajärjestelmät voivat vaikuttaa normaalioloissa epätehokkailta ja taloudellisesti epäoptimaalisilta ratkaisuilta.**⁴⁷ Sellaiset politiikkaratkaisut, joita ohjaa tavoite resurssien mahdollisimman tehokkaaseen optimointiin normaaliolosuhteissa, voi johtaa häiriö- tai kriisitilanteiden välittömään kohtaamiseen keskeisen iskunkestävyyden heikkenemiseen. Myös lujatekoisuuden rakentamisella on hintansa, mikä ilmenee selvimmin esimerkiksi äärimmäisille luonnonolosuhteille tai muille luonnosta peräisin oleville katastrofeille alttiiden alueiden fyysisen infrastruktuurin vahvistamiseen kuluvista resursseista.

⁴⁵ Käytämme tässä raportissa käännoistä iskunkestävyys tai iskua vaimentava resilienssi. Tutkimuskirjallisuudessa on myös käytetty termejä luontainen tai sisäsyntyinen resilienssi (ks. Hyvönen & Juntunen 2016), millä on pyritty tekemään ero turvattavana olevan kohteen tai systeemin ennalta vahvistettavien fyysisten piirteiden sekä toisaalta sosiaaliseen ja kulttuuriseen pääomaan viittaavien sopeutumista vahvistavien ei-materiaalisten piirteiden välillä. Iskunkestävyys on kuitenkin siinä mielessä hyvä käänno, että luontainen tai sisäsyntyinen resilienssi viittaa pääosin turvattavan kohteen fyysiseen infrastruktuuriin, rakennuskantaan ja elinympäristöön. Kuten luvussa 4 esitetään, käsitys resilienssistä ihmisyyksilöiden "sisäsyntyisenä" tai puhtaasti temperamentiin palautuvana piirteenä on siinä mielessä vaillinaisen, että resilienssi rakentuu ja toteutuu vuorovaikutussuhteessa ympäröivän yhteiskunnan ja sen tarjoamien kapasiteettien kanssa. Iskun vaimentamiseen viittavalla ilmauksella pyrimme välttämään myös nämä harhaanjohtavat tavat ymmärtää ilmaus 'sisäsyntyinen' yksilötasolla.

⁴⁶ Tierney 2014, 173–174.

⁴⁷ Walker & Salt 2006, 78.

Kuten myöhemmin huomaamme yksilöresilienssiä käsittelevässä luvussa, myös yksilöiden henkisen lujatekoisuuden kasvaminen vaatii aikaa, tilaa ja sen kaltaisia yhteiskunnallisia tukiverkkoja sekä instituutioita, jotka eivät välttämättä näy välittömästi yksilöiden toimintakyvyn tai yhteiskunnallisen tuotteliaisuuden kasvamisena. Yksilötasolla yhteys on kuitenkin moniulotteisempi. Esimerkiksi kriisiaikaisen ja sen jälkeisen sosiaalityön tarjoama tuki pyrkii ideaalitulanteessa kriisin akuuttien haittavaikutusten minimoimisen lisäksi myös haavoittuvaisimmassa asemassa olevien yksilöiden ja yhteisöjen poliittisen ja taloudellisen voimaantumisen ja toimeliaisuuden kasvattamiseen, kun akuutti kriisivaihe on ohi.⁴⁸

Sosio-ekologisesta tutkimustraditiosta ammentavan resilienssiajattelun taustalla vaikuttaa vahvasti käsitys toisiinsa kietoutuneista kompleksisista systeemeistä, jotka muuttavat jatkuvasti muotoaan ihmisten, luonnon ja yhteiskuntien spontaanista vuorovaikutuksesta johtuen.⁴⁹ Tästä näkökulmasta resilienssi viittaa sellaisiin yhteiskuntiin "hautautuneisiin ominaisuuksiin", joiden aktivoitumista häiriö- tai kriisitilanteissa ei voida täysin ennakoida ja kontrolloida. Käsitys yhteiskuntajärjestelmien kompleksisuudesta ja itseorganisoituvasta taipumuksesta leimaa myös resilienssipolitiikan lähtökohdakseen ottaneita kansallisia ja kansainvälisiä turvallisuusstrategioita: niissä resilienssi rakentuu ennen kaikkea itseorganisoituvien järjestelmien sekä näiden sopeutumista ja muutoskykyisyyttä vahvistavien yhteyksien varaan.⁵⁰

Toisaalta resilienssiä voidaan tarkastella myös lopputuloksena, eli häiriö- tai kriisitilanteen aikaisen selviytymisen ja sen jälkeen tapahtuvan sopeutumisen onnistumisena. Tästä näkökulmasta esimerkiksi yksilöiden resilienssi toteutuu aina vuorovaikutusprosessissa lähiyhteisön sekä ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Välittömään kriisinsietokykyyn viittaava iskunkestävyys on kuitenkin mahdollista erotella adaptiivisesta, eli sopeutuvasta resilienssistä, millä viitataan turvattavan kohteen kekseliäisyyttä edistäviin yhteisöllisiin, kulttuurisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin vahuuksiin sekä kykyyn ammentaa näitä kriisin jälkeisessä mukautumisprosessissa.⁵¹

Sopeutuva resilienssi ikään kuin asettaa tapauskohtaisesti reunaehdot sille, miten yksilöiden ja organisaatioiden luontaista ja ennalta vahvistettua iskunkestävyyttä ilmentäviä ominaisuuksia voidaan hyödyntää kriisien aikana ja niistä palautuessa.⁵² Siinä missä iskunkestävyyttä vahvistava resilienssi viittaa vastustuskykyyn, lujatekoisuuteen sekä esimerkiksi kriittisen infrastruktuurin varajärjestelmien monimuotoisuuteen, rakentuu sopeutuva resilienssi yhteisöllisen ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen, sosiaalisten valmiuksien, taitojen ja yleisen neuvokkuuden varaan.

Sopeutuva resilienssi rakentuu myös kahdesta osasta:

- **Kekseliäisyys:** sellaiset yhteisöjen ja organisaatioiden kriiseihin mukanaan tuomat sosiaalisen, kulttuurisen, taloudellisen ja poliittisen pääoman muodostamat resurssit (sekä näiden monimuotoisuus), jotka se kykenee mobilisoimaan yhteisönsä hyväksi sopeutuakseen kriisin haittavaikutuksiin ja mukautuakseen uuteen tilanteeseen mukautumiseen. Kekseliäisyyttä edistävät resurssit mahdollistavat yhteisön kannalta myönteisen tilannesidonnaisen improvisoinnin, ja ne voivat koostua esimerkiksi yhteisön talousvaroista, yhteisön jäsenien teknisestä tietotaidosta sekä kyvystä säilyttää yhteisön kollektiivisen identiteetin kannalta keskeisiä muistoja ja toimintatapoja.

⁴⁸ Rapeli 2017.

⁴⁹ Holling 2001, 391–392.

⁵⁰ Chandler 2017.

⁵¹ Hyvönen & Juntunen 2016, 213.

⁵² Tierney 2014, 173–174.

- **Vikkelyys:** yhteisön kyky ja valmius tunnistaa sen kekseliäisyyttä edistävät resurssit tavalla, joka lyhentää kriisin tuoman laajamittaisen häiriön kestoa sekä toisaalta nopeuttaa uudessa tilanteessa tapahtuvan palautumis- ja mukautumisprosessin käynnistymistä. Vikkelyys tulisi kuitenkin ymmärtää ennen kaikkea reaktionopeutena. Esimerkiksi luonnonkatastrofien kohdalla kriisin jälkeisen jälleenrakennusvaiheen liian nopea läpivieminen voi pahimmillaan jopa heikentää pidemmän aikavälin sopeutumisen ja mukautumisprosessia.

Iskunkestävyys ja sopeutuva resilienssi viittaavat sellaisiin yhteisöjen ja yhteiskuntien ominaisuuksiin, joita on mahdollista jäsentää erilaisilla kriteereillä, joita ovat esimerkiksi: yhteisön väestötiheys, rakenne ja kasvuvauhti, sosiaalinen koheesio, veden- ja energianjakeluun keskittyneen infrastruktuurin laatu, talouden ja raaka-ainetuotannon omavaraisuus, korruptoituneisuus sekä pelastuspalveluiden laatu, koulutusaste, yhteisön/kaupungin/alueen suhteellinen osuus kansantuotteesta, väestön koulutustasot sekä taloudellisen toiminnan monimuotoisuus.⁵³ Resilienssimittaristoja on kehitetty erityisesti urbaanin kaupunkiresilienssiin sekä yhteisöresilienssiin liittyen anglo-amerikkalaisissa maissa sekä kehittyvien talouksien miljoonakaupunkien haastavissa konteksteissa. Näiden mittaristojen suora soveltaminen Suomen kaltaiseen kehittyneeseen, pieneen, avoimeen ja väestöltään suhteelliseen homogeeniseen Pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon ei ole yksinkertaista. Tästä huolimatta esittelemme olemassa olevia yhteisö- ja kaupunkiresilienssin mittaristoja luvussa 5.

Koettu resilienssi

Ulkoisten kriteerien ja mittaristojen ohella tutkimuskirjallisuudessa nostettu esiin myös yksilöiden ja yhteisöjen kokema resilienssi (engl. *perceived resilience*). Sen on katsottu joissain tutkimuksissa olleen positiivisessa yhteydessä toteutuneen resilienssin kanssa. Tästä näkökulmasta resilienssiä tulee tarkastella myös subjektiivisena ja yksilöllisenä kokemuksena.⁵⁴ Koetun resilienssin monitorointi on kuitenkin siinä mielessä haasteellista, että sitä on käytännössä mahdollista arvioida vain pitkäaikaisella resilienssiuskomuksia kartoittavalla tutkimuksella tai esimerkiksi kriisikokemuksista palautuvien yhteisöjen haastattelututkimuksista nostettujen yleistysten avulla. Joka tapauksessa empiirisessä resilienssitutkimuksessa tulisi kiinnittää huomiota myös siihen, miten kriisitilanteet mahdollisesti vaikuttavat yksilöiden koettuun resilienssiin sekä millä yhteiskunta- ja turvallisuuspolitiikan keinoilla yksilöiden koettua resilienssiä ja toimintakykyä kyetään vahvistamaan ennen häiriö- tai kriisitilannetta, sen aikana sekä niiden jälkeisten sopeutusprosessien yhteydessä.

Yleinen ja erityinen resilienssi

Walker ja Salt ovat lisäksi erottaneet toisistaan yleisen ja erityisen resilienssin. Heidän mukaansa resilienssin sosio-ekologisen systeemin tunnistaa niiden koostumuksen monimuotoisuudesta (engl. *diversity*), systeemin osatekijöiden välisten riippuvuussuhteiden riittävästä löyhyydestä (*modularity*) sekä siitä, kuinka nopeasti systeemin sisällä liikkuva tieto saavuttaa sen kaikki osat (*tightness of feedbacks*).⁵⁵

Nämä yleisen resilienssin piirteet pysyvät Walkerin ja Saltin mukaan samoina riippumatta kriisin lähteestä tai uhkakuvan luonteesta. Erityinen resilienssi sen sijaan viittaa selvästi tiedossa oleviin ja täten tietyn systeemin tai järjestelmän kannalta ennakoitavissa oleviin uhiin ja haa-

⁵³ Rademaker ym. 2018.

⁵⁴ Kimhi & Shamai 2004.

⁵⁵ Walker & Salt 2006, 120–122.

voittuvuuksiin. Toisaalta viime vuosina varsinkin kansainvälisen turvallisuustutkimuksen piirissä yleistynyt kriittinen resilienssitutkimuksen suuntaus on rinnastanut resilienssin yleiseksi hallintamentaaliteetiksi, jonka johtoajatukseksi on yksilöiden ja yhteisöjen vastuuttaminen kasvavien epävarmuuksien ja kriisien keskellä elämiseen.⁵⁶ Tässä tulkinnassa resilienssi ymmärretään yleisenä psykologisena piirteenä tai elämänhallinnan ominaisuutena, jota tarvitaan minkä tahansa epävarmuuden kohtaamiseen.⁵⁷

Yhteiskuntapolitiikan sekä turvallisuushallinnan näkökulmasta resilienssin yleisten ja erityisten piirteiden välinen erottelu nostaa esiin kysymyksen resilienssiä vahvistavien politiikkasuositusten ja käytänteiden uhkakuvasidonnaisuudesta. Yleiseen resilienssiin keskittyminen on siinä mielessä vähemmän kiistanalaista, että erityisen resilienssin piirteet ovat yleisen resilienssin ominaisuuksia uhkakuvasidonnaisempia. On toisin sanoen mahdollista paikantaa sellaisia yleisen resilienssin piirteitä, jotka ovat vapaita uhkakuvista ja niihin liittyvästä ennakoinnista tai resurssikiistoista. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaalinen luottamus, kriittinen medianlukutaito, vilkas kansalaisyhteiskuntatoiminta sekä kansalaisten fyysisen ja henkisen terveyden taso. Toisaalta tiettyjä erityisen resilienssin piirteitä voidaan tarkastella uhkakuvalähtöisesti ennakoiden. Tällaisia piirteitä ovat esimerkiksi tietylle paikalliselle alueelle tyypillisiin luonnonilmiöihin tai alueellisen sotilaallisen kriisin aiheuttamiin huoltovarmuushäiriöihin varautuminen. Erityisen resilienssin piirteiden osalta tehtävät valinnat ja arvotukset ovat täten poliittisesti harkinnanvaraisempia.

3.2. Resilienssi prosessina

Resilienssi on siis mahdollista ymmärtää sekä turvattavan kohteen sisäisenä ominaisuutena että kriisiaikana aktivoituvana vuorovaikutteisena palautumisprosessina. Kun resilienssi ymmärretään turvattavan kohteen sisäisenä valmiutena tai kykynä, kiinnittyy resilienssin mittaamisessa usein huomio välittömään kriisiaikaiseen selviytymiseen sekä niihin kykyihin, valmiuksiin ja ominaisuuksiin, joiden voidaan olettaa edistävän mahdollisimman rivakkaa palautumista ennakoitavissa olevaa kriisiä edeltävään tilaan. Resilienssin prosessimaisuutta ja vuorovaikutuksellista luonnetta korostavissa määritelmässä sen sijaan painotetaan usein kriisin jälkeisiä pitkäaikaisvaikutuksia sekä kykyä hallita kriisin jälkeistä väistämätöntä mukautumis- ja oppimisprosessia. Prosessinäkymässä kriisien vaikutuksia pidetään usein vaikeammin ennakoitavina ja hallittavina.⁵⁸

Tutkimuskirjallisuudessa on alettu kiinnittää kasvavasti huomiota siihen, että kriisien sietäminen ja niistä palautuminen on usein vuorovaikutuksellinen sosiaalinen prosessi.⁵⁹ Lisäksi nykytutkimuksen valossa vaikuttaa selvältä, että yksilöiden resilienssin ja yhteiskunnallisen turvallisuuden välistä suhdetta tarkastellessa on kiinnitettävä huomiota yleisen resilienssin piirteiden lisäksi niihin yhteiskunnallisiin ja paikallisiin olosuhteisiin, joissa yksilöiden resilienssi ja siihen vaikuttavat tekijät konkreettisesti rakentuvat. Kontekstisidonnaisuudestaan huolimatta esitämme seuraavassa kolmevaiheisen työmääritelmän yhteiskunnallisesta kokonaisresilienssistä. Määritelmässä korostuu resilienssin luonne prosessimaisesti etenevänä sekä takaisinkytkettyvänä ominaisuutena tai kykynä:

⁵⁶ O'Malley 2010; Joseph 2013; Evans & Reid; Schmidt 2015.

⁵⁷ Juntunen 2014, 4.

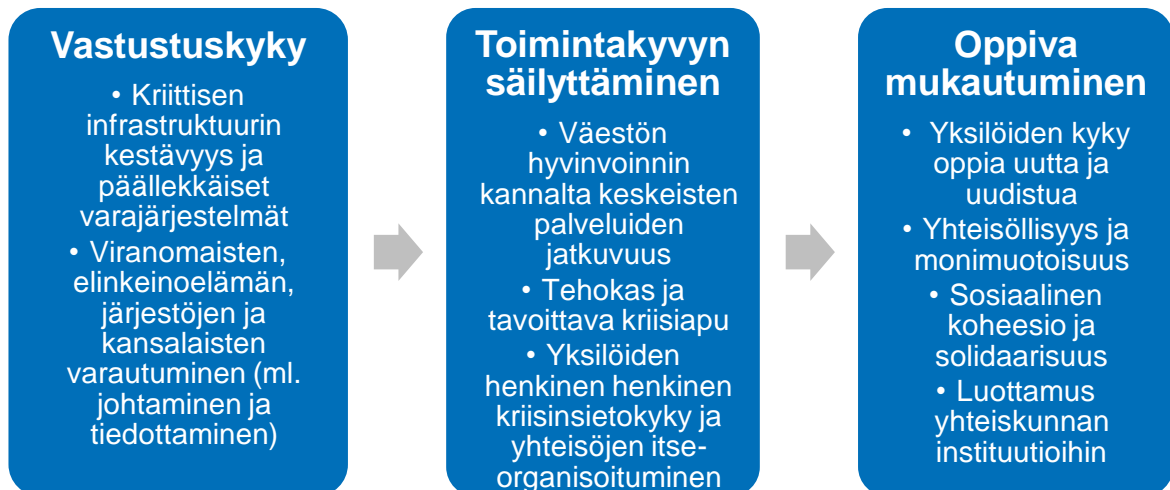
⁵⁸ CARRI, 2013.

⁵⁹ Juntunen & Hyvönen 2014.

resilienssi määritellään minkä tahansa turvattavaksi koetun kohteen (yksilö, yhteisö, organisaatio, yhteiskunta jne.) kyvyiksi, kapasiteeteiksi ja ominaisuuksiksi, jotka

1. estävät tai vähintään lieventävät kriisien akuutteja haittavaikutuksia siten, että turvattavan kohteen toimintakyky ei lamaannu;
2. edesauttavat säilyttämään toimintakyvyn joustavasti kriisin jatkuessa ja pitkittyessä;
3. mahdollistavat mukautumisen kriisin jälkeiseen tilaan tavalla, jossa on mahdollista hyödyntää koetun kriisin kokemuksia toimintakykyisyyden edelleen kehittämiseksi⁶⁰.

Kuvio 1: Resilienssi prosessina

Resilienssiprosessi kolmen keskeisen vaiheen kautta hahmotettuna. Kriisin aikajänne etenee vasemmalta oikealle. Resilienssiin vaikuttavia tekijöitä ja ominaisuuksia voidaan yleisesti arvioida kolmivaiheisena prosessina: välitön vastustuskyky, toimintakyvyn säilyttäminen ja kyky mukautua kriisin jälkeiseen uuteen tilanteeseen sekä valmius oppia ja uusiutua.

Lähde: Hyvönen & Juntunen 2018.

Määritelmä seuraa sosio-ekologiassa vakiintunutta tapaa hahmottaa resilienssiä kolmiosaisena ominaisuutena, jossa yhdistyvät systeemin kyky imeä kriisin haittavaikutuksia itseensä, kyky kriisin jälkeiseen itseorganisointumiseen sekä lopulta myös positiiviseen oppimiseen, kehittymiseen ja sopeutumiseen.⁶¹ Resilienssi siis eroaa kriisinsietokyvyn käsitteestä siten, että ensiksi mainitussa huomio kiinnittyy kriisin tai shokin aiheuttaman muutostilan aikaiseen toimintaan ja palautumiseen, kun taas kriisinsietokyvystä puhuttaessa toimintaa ohjaa usein tavoite mahdollisimman nopeasta kriisiä edeltävään tilaan palautumisesta. Tavoite lamaantumattomuudesta ja kriisin sietämisestä kuitenkin olettaa, että kriisi- ja uhkakuvastot ovat veraten selkeästi jäsentäviä ja nopeasti eteneviä, ja että niiden yhteiskunnallisiin vaikutuksiin

⁶⁰ Vastaavan jäsenyyksen ovat urbaanin kaupunkiresilienssin kontekstissa tehneet Rademaker ym. 2018, 7: "Maintaining: The ability of an urban area to endure the effects of an event, resist material degradation and continue the normal operation of the urban environment. Recovering: The speed at which an urban area is able to restore the normal operation of the urban environment and return to the pre-event state of equilibrium. Learning: The ability to translate lessons learned from past experiences, local or otherwise, into concrete, actionable policy making and execute upon those policies within the context of the urban area."

⁶¹ Folke 2002; Holling 2001; Walker & Salt 2006; Adger 2000.

kyetään varautumaan tehokkaasti. Eräs resilienssitutkimuksen taustalla vaikuttavista tietoteoreettisista oletuksista kuitenkin lähtee liikkeelle siitä, että nykyajan kompleksiset ja usein ennakoimattomat kriisit vaativat väistämättä enemmän huomion siirtämistä toimintakyvyn ylläpitämisen ja pitkän aikavälin palautumisen prosesseihin.⁶²

Esimerkiksi angloamerikkalaisessa katastrofioresilienssin tutkimuksessa ja käytänteissä on jo 1990-luvun loppupuolelta eteenpäin korostettu sopeutuvaa resilienssiä lujatekoisuuden (ennalleen palautuminen) sijasta riskien hallintaa ohjaavana keskeisenä strategisena tavoitteena. Tierneyn mukaan tämä johtuu paitsi ilmastonmuutoksen aiheuttamien luonnonkatastrofien seurausten mittavista ja aikaisempaa vaikeammin ennakoitavista sekä hallittavista vaikutuksista, myös tavasta hahmottaa yhteisöjen ja yksilöiden kriiseistä palautumisen linkitymistä näiden elinympäristön elinvoimaisuuteen ja kestävään tapaan hyödyntää luonnon resursseja.⁶³ Resilienssin ymmärtäminen prosessina vaikuttaa myös siihen, miten resilienssiä arvioidaan ja mitataan.

Määritelmämme muistuttaa myös Philippe Bourbeau vuonna 2018 julkaistussa teoksessa esitettyä tulkintaa, jonka mukaan resilienssi on "hallitun [*patterned*] mukautumisen prosessi, joka omaksutaan vastauksena sisäisiin tai ulkoihin shokkeihin kohteen säilyttämiseksi, marginaaliseksi muokkaamiseksi, tai uudistumiseksi".⁶⁴ Luvussa 3.4. jäsenämme tältä pohjalta kolme erilaista resilienssistrategiaa: ylläpitävän, marginalisoivan ja uudistavan.

3.3. Kokonaisresilienssin tasot ja poliittinen järjestelmä

Resilienssi yhdistää eri elämän ja politiikan tasoja toisiinsa. Sandra Walklate, Ross McGarry ja Gabe Mythen ovat hahmottaneet resilienssiä seitsemäntasoisen typologian kautta: yksilö, perhe, yhteisö, instituutiot, kansallinen taso (valtio), alueellinen taso ja globaali taso.⁶⁵ Berkes ja Ross puolestaan tukeutuvat viisitasoiseen malliin: yksilöt ja perhekunnat, yhteisö, alueet, kansallinen taso, globaali taso.⁶⁶

On syytä huomata, että sosio-ekologiasta ammentavissa resilienssimallinnoksissa keskeisenä tavoitteena on pyrkiä tarkastelemaan yhteiskunnan ja ympäristön eri tasoja toisiinsa liittyvinä ja osin sisäkkäisinä, mihin edellä mainittu panarkian käsite myös viittaa. Yksilöiden resilienssiä ei ole mielekäästä tarkastella muista yhteiskunnan tasoista irrallisena ilmiönä tai ominaisuutena, varsinkin jos tavoitteena on hahmottaa yksilön resilienssiin vaikuttavia muutosvoimia yhteiskunnallisen turvallisuuden kontekstissa. Pikemminkin tarkastelussa tulisi keskittyä resilienssin eri tasojen välisiin vuorovaikutussuhteisiin sekä näissä tapahtuviin muutoksiin.⁶⁷

Esimerkiksi globaalissa taloudessa tapahtuvat muutokset, kuten uuden tuotantoteknologian kehittäminen tai alentuneet työvoimakustannukset, voivat vaikuttaa paikallisyhteisöjen resilienssin kannalta keskeisiin puitteisiin kaukanakin itse muutoksen lähteestä, jos edellä mainitut muutokset johtavat esimerkiksi paikallistasolla merkittävästi työllistäneen tuotantolaitoksen alasajoon. Globaalin ilmastokaaoksen vaikeasti hahmotettavat vaikutukset voivat myös

⁶² Hyvönen & Juntunen 2016.

⁶³ Tierney 2014, 165.

⁶⁴ Bourbeau 2018, 3, 13–14.

⁶⁵ Walklate ym. 2014.

⁶⁶ Berkes & Ross 2016, 188.

⁶⁷ Emt., 187.

tuntua akuuteimmin yhteisö- ja yksilötasolla kuin valtiotasolla. Toisaalta valtiotason mahdolliset interventiot ja politiikka voivat toimia tärkeänä puskurina globaalitason ja yhteisötason välissä.

Tasomalli auttaa moneen eri suuntaan avautuvan resilienssikysymyksen jäsentämisessä käytäntöä ohjaavaksi käsitteeksi. Tässä raportissa resilienssiä hahmotetaan neljän toisiinsa kytkeytyvän kehän/tason kautta ja niiden vuorovaikutuksena (ks. taulukko 1 ja kuvio 2).

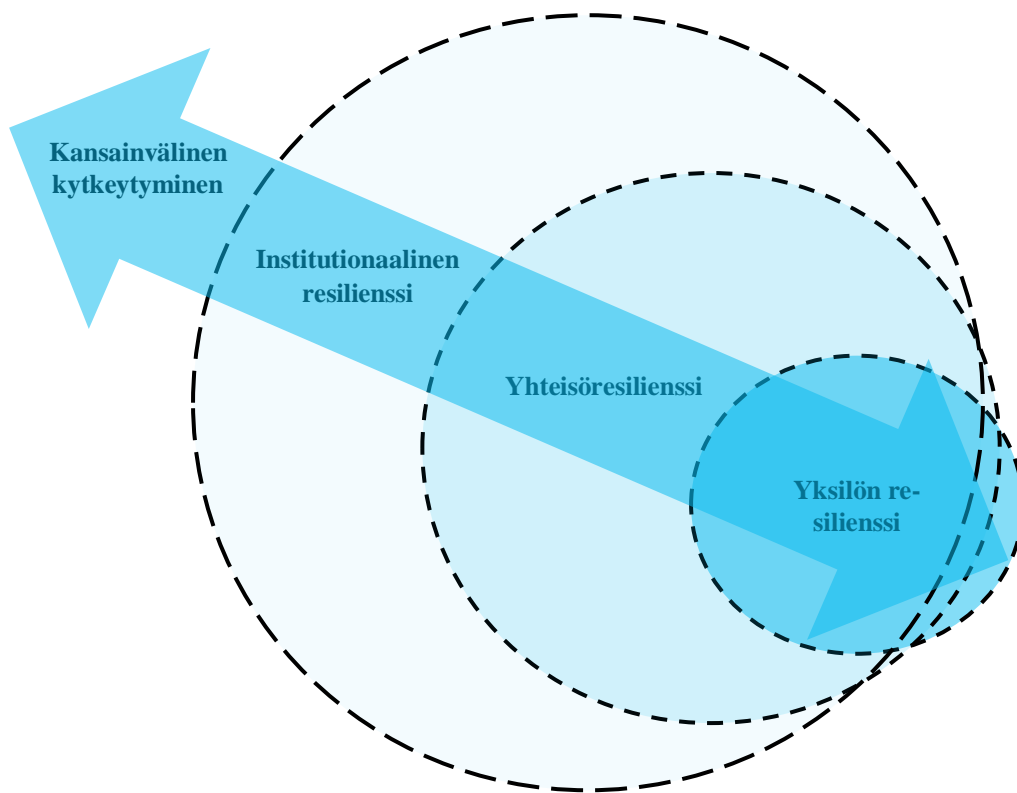
Taulukko 1: Kokonaisresilienssin neljä tasoa

Kokonais-resilienssin tasot	Kuvaus
<i>Yksilöt</i>	Yksilöiden psykologiset ominaisuudet, taipumukset sekä tiedot ja taidot; sosiaalisen ympäristön vaikutus yksilöiden henkiseen kykyyn kestää kriisien vaikutusta sekä sopeutua kriisien jälkeiseen uuteen tilanteeseen.
<i>Yhteisöt</i>	Yksilöiden välitöntä sosiaalista elämänpiiriä leimaava yhteisöllisyys, lähiyhteisöjen kanssa tapahtuva vuorovaikutus ja osallistuminen paikallistasolla; koettu elinympäristö ja sen laadukkuus.
<i>Instituutiot</i>	Yksilötason resilienssivalmiuksiin vaikuttava yhteiskuntapolitiikka, erityisesti sosiaali-, terveys- ja koulutuspolitiikka; yhteiskunnan keskeiset kriittiset infrastruktuurit sekä poliittisen järjestelmän toimivuus; valtionhallinnon varautuminen, mukaan lukien alueellinen taso; luottamus keskeisiin yhteiskunnan instituutioihin.
<i>Kansainvälinen kytkeytyminen</i>	Ulkosuhteet ja kansainväliset yhteistyöverkostot; yhteiskunnan materiaalin jatkuvuudenhallinta sekä kansainväliseen yhteistyöhön pohjautuva huoltovarmuuspolitiikka; kansalaisyhteiskunnan verkottuminen ylikansallisesti; globaalihallinnan trendien ennakointi ja käsitys kansainvälisen yhteisön kyvystä ylläpitää kansainvälistä järjestystä ja ratkaista ongelmia.

Kokonaisresilienssin hahmottaminen toisiinsa kytkeytyvien yhteiskunnallisten tasojen kautta auttaa jäsentämään resilienssiksi kutsutun ominaisuuden eri ulottuvuuksia. Tässä raportissa resilienssiä hahmotetaan neljän toisiinsa kytkeytyvän kehän/tason kautta ja niiden vuorovaikutuksena.

Seuraten nykyisin psykologiassa ja sosiaalityössä sovellettua ymmärrystä resilienssistä tarkastelemme yksilöä osana tämän sosiaalisia suhteita. Edellä mainitun seitsemäntasoisien mallin yksilö- ja perhetaso (tai muu yksilön lähipiiri) sulautuvat tarkastelussamme näin ollen yhteen, sillä niihin vaikuttaminen on usein sosiaalipolitiikan käytännöissä limittyvää. Niin ikään instituutio- ja valtiotaso muodostavat mallissamme yhden tason niiden limittyvyydestä johtuen. Vaikka Suomen tapauksessa alueellisen intergraation ja kansainvälisen/globaalitason erottelu onkin usein mielekästä Euroopan unionin roolista johtuen, olemme yksinkertaisuuden nimissä sulauttaneet myös nämä tasot toisiinsa.

Kuvio 2: Neljä resilienssiulottuvuutta ja niiden yhteenkieloituminen yksilön resilienssin näkökulmasta

On myös hyvä huomata, että tasomalli on tarkoitettu analyttiseksi työvälineeksi. Vaikka mallimme pyrkiikin osoittamaan tasojen linkittymisen toisiinsa, on niiden erottaminen todellisuudessa vielä monimutkaisempaa kuin mikään malli kykenee esittämään. Osallistumismahdollisuuksien, eriarvoisuuden, koulutuksen ja varhaiskasvatuksen, sosiaalisen pääoman ja ilmasto- ja resurssikysymysten kaltaiset teemat leikkaavat kaikkien resilienssitasojen läpi, ja niiden tarkastelu vain yhden tason näkökulmasta on sekä tehotonta että vääristävää. Tästä syystä hanke on pyrkinyt kehittämään **kokonaisresilienssin** käsitettä, joka mahdollistaisi eri tasojen huomioimisen yhtä aikaa mahdollisimman tehokkaasti. Ajatus seuraa pitkälti kokonaisturvallisuuden perusajatusta.

Kokonaisturvallisuuden näkökulmasta resilienssin eri tasojen väliset suhteet ovat keskeisessä roolissa. Millä tavalla esimerkiksi yksilön ja yhteiskunnan resilienssit kytkeytyvät toisiinsa? Tieteellinen näkemys yksilön ja yhteiskunnan suhteesta ei tue ajatusta siitä, että yhteiskunnan ja valtion mukautumisvalmius perustuisi yksilön resilienssille siten, että vaikutussuhde on yksisuuntainen. Tämä näkemys myös jättää yhteiskuntapolitiikalle liian yksinkertaisen ja rajatun roolin. Se esittää yhteiskunnan virheellisesti kokoelmana yksilöitä. Keskeistä onkin ennen kaikkea nähdä tämä suhde kaksisuuntaisena. **Yhtäältä resilienssit tukevat yksilön resilienssiä sekä kriisitilanteissa että niihin valmistauduttaessa ja toisaalta yksilön resilienssi kanavoituu väestön ja yhteiskunnan ominaisuudeksi.** On erityisen tärkeää huomata, että **yhteiskunnat ovat monimutkaisia järjestelmiä, joiden ominaisuuksia ei voi palauttaa yksilöiden ominaisuuksiin.** Lisäksi, kuten todettua, **resilienssi ei viittaa tismalleen samaan ominaisuuteen yksilöiden ja yhteisöjen tasoilla.**

Kuten ajatus kokonaisturvallisuudesta, myös resilienssi edellyttää erilaisten näkökulmien yhtäaikaista huomioonottamista ja yhteensovittamista. Lisäksi yksilöiden resilienssiin vaikuttavia tekijöitä tulee arvioida yhteiskunnan keskeisten jaettujen arvojen ja käytäntöjen näkökulmasta. Tähän suhteeseen viittaa *kokonaisresilienssin* käsite, joka pitää sisällään paitsi instituutioiden, yhteisöjen ja yksilöiden kyvyn toimia mielekkäästi kriisitilanteessa, myös järjestelmän keskeiset arvot ja käytännöt. Tällaisia ovat esimerkiksi demokratia ja avoimuus.

Kokonaisresilienssillä viitataan poliittisen järjestelmän, yhteisöjen sekä yksilöiden kyvyn jatkaa toimintaansa häiriö- ja kriisitilanteissa ja uudistaa itseään demokraattisia kanavia käyttäen.

Määritelmämme kokonaisresilienssistä seuraa Malkin ja Sinkkoson ajatusta poliittisesta resilienssistä kyvynä tuottaa muutoksia ja jatkuvuutta vastauksena shokkeihin, olivatpa ne ulkoisia tai sisäisiä.⁶⁸ Keskiöön tarkastelussamme nousevat poliittiset käytännöt ja arvot, kuten demokratia ja avoimuus, sekä poliittinen toiminta- ja turvallisuusympäristö. Näkemyksemme kokonaisresilienssistä mukailleekin kokonaisturvallisuuden perusajatusta, jossa korostuu laaja-alainen ja poikkihallinnollinen yhteistyö uhkiin ja haasteisiin vastaamiseksi.

Kokonaisresilienssin ensisijaiseksi viittauskohteeksi voidaan näin ollen ymmärtää poliittinen järjestelmä, mutta laajasti tulkittuna. Poliittinen järjestelmä pitää sisällään paitsi valtion johtamisen ja kansainväliset kytkökset, ennen kaikkea Euroopan viitekehyksessä, myös laajemman yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen näkökulman sekä niihin liittyvän infrastruktuurin. **Kokonaisresilienssi muodostuu valtiohallinnon toiminnasta sekä yksilöiden ja yhteisöiden kyvystä toimia mahdollisissa kriisitilanteissa. On kuitenkin keskeistä huomata, että myös yksilöiden ja paikallisyhteisöiden itseorganisoituvan toimintakyvyn rakentaminen on keskeisiltä osin valtiohallinnon toimien mahdollistamaa.**

Kokonaisresilienssin ajatus voidaan hahmottaa osana demokratian tukemista, vahvistamista ja kehittämistä. Wass ja Grönlund ovatkin todenneet, että “demokratian kestävyys järjestelmänä mitataan ennen kaikkea sen kyvyssä korjata omia puutteitaan”.⁶⁹ Resilienssi ja demokratia kietoutuvat monin tavoin yhteen muodostaen sen sitkon, jonka avulla yhteiskunta kykenee uudistamaan itseään vaadittavilla tavoilla kohdatessaan ulkoisia tai sisäisiä haasteita.

Kuten demokraattisen järjestelmän kohdalla yleisesti, myöskään resilienssiä ei voida hahmottaa ottamatta huomioon eri näkökulmista nousevia, joskus ristiriitaisiakin vaatimuksia. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen tapauksessa muutosten estäminen tai minimointi (lämpötilan nousu) on yhdistettävä muutoksiin tehokkaasti varautumiseen ja niiden ennakointiin. Nämä puolestaan on kytkettävä tehokkaasti sekä taloudelliseen että yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kytkeyvän eriarvoistumisen kitkemiseen. Tehokkaiden ilmastotoimien edellyttävät muutokset yhteiskuntarakenteissa vaativat sekä osallistumiseen että hyvinvointiin liittyvän tasa-puolisuuden huomioimista, jotta ne eivät vaaranna yhteiskunnan ja poliittisen järjestelmän toimivuutta kokonaisuutena.

On myös tärkeää kyetä arvioimaan resilienssiä kriittisesti. Bourbeau huomauttaa, että politiikkaan sovellettuna resilienssiä ei voida määrittää samalla tavalla lähtökohtaisesti positiiviseksi ominaisuudeksi kuin psykologiassa, sosiaalityössä tai ekologiassa. Kaikki politiikkaa kosket-

⁶⁸ Sinkkonen & Malkki 2016, 286–287.

⁶⁹ Wass & Grönlund 2016, 36.

tavat murrokset eivät välttämättä ole negatiivisia, vaan saattavat toimia positiivisen muutoksen airueina.⁷⁰ Kokonaisresilienssi ei siis ole kaikenkattava strateginen vastaus yhteiskunnan kehittämiseen (tästä näkökulmasta lisää luvussa 9.3.).

3.4. Ylläpitävät, marginalisoivat ja uudistavat strategiat

Siinä missä edellä tarkastelimme resilienssiä kriisiaikaiseen varautumiseen sekä kriisien jälkeiseen sopeutumisprosessiin liittyvien käytänteiden ja käsitysten tasolla, voidaan resilienssipolitiikkaa hahmottaa myös strategisena käsitteenä tai hallintamallina. Onkin tärkeä tunnistaa, miten erilaiset käsitykset resilienssin yhteiskunnallisesta luonteesta ja sen saavuttamisesta vaikuttavat siihen, miten yhteiskunnan turvallisuutta pyritään strategisesti hallitsemaan. Resilienssi voidaan toisin sanoen ymmärtää hyvin monella eri tavalla, kuten esimerkiksi painottamalla vain yhtä osaa edellä esitetystä resilienssin prosessikuvauksesta.

Bourbeaun tekemä jako ylläpitävän, marginalisoivan ja uudistavan resilienssistrategian välillä tarjoaa hyvän välineen tarkastella erilaisia tapoja, joilla resilienssin käsitettä voidaan soveltaa valtiotason turvallisuuspolitiikan strategisessa ohjauksessa.⁷¹ Ylläpitävässä resilienssistrategiassa tavoitellaan pysyvyyttä ja olemassaolevan järjestyksen jatkuvuutta. Tässä mallissa kriisinsietokyvyn kasvattamisella pyritään luomaan olosuhteet, jotka mahdollistavat mahdollisimman nopean palautumisen kriisiä tai muuta turvallisuuteen vaikuttanutta laajamittaista häiriötä edeltävään tilaan.

Marginalisoivassa resilienssistrategiassa sen sijaan myönnetään, että kriisien vaikutus tulee väistämättä vaikuttamaan järjestelmän luoneeseen, tapahtui se sitten millä tahansa resilienssin yhteiskunnallisella tasolla. Marginalisoivalle resilienssistrategialle on kuitenkin tyypillistä avoimesta uhkakuvia sekä mahdollisten kriisien vaikutuksia koskevasta keskustelusta pidättyminen, sillä politiikan tavoitteena on ylläpitävän resilienssistrategian tavoin vallitsevan poliittisen järjestyksen ja vallan turvaaminen.

Uudistava resilienssistrategia sen sijaan on edellisiä avoimempi ja progressiivisempi. Siinä resilienssi ymmärretään kyvyksi ja tahdoksi uudistua kriisikokemusten pohjalta. Paluu kriisiä edeltävään normaalitilaan saatetaan uudistavassa resilienssistrategiassa olla jopa ei-toivottu seuraus, ellei palautumista väritä merkittävä yhteiskunnallisten rakenteiden ja toimintamallien uudistaminen ja kriiseistä oppiminen.

Esitellyt kolme resilienssistrategian muotoa on mahdollista ymmärtää myös edellisessä aluvuossa esitellyn resilienssiprosessin eri vaiheiden välisten painotusten kautta. Ylläpitävässä resilienssistrategiassa korostuu resilienssiprosessin kaksi ensimmäistä vaihetta, eli yhteiskunnan ja kriittisen infrastruktuurin vastustuskykyä sekä toimintakyvyn säilyttämistä ilmentävät piirteet. Voidaan jopa esittää, että ylläpitävä resilienssistrategia ei tarkastele resilienssiä prosessina, vaan kuminauhan tai jousen kaltaisena mekanismina, joka palautuu stressitekijöiden poistuttua alkutilaansa.

Marginalisoivassa strategiassa katsotaan, että pelkän lujatekoisuuden ja vastustuskyvyn kasvattaminen ei riitä väijäämättömien ja vaikutuksiltaan aina jokseenkin ennakoimattomien kriisien kohtaamiseen. Tarvitaan myös marginaalisia uudistuksia, jotka eivät kuitenkaan merkit-

⁷⁰ Bourbeau 2018, 9–10, 15.

⁷¹ Bourbeau 2013, 11–6; ks. myös Bourbeau & Vuori 2016.

tävällä tavalla muuta yhteiskunnan ja sen järjestelmien luonteenpiirteitä, mikä viittaa resilienssiprosessin keskimmäiselle vaiheelle, eli toimintakyvyn säilyttämiselle, tyypillisiin toimenpiteisiin.

Uudistuvassa resilienssistrategiassa sen sijaan painotetaan selvimmin oppivan mukautumisen vaihetta. Uudistuvan resilienssistrategian eettisenä kääntöpuolena tai vaarana on se, että yhteiskuntaa koettelevia kriisit aletaan ymmärtää yksinomaan positiivisen uudistumisen väyliä tarjoavina mahdollisuuksina, mikä saattaa heikentää keskittymistä ennaltaehkäisevään politiikkaan sekä kriisiskenaarioiden kautta hahmotettujen haittavaikutusten ennakoimiseen.⁷²

Lopulta on syytä huomioida, **että resilienssin omaksuminen turvallisuushallintaa ohjaavaksi strategiseksi käsitteeksi vaikuttaa siihen, miten yhteiskunnan turvallisuus itsessään ymmärretään. Tätä kautta se vaikuttaa edelleen turvallisuuden hallinnan käytäntöihin.**⁷³ **Onkin pyrittävä tarkastelemaan kriittisesti ennaltaehkäisevien politiikkatoimien suhdetta kriisien sattuessa aktivoituvia resilienssikapasiteetteja rakentaviin politiikkatoimiin.**

⁷² Chandler 2014.

⁷³ Juntunen & Virta 2019.

4. YKSILÖRESILIENSSI

4.1. Yksilöresilienssi sosiaalisena ominaisuutena

Yksilöresilienssi viittaa yksilön kykyyn kehittyä tai mukautua menestyksekkäästi huolimatta altistumisesta vakaville stressitekijöille, jotka saattaisivat laukaista trauman tai mielenterveyden ongelmia.⁷⁴

Resilienssi on yksilötasolla osa henkistä suorituskykyä, jota voidaan pitää yläkäsitteenä sellaisille toimintamalleille, taidoille, ominaisuuksille ja resursseille, jotka tukevat kykyämme vastata haasteisiin, palautua, oppia ja jopa vahvistua. Kokonaisturvallisuuden kontekstiin sovellettuna tämä liittyy keskeisesti henkiseen kriisinkestävytyteen, jolla tarkoitetaan ”yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan sekä kansakunnan kykyä kestää kriisitilanteiden aiheuttamat henkiset paineet ja selviytyä niiden vaikutuksilta. Hyvä henkinen kriisinkestävyys edistää kriiseistä toipumista”.⁷⁵

Yksilön resurssit ja tulkintakyky vastauksena psykologiseen kuormaan vaikuttaa suoraan tilannetietoisuuden laatuun ja päätöksentekokykyyn. Koko tämä ketju vaikuttaa toimintakykyymme. Tilannetietoisuus syntyy aistien tuoman informaation ja mentaalisten mallien yhdistelmästä. Tästä muodostuu reaaliaikainen käsityskyky ympäristöstä ja tilanteesta. Informaation käsittelemisessä on kysymys muun muassa yksilön tietojen, taitojen, muistojen ja kokemusten muodostamasta yhtälöstä. Tilannetietoisuus on osa päätöksentekoprosessia ja tämän vuoksi keskeinen käsite puhuttaessa resilienssistä.⁷⁶

Psykologisessa ja sitä esimerkiksi sosiaalityöhön soveltavassa resilienssitutkimuksessa on siirrytty pois näkemyksestä, jossa resilienssiä ajatellaan ainoastaan yksilön ”sisäisenä” ominaisuutena, joka heillä joko on tai ei ole.⁷⁷ Ensinnäkään resilienssi ei ilmene minään tietynä ajanhetkenä, vaan on pitkäkestoinen prosessi, joka voi jatkua vuosia tai koko elämänkaaren läpi. Toiseksi, resilienssiä ei ole nykytiedon valossa mielekästä käsitellä yksilön temperamentin ominaisuutena, vaan suhteessa joukkoon ympäristötekijöitä, jotka ennustavat positiivista kehitystä.⁷⁸ Kyseessä on **monitahoinen prosessi, jonka ilmenemisen mahdollistavat perhe, lähipiiri, laajempi yhteisö, koulut ja yhteiskunta kokonaisuutena**.⁷⁹ Tämän prosessin keskiössä ovat yhtäältä resurssien saatavuus ja toisaalta yksilön kyky käyttää saatavilla olevia resursseja.

Resilienssin prosessiluonne tunnustettiin psykologisessa tutkimuksessa jo varhain. Esimerkiksi J. S. Tyhurst jäsensi jo vuonna 1957 yksilöiden kriisireaktioiden tutkimusta kolmivaiheisena prosessina, joka muistuttaa edellä tämänkin tutkimuksen viitekehyksessä esitettyä kolmevaiheista mallia⁸⁰:

1. kriisin välitön stressivaikutus, selviäminen ja toimintakykyisyys (aikajänne: joitain minuutteja)

⁷⁴ Joutsenniemi 2015; Youssef & Luthans 2007.

⁷⁵ YTS 2017, 22.

⁷⁶ Esim. Gustafsberg 2018, 55–57.

⁷⁷ Fraser ym. 1999.

⁷⁸ Ungar 2012b, 14.

⁷⁹ Bourbeau 2018, 27; Ungar 2005; Ungar 2011; Ungar 2012a.

⁸⁰ Tyhurst 1957.

2. kriisiä seuraava hätkähtäminen (engl. *recoil*) ja tapahtuneen tietoisien käsittelyn käynnistyminen (aikajänne: joistakin minuuteista tunteihin)
3. jälkitraumaattinen tila ja tapahtuneen mentaalinen käsittely (aikajänne: kriisin jälkeisistä lähipäivistä potentiaalisesti loppuelämään asti).

Vaiheessa 1 nousevat esiin yksilön sisäiseen resilienssiin vaikuttavat tekijät kuten yksilön persoona (varhaislapsuuden merkityksen korostuessa), psyyke ja yksilölliset kognitiiviset ominaisuudet, joita myös aikaisempien kriisitilanteiden kokemukset ja niiden käsittely ovat saattaneet muokata. Keskeistä on myös ymmärtää stressin syntymekanismi. Stressi voidaan määritellä yksilön kognitiivisena tulkintana ympäristöstä tai sisäisenä ajatteluprosessina. Stressireaktio on organismin yleinen pyrkimys mukauttaa elimistö ja ihmisen kohdalla erityisesti mieli vastaamaan muuttuneisiin olosuhteisiin, mahdollisiin ongelmiin ja haasteisiin.

Stressi voi syntyä mistä tahansa ärsykkeestä, jonka ihminen tulkitsee uhaksi tai ongelmaksi. Kokemus on erittäin subjektiivinen ja tilannesidonnainen. Stressireaktion aiheuttavat tapahtumat tai ilmiöt voivat olla reaalisia tai kuviteltuja. Stressiä ja kuormittavuutta aiheuttavat huolet ja pelot riippumatta siitä, mikä niiden realisoitumisen todennäköisyys tulee olemaan. Tähän tulkinnan ketjuun kehon fysiologia ja edelleen mieli vastaavat monimuotoisella muutosten sarjalla. Stressi on siis kolmen tekijän summa: 1) ympäristö ja ärsykkeet, 2) mielen kyky ja tapa tulkita ärsykejä, sekä 3) kehon ja mielen kyky ja voimavarat näin syntyvän kuorman käsittelemiseksi.

Keskeinen tekijä stressin syntymisessä on uhan tulkinta. Sillä, onko uhka objektiivisesti katsoen reaalinen tai ei, ei ole merkitystä, vaan ainoastaan sillä, että yksilö kokee ja tulkitsee uhan todelliseksi. Akuutti stressi syntyy siten ärsykkeen hetkellisestä tulkinnasta, johon fysiologia reagoi ja vastaa. Kun yksilö havaitsee uhan, keho vastaa siihen valmistautumalla. Tämä tapahtuu joka tapauksessa, onpa uhka todellinen tai kuvitteellinen. Kehon tuottaa nopeasti voimakkaita hormoneja, joka vaikuttavat dramaattisesti kehon fysiologisiin muutoksiin. W. I Thomas (1863–1947) totesi kuuluisassa sananparressa: ”Mikäli ihmiset pitävät tilannetta aitona, se on aito seurausten kannalta”. Havainnot tai illuusio uhasta voivat tuottaa todellisia seurauksia.⁸¹

Tyhurstin erittelemässä vaiheessa 2 traumaattisen kokemuksen käsittelyyn vaikuttavat välittömästi saatavilla oleva materiaallinen turva, infrastruktuuri ja viranomaisten ohjatusti ja paikallisten yhteisöjen spontaanisti tarjoama tuki. Vaiheessa 3 käynnistyvässä pidemmän aikavälin reaktiossa nousevat selvemmin esiin yksilön sosio-ekonomiseen asemaan ja elämäntilanteeseen liittyvät ulkosyntyiset tekijät sekä turvaverkot.⁸² Tämä ympäristön roolia korostava näkökulma on sittemmin vahvistunut. Yksilöresilienssin mekanismeja ja ilmenemistä tarkastellaankin nykytutkimuksessa suhteessa yksilön sosiaaliseen ympäristöön.⁸³

Resilientin yksilön ominaisuudet ja sosiaaliset piirteet

Yksilöresilienssin edistämiseksi tulee ymmärtää, millaisia ominaisuuksia resilienssi edellyttää. Näitä ominaisuuksia voidaan listata monesta eri näkökulmasta. Tässä keskitymme yhtäältä rajatusti yksilöllisiin ominaisuuksiin ja toisaalta niin kutsuttua sosiaalista resilienssiä vahvistaviin ominaisuuksiin.

⁸¹ Copes 2005.

⁸² Bonanno & Mancini 2008.

⁸³ Fraser 1999, 137.

Yksilöllisistä resilienssiresursseista, etenkin sellaisista, joihin voidaan vaikuttaa yksilön itsensä tai koulutuksen toimesta, voidaan nimetä psykologiset resurssit, fysiologiset resurssit, sosiaaliset ja kulttuurilliset resurssit. Henkinen suorituskyky ja resilienssiä muodostavat resurssit vahvistuvat näiden tekijöiden välityksellä. Keskeistä on ymmärtää, että yksilön resilienssikyky rakentuu monesta samanaikaisesti vaikuttavasta tekijästä. Se ei ole stabiili, kiveen hakattu tila, joka ei voisi muuttua elämäkokemusten myötä. Resilienssi ei siis ole vain yhden tekijän varaan rakentuva ominaisuus tai pelkästään henkilökohtainen taipumus, vaan ennen kaikkea taitojen, kykyjen ja persoonallisuuden kokonaisuus, jota on mahdollista vahvistaa ja kehittää yli koko elämänkaaren.

Näitä resursseja voidaan täsmentää muun muassa seuraavia ominaisuuksien avulla:

Mentaaliset mallit ja todellisuuden kohtaaminen. Keskeistä on psyykinen kyky havaita ja hyväksyä todellisuus sellaisenaan kuin se on. Tämä ei tarkoita sitä, että yksilö on valmis hyväksymään asioiden tilaa sellaisenaan, ilman parempaa tulevaisuuden orientaatiota. Mentaaaliset mallit ovat asioiden syy- ja seuraussuhteiden hahmottamista – ajatusmalleja ja sisäisiä kuvia siitä, millainen maailma on ja miten havaitsemme asioiden ja asiayhteyksien todellisuuden ja sen, miten asiat toimivat. Mentaaaliset mallit ovat henkilökohtainen ymmärrysjärjestelmä, joista rakentuu yksilön toiminnanohjaus ja käyttäytyminen. Asioiden hyväksyminen sellaisina kuin ne jollain hetkellä ovat liittyy nimenomaan eteenpäin suuntautuvaan mahdollisuuteen. Asioiden hyväksyminen ei välttämättä tarkoita, että se miten asiat ovat, on oikein ja että nykytilanteeseen ei ole syytä vaikuttaa. Yleinen kiinnostus asioihin luo pohjaa laajemmalle ymmärrykselle ja oman vastuun kantamisen mahdollisuuksiin sekä positiiviselle itsetulkinnalle ja itse-reflektiolle.⁸⁴

Oman elämän merkityksellisyyden ja arvojen selvyys. Merkityskeskeisyydellä on keskeinen ja perustavaa laatua oleva rooli yksilön voimavarojen vahvistamisessa. Elämän muutokset ja erilliset traumatisoivat tapahtumat kysyvät yksilön resilienssiresursseja sekä käytännöllisiä keinoja vastata haasteisiin. Mikäli elämänarvot ja merkitys ovat selvillä, vaikeuksista eteenpäin ponnistaminen on helpompaa. Oman elämän tarkoituksen ja merkityksen hahmottaminen liittyy keskeisesti itsetuntemukseen ja itsensä määrittämiseen suhteessa ympäristöön, yhteisöihin, läheisiin ja niin edelleen.⁸⁵

Optimistisen ajattelun ja positiivisten tunteiden vahvistaminen. Luthans tutkimusryhmineen painottaa sekä kognitiivisen että emotionaalisen taidon merkitystä osana henkistä resurssia.⁸⁶ Optimistinen ja toiveikas ajattelu sekä itseluottamus ovat tärkeitä kehitettävissä olevia ominaisuuksia. C. R. Snyderin kehittämä toivon käsite yhdistää tahdonvoiman (engl. *will power*) ja keinojen hallinnan (*way power*) tavoitteiden saavuttamiseen.⁸⁷ Tahdonvoima on päättäväisyyttä, sitoutumista ja vahvuutta, keinot liittyvät tavoitteiden asetteluun ja niiden saavuttamiseen. Toivo on ennen kaikkea realistista uskoa tulevaisuuteen. Tässä yhteydessä toivo ei tarkoita haaveilua tai odottamista, vaan se on tulevaisuuteen suuntautuva voimavara ja resurssi. Ojansen tutkimusten mukaan suomalaiset ovat yleensä hyvin toiveikkaita.⁸⁸

Kognitiivisen taidon ydin on reaali-perustainen ja optimistinen lähestymistapa todellisuuteen niin, että valmistautumisen taso vastaa mahdollisimman tarkoitavan tulevan haasteen tasoa. Ylipositiivisen ajattelun ongelma on se, että kun oikeita ongelmia esiintyy, ne voivat tuntua

⁸⁴ Gustafsberg 2018.

⁸⁵ Panter-Brick 2014, 439–440.

⁸⁶ Youssef & Luthans 2007.

⁸⁷ Snyder 1995.

⁸⁸ Ojanen 2018, 139.

ylitsepääsemättömän suurilta. O'Maran tutkimusryhmän pitkittäistutkimuksessa havaittiin yli-positiivisen vääristyneen ajattelun lähestymistavan johtavan lisääntyneisiin depressiivisiin oireyhtymiin.⁸⁹ Tähän liittyy huomio, että ylipositiivisuus johti vähempään ongelmienratkaisuun negatiivisten tapahtumien keskellä ja negatiiviset seuraukset lisääntyivät heikentyneiden ongelmienratkaisutaitojen myötä. Toisaalta, mikäli valmistautuminen on realistisella tasolla, positiivisten tunteiden merkitys auttaa ongelmien käsittelyssä tapahtumahetkellä ja vähentää depressiivisiä oireita.⁹⁰

Valmistauduttaessa tulevaan ja mahdollisesti todelliseen uhkaan realistinen ja optimisten ajattelu ja positiiviset tunteet toimivat kehon fysiologian lisäksi tärkeänä resurssien säätämisen ja kohdentamisen välineinä. Silloin kun todellisia kehon ja mielen reservejä tarvitaan, niitä on olemassa ja niitä osataan hyödyntää. Ylivalmistautuminen kuluttaa resursseja ja vie voimavaroja siitä hetkessä, kun niitä todella tarvitaan. Kognitiivisten taitojen keskeinen tehtävä on vapauttaa resursseja siihen substanssin ja taitojen osaan, jota tarvitaan haasteiden käsittelyssä. Valmistautumisen tärkein elementti liittyy kehon fysiologian, kognitioiden ja tunnetilojen säätelyyn siten, että kun kokonaisresursseja tarvitaan, ne ovat käytettävissä. Kysymys on resurssien ajoittamisesta.

Fyysinen kunto ja terveys. Liikunnan myönteiset vaikutukset terveyteen on osoitettu monilla tutkimuksilla varsin kiistattomasti ja tämä pätee myös psyykkisten sairauksien hoitoon ja ennaltaehkäisyyn. Väestötutkimuksissa liikunnan määrällä on todettu positiivinen yhteys koettuun hyvinvointiin.⁹¹ Liikkumattomuus ennusti seurantalutkimuksissa masennusta. Yhteys ei perustu niinkään liikunnan intensiteettiin, sillä kyseessä on pikemminkin liikuntakertojen yhteys hyvinvointiin. Keskeistä on, että liikkuja mieltää harjoittamansa toiminnan liikunnaksi ja hyvinvointia edistäväksi.

Yksilöresilienssin sosiaalinen ja yhteisöllinen ulottuvuus

Edellä luetellut ominaisuudet näyttäytyvät ensisijaisesti yksilön ominaisuuksina. Kuitenkin kuten edellä todettiin, **resilienssi nähdään nykyisin ennen kaikkea ympäristön tuottamana prosessina**. Monet tutkimukset osoittavat, että vuorovaikutteisuus ja hyvien ihmissuhteiden merkitys on kiistaton yksilön hyvinvoinnille, ja sen tärkeys tulee esille etenkin silloin kun koemme vaikeuksia. Yksilöresilienssin ja ympäristön välisiä kytköksiä voidaan tarkastella esimerkiksi sosiaalisen resilienssin käsitteen kautta. Tällä tarkoitetaan ”kykyä edistää, olla osallisena ja ylläpitää ihmisten välisiä positiivisia suhteita sekä sietää ja toipua stressitekijöistä”. Sosiaalinen resilienssi korostaa yksilön kykyä toimia yhdessä muiden kanssa saavuttaakseen kyvyn mukautuvaan kehittymiseen sekä yksilön itsensä että laajemman yhteisön tasolla. Sosiaalisesti korkean koheesion yhteisöt vahvistavat ihmisten välisiä suhteita ja positiivisia kytköksiä, mikä edesauttaa heidän kykyään merkityksellistää yhteiskunnallisia tapahtumia, ja vastata niihin koordinoitusti yhdessä muiden kanssa.⁹² Vahvat paikallisverkostot sekä sosiaaliset ja yhteiskunnalliset resurssit edistävät sekä aikuisten että lasten luottamusta ja sosiaalista pääomaa.⁹³

Yhteisöllä on myös tärkeä rooli yksilöllisten piirteiden kannalta. Sosiaaliset suhteet ovat se alusta, jossa yksilölliset piirteet nousevat esiin. Sosiaaliset suhteet ja yhteisöt joko tukevat tai tukahduttavat yksilöllisten resilienssi- ja piirteiden ilmenemistä. Tällaisina piirteitä Cacioppo ym.

⁸⁹ O'Mara ym. 2011.

⁹⁰ Waugh 2014.

⁹¹ Stubbe ym., 2007; Wang ym., 2012.

⁹² Cacioppo ym. 2011, 44; Schneider 2007, 267.

⁹³ Backett-Milburn ym. 2008, 464.

mainitsevat muun muassa empatian eli kyvyn nähdä muut ihmiset samoin kuin itsensä vastaavassa tilanteessa. Tämä kyky tukee suoraan yksilön kykyä edistää yhteisöllistä resilienssiä, sillä “ollakseen yhteisöllisesti resilientti, yksilön tulee ymmärtää kuinka muut ihmiset näkevät moninaiset elämäkokemukset ja tilanteet, sillä toiminnan menestyksellä koordinoiti edellyttää jaettuina näkökulmia ja tavoitteiden yhteensovittamista”.⁹⁴ Empatian lisäksi tällaisia piirteitä ovat muun muassa yhteenkuuluvuuden tunne, huolenpidon viestittäminen, luottamus, suvaitsevaisuus ja avoimuus. Kuitenkin, kuten todettua, nämä ominaisuudet ilmenevät parhaiten vastavuoroisina sekä yhteisöissä, jotka kannustavat niiden ilmaisuun. Cacioppo ym. toteavatkin, että yhteisöresilienssi on “monitasoinen käsite koska se edustaa sekä ryhmien että näissä ryhmissä toimivien yksilöiden piirteitä”.⁹⁵

Tietolaatikko 1: Yksilön sosiaalista resilienssiä ilmentävät piirteet

- Kyky nähdä toiset ihmiset realistisesti ja empaattisesti, muiden näkökulman hahmottaminen
- Yhteenkuulumisen tunne suhteessa muihin yksilöihin ja ihmisryhmiin
- Huolenpitoa ja kunnioitusta ilmentävä tapa viestiä muille
- Kyky havaita muiden itseen kohdistama kunnioitus
- Muiden ja itsen hyvinvointia edistävät arvot (esim. hyväntahtoisuus)
- Kyky vastata sosiaalisiin ongelmiin asianmukaisesti ja yhteistyössä
- Sosiaalisten tunteiden (esim. myötätunto, kateus) ilmaisu asianmukaisesti
- Riittävä luottamus muihin ihmisiin, ei kuitenkaan kriittikittömästi tai sokeasti
- Suvaitsevaisuus ja avoimuus

Lähde: Cacioppo ym. 2011.

Näiden sosiaalisten ominaisuuksien edistäminen edellyttää varhaiskasvatus ja koulujärjestelmän toimivuutta, riittävää yhteiskunnallista turvaa sekä monia muita valtio-, maakunta- ja kuntatasolla edistettäviä yhteiskunnallisia palveluita, joita käsitellään raportin myöhemmissä luvuissa.

4.2. Yksilöresilienssiin kouluttaminen ja erityisryhmät

Psyykkistä sitkeyttä ilmentävä resilienssi on sellaisenaan tunnistettu ilmiö, mutta psykologiasakin tutkimus on vasta kohdistumassa resilienssiin vaikuttavien tekijöiden arviointiin.⁹⁶ Yksilön resilienssi voidaan määritellä henkilökohtaisena resurssina, inhimillisenä varantona, josta toimintakyvyn resurssi muodostuu. Masten ja Reeds määrittelevät resilienssin sellaisina mitattavina ominaisuuksina persoonallisuudessa, jotka ennustavat positiivista lopputulosta toiminnassa. Nämä koskevat kognitiivista kyvykkyyttä, temperamenttia, positiivista itsetulkintaa, toiveikkuutta tulevaisuuden suhteen ja yleisesti elämässä, emotionaalista tasapainoa, itsensä

⁹⁴ Cacioppo ym. 2011, 45.

⁹⁵ Emt., 45–46.

⁹⁶ Luthar ym. 2000; Bonanno & Mancini 2008.

säätämisen taitoa, huumorintajua ja yleistä kiinnostusta asioista. Nämä tekijät liittyivät korkeampaan resilienssiin.⁹⁷

Useat empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet, että psykologinen ja fysiologinen stressivaste vaativissa tilanteissa voi muuttaa työsuoritusta ja seurauksia positiiviseen tai negatiiviseen suuntaan.⁹⁸ Tässä raportoitujen tutkimusten keskeisenä tavoitteena on ollut testata valmennusmenetelmää, jolla olisi positiivisia vaikutuksia tilannetietoisuuteen ja päätöksentekoon vaativassa työssä. Tutkimusten tulokset vahvistavat hypoteesin, että interventioon osallistuneilla ryhmillä oli huomattavasti parempi tilannetietoisuus ja yleinen suoritusvarmuus. Tämä tuli esiin parempana päätöksentekokykyä vaativissa tilanteissa kontrolliryhmiin verrattuna. Tutkimukset osoittivat, että mielen joustavan taidon hallitseminen palauttaa nopeammin kehon fysiologisesti vaativista tilanteista, jotka ovat aiheutuneet psykologisesta stressivasteesta. Resilienssi ei siten rajoitu pelkästään mieleen, kuten kognitioon ja emootioon, vaan se on kiinteässä yhteydessä kehon fysiologiaan ja työsuorituksen laatuun. Marginaaliryöty interventioissa on parempi silloin kun valmennukseen osallistuvien lähtötaso resilienssin osalta on vaatimattomampi. Tehdyissä empiirissä tutkimuksissa saatiin kuitenkin hyviä tuloksia erittäin valikoitujen ja lähtötasoltaan vahvojen osallistujien ryhmässä. Mikäli valmennus toimii lähtötasoltaan hyvin resilienssissä ryhmässä, on perusteltua olettaa, että se tuottaa valmennusvaikutuksia myös laajemmalti sovellettuna.

Liian korkea psykologinen stressivaste vaikuttaa tilannetietoisuuteen; se muun muassa lisää havaintoharhoja ja näin päätöksentekoprosessi kärsii. Myös liian korkea positiivinen vireystaso voi aiheuttaa ongelmia tilannetietoisuuden luomisessa ja sitä kautta päätöksentekoprosessissa. Yksilön resilienssikyky vaikuttaa tilannetietoisuuteen ja sitä kautta päätöksentekokykyyn.⁹⁹ Kun yksilö havaitsee uhkaa, keho vastaa siihen valmistautumalla. Tämä tapahtuu joka tapauksessa, onpa uhka todellinen tai kuviteltu. Kehon tuottaa nopeasti voimakkaita hormoneja, joka vaikuttavat dramaattisesti kehon fysiologisiin muutoksiin. Havainnot tai illuusio uhasta voivat tuottaa todellisia seurauksia.¹⁰⁰

Kun yksilö joutuu monien kuormitustekijöiden vaikutuksenalaiseksi samaan aikaan, väsymystila kääntyy uupumukseksi. Monesti kysymys voi olla vaikeasti havaittavasta ilmiöstä, jossa tulisi tarkastella ympäristön vaatimusten, yksilön omien vaatimusten ja resurssien aiheuttama kokonaisuutta. Akuutin stressin ja siihen liittyvän uhan tulkinnan lisäksi kuormitusta voi aiheuttaa fyysinen rasitus ilman riittävää palautumista, tai samoin kognitiivinen kuormitus, joka liittyy varsin yleisesti tämän päivän tietotyöhön. Kiire, liiallinen hoidettavien asioiden määrä, ongelmanratkaisu, keskeytykset, mahdollisuus keskittyä yhteen asiaan kerrallaan ym. tuottavat aivoille kuormitusta, joka on vaikutuksiltaan hyvin samanlainen kuin missä tahansa tilanteessa, jossa mieli tulkitsee uhkaa. Fysiologia vastaa tällöin samanlaisella monimuotoisella muutoksen sarjana. Kun yksilö on pitkäaikaisen kuormituksen alaisena, resilienssikykyisyys heikkenee ja se näkyy tilanteissa, joissa normaalissa keho-mielitilassa yksilö selviytyisi olemassa olevilla keinoilla.

Autonominen hermosto säätelee monia kehon fysiologisia toimintoja, kuten sydäntä. Kehon fysiologisiin taitoihin kuuluu hengitystekniikka, jolla voidaan säädellä autonomisen hermoston toimintaa. Se on osoittautunut tehokkaaksi keinoksi palauttaa keho-mieli tilaa normaaliin viireystilaan. Oikeankaltaisella voimakkaalla syvähengittämisellä saavutetaan stressin säätelyn kannalta optimaalinen keho-mieli tila, joka tarkoittaa erityisesti autonomisen eli ei-tahdonalaisen hermoston suotuisaa aktivoitumista. Fyysisellä kunnolla on niin ikään monien tutkimusten

⁹⁷ Masten & Reed 2002.

⁹⁸ Andersen & Gustafsborg 2016.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Copes 2005.

mukaan suora yhteys terveyteen sekä mielialaan, kognitioihin ja emootioihin, jotka kaikki ovat osa yksilön resilienssin perustaa.¹⁰¹ Andersen ja Gustafsberg ovat osoittaneet, että resilienssikyvyn hallitseminen auttaa kehon fysiologiaa palautumaan nopeammin psyykkisen kuorman aiheuttamasta fysiologisesta stressivasteesta.¹⁰²

Kognitiiviset taidot liittyvät ihmisen toiminnanohjausjärjestelmän kehittämiseen. Realistinen optimistisuus tarkoittaa tulevaisuusorientoitunutta asennetta, joihin sisältyy toiveikkuus paremmasta tulevaisuudesta sekä itsevarmuus siihen vaikuttamisesta. Realistinen optimismi ottaa huomioon ympäristön vaatimukset ja mahdollisuudet vaikuttaa niihin. Kognitioiden ja emootioiden rajavetoa on turha pyrkiä tekemään erityisen tarkasti, sillä ne vaikuttavat toisiinsa saumattomasti. Resilienssikyvyn vahvistamien on fysiologinen, kognitiivinen ja emotionaalinen prosessi.

Emotionaalisten taitojen osuus yksilöresilienssin vahvistamiseksi on keskeistä. Cohn ja Fredrickson ryhmineen ovat tutkineet myönteisten tunteiden monipuolista vaikutusta selviämiseen ja hyvinvointiin. Tämän teorian mukaan myönteiset tunteet rakentavat ja laajentavat ajattelua sekä huomiokykyä niin yksilö- kuin ryhmätasolla.¹⁰³ Myönteiset tunteet ennustavat hyvinvointia jopa viikkojen päästä, koska katsantokanta laajenee ja psyykkiset voimavarat lisääntyvät. Myönteiset tunteet ja emotionaalinen taito ovat näin keskeinen mielenterveyden osatekijä ja tärkeitä myös yksilöresilienssin vahvistamiseksi.¹⁰⁴

Voidaan siis sanoa, että resilienssin kasvattaminen on yksilötasolla mahdollista koulutuksen avulla. Empiirissä tutkimuksissa on osoitettu, että yksilöresilienssiä voi parantaa merkittävästi.¹⁰⁵ Parantunut yksilön resilienssikykyisyys vaikuttaa tilannetietoisuuden kautta päätöksentekoon, josta se heijastuu edelleen toiminnan laatuun ja jopa tehokkuuteen. Koska näitä empiirisiä tutkimuksia on tehty vaativan poliisityön näkökulmasta, voidaan edellä esitellyillä taidoilla katsoa olevan vastaavia korrelaatiota muilla alueilla, joilla yksilö kokee psykologista kuormitusta. Gustafsbergin tutkimuksesta yhteenvetona voidaan todeta, että yksilön parantunut resilienssikykyisyys heijastuu myös positiivisena vaikutuksena organisaation resilienssikykyisyyteen.

Cacioppo ym. nostavat koulutuksen avulla vahvistettaviksi taidoiksi esimerkiksi empatiakyvyn, sosiaalisen tietoisuuden, sosiaalisten taitojen ja kyvyn havaita sosiaalisten suhteiden hyödyt.¹⁰⁶ Se, minkälaisen muodon tällainen resilienssikoulutus saa, on päätettävä ryhmä- ja tapauskohtaisesti. Tällöin voidaan myös paremmin huomioida yleistä resilienssiä kasvattavien kykyjen vahvistamisen lisäksi ne erityisen resilienssin piirteet, joita kukin tehtävä edellyttää. Tämä on hyvä huomioida etenkin kokonaisturvallisuuden kannalta keskeisten turvallisuus- ja pelastusalan viranomaisten resilienssikoulutusta pohtiessa. Toki myös koko väestön yksilöresilienssillä on keskeinen merkitys kokonaisturvallisuuden näkökulmasta, mutta siihen on mielekkäämpää vaikuttaa poliittisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden kautta kuin yksilökoulutuksella.

Kokonaisresilienssin edistäminen: esimerkkejä väestöryhmistä

Kattava eri yhteiskunnallisten ryhmien erittely ei ole tässä yhteydessä sen paremmin mahdollista kuin mielekästäkään. Resilienssikoulutus voi periaatteessa olla osana minkä tahansa

¹⁰¹ Southwick & Charney 2015.

¹⁰² Andersen & Gustafsberg 2016.

¹⁰³ Cohn & Fredrickson 2009.

¹⁰⁴ Andersen & Gustafsberg 2016.

¹⁰⁵ Gustafsberg 2018.

¹⁰⁶ Cacioppo ym. 2011, 48.

julkisen, yksityisen tai kolmannen sektorin organisaation toimintaa. Mahdollisten mallien toimivuus ja vaikuttavuus on kuitenkin tarpeen todeta pilotein ja vaikuttavuustutkimuksin. Kokonaisturvallisuuden näkökulmasta voidaan kuitenkin esimerkinomaisesti nostaa esille tiettyjä avainryhmittymiä. Tässä läpikäytyt esimerkit eivät kuitenkaan edusta kaikkia kokonaisturvallisuuden kannalta tärkeimpiä väestönosia, vaan on valittu tutkimustiedot helpon saatavuuden perusteella, kuitenkin myös turvallisuuspoliittinenäkökulma huomioiden.

Lapset ja nuoret. Kuten edellä on todettu, ja myöhemmissä kappaleissa tarkemmin eritellään, resilienssin edistäminen väestön keskuudessa edellyttää erityishuomion kiinnittämistä lasten ja nuorten hyvinvointiin.

Lasten hyvinvointi ja resilienssi kasvu edellyttää, että erityisvaarassa olevien lasten tilanteeseen puututaan tehokkaasti ja varmasti. Tutkimuskirjallisuudessa on havaittu, että suurin resilienssiä määrittävä tekijä on tehokas interventio, joka aiheuttaa muutoksen lapsen sosiaalisessa ympäristössä. Tämä selittää eroja lopputuloksessa paljon vahvemmin kuin yksilölliset tekijät.¹⁰⁷

Myös kouluilla ja opettajilla voi joissain tapauksissa olla keskeinen rooli yhteisön resilienssin vahvistajina. Tätä kykyä voidaan vahvistaa tarjoamalla opettajille resilienssikoulutusta. Kuitenkin keskeisintä on mahdollistaa kouluille työolosuhteet, joissa mahdollisuus koulumenestykseen, turvallisuudenkokemus ja kyky sosiaaliseen ja emotionaaliseen hyvinvointiin tulevat taatuksi.¹⁰⁸ Palaamme näihin tekijöihin tarkemmin koulutuspolitiikkaa käsittelevässä luvussa 6.1.

Pakolaiset ja turvapaikanhakijat. Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, että yhteisöllä on keskeinen rooli esimerkiksi pakolaisuuteen liittyvien traumojen ylittämisen ja pakolaisten yhteiskunnallisen syrjäytymisen estämisessä.¹⁰⁹ Sosiaalisen pääoman ajatusta seuraten on korostettu siteiden (ryhmäkoheesio), kytkösten (suhteet instituutioihin ja yhteiskunnan palveluihin) ja siltojen (ryhmien väliset suhteet) merkitystä.¹¹⁰ Tarvitaan kuitenkin lisää tietoa siitä, millä tavoin tuloksia voidaan soveltaa Suomen järjestelmässä, ja miten esimerkiksi julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijat voivat yhdessä edistää maahanmuuttajien kotoutumista.

OECD:n vuonna 2018 julkaistu raportti on todennut Suomen kotouttamistoimenpiteissä olevan parantamisen varaa. Erityisesti kehitysalueiksi raportti nimeää kielenopetuksen, työmarkkinoiden suhteen aktiivisten ja passiivisten maahanmuuttajien päätyminen erilaisille kehitysohjelmoille alusta alkaen sekä kodinhoidontuen negatiivisen vaikutuksen maahanmuuttajataustaisten naisten kotiuttamiseen. Viimeksi mainitulla on seurauksia myös maahanmuuttajien lapsille näiden jäädessä varhaiskasvatussuunnitelman ulkopuolelle ja saaden vähemmän mahdollisuuksia kielitaidon kehittämiseen.¹¹¹

Puolustusvoimat. Yhdysvaltain armeija omaksui vuonna 2008 resilienssikoulutusohjelman (*Comprehensive Soldier and Family Fitness*), jonka neljä moduulia keskittyvät:

1. sosiaalisten suhteiden ja niissä tarvittavien peruskykyjen vahvistamiseen ja niiden tärkeyden korostamiseen
2. ryhmän sisäisistä eroavaisuuksista koituvien hyötyjen tunnistamiseen

¹⁰⁷ Ungar 2012b, 16.

¹⁰⁸ Ungar 2012a, 6.

¹⁰⁹ Ungar 2012a, 6; Daud ym. 2008.

¹¹⁰ Beirens ym. 2007, 220–221.

¹¹¹ OECD 2018.

3. vahvan me-hengen etujen korostamiseen sekä ulossulkemisen haittojen tuomiseen esille
4. sosiaalisia suhteita vahvistavan viestinnän opetteluun.

Sitä on kuitenkin myös kritisoitu kehittymättömän tieteellisen tiedon soveltamisesta isossa mittakaavassa sotilaisiin (tehden näistä samalla tutkimuskohteita) ja sen toteuttamista pääasiassa tietoteknisin välinein, jolloin sekä aitojen sosiaalisten tilanteiden harjoittelu että resilienssin vahvistaminen ryhmätasolla yksilötason lisäksi jää toteuttamatta.¹¹² Osa näistä puutteista paikattiin Cacioppon tutkimusryhmän itse toteuttamassa *Social Resilience Training* -ohjelmassa, jolla todettiin olevan ”pieniä, mutta mitattavissa olevia etuja” sosiaalista resilienssiä tukevien piirteiden vahvistumisessa.¹¹³ Vastaavien ohjelman ottaminen osaksi suomalaista varushenkilöiden tai kantahenkilökunnan koulutusta edellyttäisikin tarkempaa analyysiä yhdysvaltalaisen ohjelman puutteista ja soveltuvuudesta Suomen viitekehykseen. Aihepiiriä onkin sivuttu ja kehitetty edelleen myös Puolustusvoimien tutkimustyössä, erityisesti Luthansin (ks. edellä luku 4.1.) tutkimuksiin nojaten.¹¹⁴ Samantyylistä koulutusta voidaan toteuttaa myös muille turvallisuushallinnon näkökulmasta keskeisillä viranomaisille (poliisi, pelastushenkilökunta jne.).

4.3. Yksilöresilienssiin vaikuttaminen väestötasolla

Psykologisessa tutkimuksessa keskeisenä ratkaisukeinona nähdään usein riskiasemassa olevien yksilöiden tarpeisiin puuttuminen hoitokeinoin. Hankkeessa tarkoitettun resilienssin rakentamisen näkökulmasta tämä ei kuitenkaan ole kaikilta osin mahdollista. Yhteiskunnan kykyä erityisriskiryhmiin kuuluvien auttamiseksi on toki kehitettävä. Kuitenkin turvallisuuspolitiikan yhteydessä ymmärrettynä resilienssi liittyy koko populaatioon. Tästä syystä on tärkeää keskittyä erityisesti rakenteellisiin ja institutionaalisiin keinoihin edesauttaa yksilöiden resilienssiä.

Keskeistä on ymmärtää, minkälaisilla yhteiskunnallisilla ja poliittisilla toimenpiteillä yksilöiden resilienssiä ja kriisinsietokykyä voidaan kasvattaa. Psykologisissa tutkimuksissa esimerkiksi lasten ja nuorten resilienssiä tarkastellaan usein kolmesta eri näkökulmasta, joita ovat biologia (geenit ja neurologia), perhetekijät ja yhteisö.¹¹⁵ Näistä luonnollisesti vain kaksi jälkimmäistä ovat politiikanteon ulottuvilla, ja siksi keskeisempiä meneillään olevan hankkeen näkökulmasta.

Resilienssin edistämiseksi käytännössä onkin tärkeää siirtyä pyrkimyksestä yksilöiden muuttamiseksi kohti heidän fyysisen ja sosiaalisen ympäristönsä muokkaamista sellaiseksi, että se edistää oikeanlaista kehitystä.¹¹⁶ Tätä johtopäätöstä vahvistaa myös se, että resilienssi ymmärretään nykyisin vahvasti aikaan ja paikkaan sidottuna ilmiönä, eikä ominaisuutena, jota yksilö kantaa mukanaan tilanteesta toiseen.¹¹⁷

Resilienssin ymmärtäminen yksilön ja hänen ”ympäristönsä” vuorovaikutuksen seurauksena helpottaa myös resilienssin edistämistä ja mittaamista.

Voidaan esimerkiksi olettaa, että julkisesti tuettu tasokas varhaiskasvatus edistää resilienssin kehittymistä lapsissa. Tällöin mittarina tulee käyttää yhtä lailla varhaiskasvatuksen tasoa

¹¹² Cacioppo ym. 2011, 48–50.

¹¹³ Cacioppo ym. 2015, 100.

¹¹⁴ Leskinen ym. 2018, 42–44.

¹¹⁵ Rutter 2012.

¹¹⁶ Ungar 2011, 6.

¹¹⁷ Backett-Milburn ym. 2008, 463.

yleensä kuin yksittäisten lasten tuloksiakin.¹¹⁸ Monien tutkimusten mukaan varhaislapsuus syntymästä esiopetusikään on erityisen keskeisessä asemassa yksilön muovautumisessa sellaiseksi, että hän kykenee kestämään yllättäviä hankaluuksia myöhemmin elämässään.

Varhaislapsuuden resilienssiä tukevien resurssien muotoutumiseen puolestaan vaikuttavat monet tekijät, joita voidaan tavalla tai toisella tukea yhteiskunnan toimesta. Näitä ovat muun muassa perheiden tuki, sosiaaliset suhteet ja ympäristö, kroonisten stressitekijöiden puute, tunne-elämän hyvinvointi, sosiaalisesti arvostetut roolit.¹¹⁹ Esimerkiksi varhaiskasvatusta, neuvolajärjestelmää, kouluja ja taloudellista tasa-arvoa kehittämällä voidaan vaikuttaa resilienssin kasvamiseen lasten ja nuorten keskuudessa.

Fragmentaatioita ja eriarvoistumista vähentävällä politiikalla voidaan vaikuttaa siihen perustaan, jolta resilienssi kumpuaa. Kuten Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa todetaan, ”yhteiskunnan toimivuus edellyttää sekä riittävää sosiaaliturvaa että sosiaali- ja terveystalvveluja”.¹²⁰ Yksilön ja yhteisöjen resilienssin näkökulmasta on tärkeää sekä turvata näiden palveluiden jatkuvuus häiriötilanteissa että taata niiden laatu normaaliolosuhteissa.

Tässä voidaan nähdä eräs suomalaisen yhteiskunnan vahvuus. Esimerkiksi lähes koko väestöön ulottuva neuvolajärjestelmä mahdollistaa avun tarpeessa olevien perheiden tukemisen ja apuun hakeutumisen melko hyvin. Samoin varhaiskasvatuksen asema on Suomessa melko hyvällä tasolla. OECD:n varhaiskasvatus –raportissa vuodelta 2012 Suomi pärjää keskiarvoa paremmin esimerkiksi varhaiskasvatuksen henkilökunta-lapsi -suhdeluvussa, opetushenkilökunnan koulutustasossa, lapsikäyhyysindikaattoreissa ja äitien työllisyysasteessa. Yksilöresilienssin kasvupinnan takaamisen näkökulmasta onkin keskeistä, että tämänkaltaisia järjestelmiä ei pureta tai hajauteta, vaan niitä keskitytään kehittämään. Edellä mainitussa raportissa Suomen kehityskohteiksi mainitaan ennen kaikkea hoitohenkilökunnan koulutustason parantaminen, naisvaltaisten alojen palkkatason parantaminen, varhaiskasvatuksen osallistumisasteen nostaminen 3-5 vuotiailla ja vanhempien lasten (viitepiste 15 ikävuotta) terveyslopputuleman kehittäminen.¹²¹

Erityisen keskeiseksi yksilöresilienssin kannalta voidaan nostaa sosiaalisen luottamuksen kasvattaminen, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen estämisen, koulutuksen taso ja ulottuvuus koko väestöön ja toimivat sosiaali- ja terveystalvvelut erityisesti heikommassa asemassa oleville perheille ja yksilöille. Yhteisöjen riskialttiutta ja mahdollista kyvyttömyyttä resilienssiin ilmentävät monet eri muuttujat. Näitä ovat muun muassa köyhyys, koulun keskeyttäneiden määrä sekä tulo- ja varallisuuserot.¹²² Esimerkiksi McGriffin kollegoineen havaitsi kroonisesti vammautuneiden ihmisten mentaalisia toipumismalleja kartoittavassa pitkittäistutkimuksessa, että varallisuuden ja koulutustason kaltaiset korkeat sosioekonomiset resurssit suojelevat ihmisiä kroonisilta mielenterveysongelmilta ja edesauttavat henkisen toimintakykyisyyden palautumista ja säilyttämistä. Kyseisen tutkimuksen mukaan jopa yli puolet tutkituista 3 204 kroonisesti vammautuneesta ihmisestä osoittautuivat henkisen toipumismallinsa perusteella resilienteiksi (56.5 %).¹²³

Traumaperäisen stressihäiriön ilmenemistä yksilöllä ennustavat muun muassa sosiaalisten tukiverkkojen puute, koulutuksen puute, perhetausta ja aiemmat mielenterveysongelmat.¹²⁴ Näihin voidaan puuttua suoraan yksilöllisesti sosiaali- ja terveystalvveluiden avulla, mutta

¹¹⁸ Ungar 2011, 2.

¹¹⁹ Backett-Milburn ym. 2008, 463.

¹²⁰ YTS 2017, 22.

¹²¹ OECD 2012.

¹²² Zautra ym. 2010, 12.

¹²³ McGriffin ym. 2018.

¹²⁴ Bonanno 2004, 25.

myös väestötasolla esimerkiksi panostamalla sosiaaliturvan kattavuuteen, koulutukseen sekä mielenterveys ja sosiaalipalveluiden saavutettavuuteen.

Yhteiskunnallisen yleisen luottamuksen aihepiiriä käsitellään raportin myöhemmissä luvuissa. Aihe on kuitenkin hyvä nostaa esiin myös yksilön näkökulmasta. Kuten edellä luvussa 4.1. todettiin, resilienssiä vaativan stressireaktion käynnistyminen on merkittävältä osin subjektiivinen, uhan tulkintaan liittyvä kysymys. On esimerkiksi mahdollista, että yksilö kokee uhaksi jonkin, joka ei sellainen todellisuudessa ole joko yksilön itsensä tai yhteiskunnallisen ja poliittisen kokonaiskuvan näkökulmasta. Uhkakokemus kuitenkin aiheuttaa kokijalleen henkistä kuormitusta, joka vähentää mahdollisuutta resilienttiin vasteeseen aitoja uhkia vastaan ja saattaa edistää sellaisia toimintamalleja, jotka heikentävät yhteiskunnan kokonaisresilienssiä.

Sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen heikkeneminen lisää uhan kokemusta ja saattaa siten heikentää väestön kokonaisresilienssiä. Keskeisimmät luottamukseen vaikuttavat tekijät puolestaan ovat eriarvoisuus, vaikuttamismahdollisuudet ja poliittisten instituutioiden kyvyttömyys käsitellä yhteiskunnallisia ristiriitoja. Näihin asioihin panostaminen on näin ollen keskeistä myös yksilöresilienssin näkökulmasta.

5. RESILIENTIT YHTEISÖT

Sekä yksilöresilienssin vahvistamisen että kokonaisresilienssin näkökulmasta yhteisöllä on keskeinen rooli. Sosiaaliin suhteisiin ja yhteisöihin on syytä keskittyä yksilöresilienssin alustana ja peruskivenä. Samalla yhteisöjen ja esimerkiksi kaupunkien, kaupunginosien ja työorganisaatioiden resilienssiä on mielekästä tarkastella omana kysymyksenään. Kuten edellä jo todettiin, yhteisön sisäinen dynamiikka – luottamus, avoimuus, suvaitsevaisuus ja niin edelleen – näyttelevät keskeistä osaa resilienssin rakentumisessa.

Kuten yksilöntasollakin, yhteisön resilienssi ei ominaisuutena tyhjene haasteisiin ja uhkiin varautumiseen. Varautumissuunnitelmat ennakoitavissa oleviin uhkiin eivät yksinään riitä resilienssin rakentamiseen.

Resilienssin keskeinen elementti on kyky toimia menestyksekkäästi myös tilanteissa, joissa ongelmat ovat ennakoimattomia.

Kuitenkin kehittämällä organisaatioiden kykyä vastata arkipäiväisiin haasteisiin edistetään yleensä myös niiden kykyä toimia resilienssillisesti äärimmäisissä häiriö- ja katastrofitilanteissa.¹²⁵

Yhteisöresilienssi (engl. *community resilience*) voidaan ymmärtää esimerkiksi yhdysvaltalaisen yhteisö- ja alueresilienssin tutkimuskeskuksen (*Community & Regional Resilience Institute*) mukaan valmiutena ”ennakoida riskejä, heikentää niiden vaikutusta, sekä palautua vikkkelästi selviytymisen, sopeutumisen, kehittymisen ja kasvun kautta kohdatessaan mittavan muutoksen”.¹²⁶

Yhteisöresilienssi voidaan näin ymmärtää yhteisön kykyä kestää häiriöitä, sen kykyä ja nopeutena toipua kriiseistä sekä valmiutena luoda itsensä uudelleen vastauksena vastoinkäymisiin, epävarmuuteen ja yllätyksiin.¹²⁷ Tämä edellyttää resursseja, jotka ovat luonteeltaan 1) taloudellisia ja kulttuurisia, kuten jaetut arvot ja usko siihen, että yhteisöllä on kyky suojella itseään ja hyvinvointiaan, 2) sosiaalisia ja poliittisia, kuten luottamus, sosiaaliset verkostot, pääsy tarvittaviin resursseihin ja mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon sekä 3) fyysisiä, kuten toimiva infrastruktuuri.¹²⁸

Yhteisöresilienssi eräällä tavalla kätkee sisäänsä sosiaalisen ja kulttuurisen resilienssin piirteitä, jotka liittyvät kykyyn edistää, toimia osana, ja säilyttää myönteisiä suhteita sekä kestää ja toipua stressitekijöistä myös kriisiaikaisen eristyksen vallitessa. Sen uniikki piirre on vastoinkäymisen kääntäminen henkilökohtaiseksi, suhteita ylläpitäväksi (engl. *relational*), ja kollektiiviseksi kasvuksi olemassa olevia sosiaalisia verkostoja vahvistaen ja uusia suhteita luovalla kollektiivisella toiminnalla kehittäen. Kulttuurisen ja sosiaalisen resilienssin merkitys on tullut näkyvästi esiin esimerkiksi terrori-iskujen jälkeisissä reaktioissa, joissa on korostettu yhteisten arvojen puolustamista ja yhteisön sitkeyttä ja taipumattomuutta uhan edessä.

Viittaamme tässä raportissa erityisesti maantieteellisesti ja tilallisesti määrittyviin paikallisyhteisöihin, joiden koko, maantieteellinen ala ja sisäisten sidoksien laatu voivat luonnollisesti vaihdella merkittävästikin olosuhteista, ajasta, sijainnista ja kulttuurista riippuen. Paikallisyh-

¹²⁵ Denhart & Denhart 2010, 334, 342.

¹²⁶ CARRI 2013, 10.

¹²⁷ Kimhi & Shamai 2004, 441–442; Magis 2010, 401.

¹²⁸ Magis 2010, 405–407.

teisöt voivat lisäksi olla kerrostuneita (esimerkiksi kyläyhteisö osana laajempaa kuntayhteisöä) tai toisiinsa limittyneitä (esimerkiksi tulvivan joen valuma-alueen vaikutuspiirissä olevat vierekkäiset yhteisöt). Yleisesti viittaamme paikallisyhteisöllä kuitenkin kaikkiin mahdollisiin yhteiskunnallisiin yksiköihin, jotka ovat perheyhteisöjä isompia, mutta samalla alueellista tasoa pienempiä sekä yleisesti viranomaistoimijoita itseorganisoituvampia. Erityisesti poliittisen osallistumisen ja paikallisdemokratian näkökulmasta niihin voi kuitenkin liittyä institutionaalisenkin aspekti.

Yhteisön käsitteen sinällään ollessa melko laajasti ymmärrettävissä, on syytä eritellä toisistaan pienemmät ja isommat yhteisöt. Pienet organisaatiot (välitön työympäristö, pieni yhdistys, kolmannen sektorin pienehköt toimijat, armeijan joukkueet, komppaniat jne.) ovat yleensä resilienttejä, mikäli ”organisaatiokulttuuri kannustaa kekseliäisyyteen, virheistä oppimiseen niistä rankaisun sijaan, sekä yhteistyöhön ja -toimintaan, saaden aikaan luottamusta ja psykologisesti turvallisen ympäristön, jossa voi ottaa myös riskejä”.¹²⁹ Muita resilienssiä edistäviä piirteitä pienempien organisaatioiden tasolla ovat moninaisuuden hyväksyminen, vastavuoroisuus, resurssien jakaminen, sitoutuminen ja aikaansaavuus, sillä ne kasvattavat ryhmien sisäistä luottamusta. Esimerkiksi puolustusvoimissa näitä ominaisuuksia voidaan edistää johdajuskoulutuksen avulla.¹³⁰

Työpaikoilla palautumisprosesseilla on vaikutusta yksilön hyvinvoinnille. Työn vaatimusten ja yksilön voimavarojen suhdetta tulisi tarkastella yksilökohtaisesti ja tätä analyysiä tulisi tehdä osana organisaation johtamiskäytänteitä. Työn luonteesta riippuen vapaa-ajan käytänteillä on tärkeä merkitys yksilön palautumisprosesseihin. Organisaation osalta tulee tarkastella eritoten niitä käytänteitä, jotka mahdollisesti estävät vapaa-ajalla tapahtuvaa palautumista. Tällöin tulee kyseeseen lähinnä työ, joka helposti seuraa mukana vapaa-ajalle. Vapaa-ajan aktiiviteettien ja työajan aktiiviteettien tulisi olennaisesti poiketa toisistaan. Organisaation tulisi huolehtia siitä, että työt on suunniteltu siten, että vapaa-aikana ei kenenkään edellytetä työskentelevän. Työn suunnittelussa tulisi ottaa huomioon työn kuormittavuus ja sen vaatimat palautumisprosessit. Työn kokeminen merkitykselliseksi auttaa sietämään työn aiheuttamaa kuormitusta.¹³¹

Isompien yhteisöjen ja organisaatioiden (kuten kaupungit, naapurustot, pataljoonaa suuremmat armeijan yksiköt) resilienssi on monella tapaa monimutkaisempi kysymys. Niiden resilienssin kasvattaminen keskittyy ennen kaikkea sosiaalisen pääoman ja luottamuksen kasvattamiseen, sosiaalisen kanssakäymisen kehittämiseen ja jaetun identiteetin vahvistamiseen. Tarkemmin voidaan tarkastella esimerkiksi yhteistyösitoiteiden vahvuutta, vastavuoroisuuden ilmenemistä, resurssijaon reilua, puolueettomia konfliktinratkaisukanavia ja hyvää, myötätuntoista johtajuutta.¹³²

Useimmissa yhteiskunnan kohtaamisissa uhkissa kaupunkiympäristö edustaa sitä välitöntä kehystä, jonka piirissä turvallisuus toteutuu. Esimerkiksi terrori-iskut kohdistuvat lähes poikkeuksetta tiheään asutuille kaupunkialueille. Ne ovat myös muita alueita alttiimpia laaja-alaista vahinkoa aiheuttaville sää- ja ilmatorisille, kuten Suomessa nähtiin esimerkiksi Porin kaupunkitulvien yhteydessä vuonna 2007.¹³³ Siksi kaupunkiresilienssi on kasvava kiinnostuksen kohde erityisesti suhteessa ympäristökriiseihin ja terrorismin uhkaan.¹³⁴ Suomen hallintora-

¹²⁹ Denhardt & Denhardt 2010, 343.

¹³⁰ Cacioppo ym. 2011, 46–48.

¹³¹ Southwick & Charney 2015.

¹³² Cacioppo ym. 2011, 47–48.

¹³³ Gregow ym. 2016.

¹³⁴ Coaffee 2009; Rademaker ym. 2018.

kenteessa toki myös maakunnilla on merkittävä rooli välittömien turvallisuusrakenteiden tuottamisessa, ja maakunnat ovatkin järjestäneet esimerkiksi valmiusharjoituksia. Maakuntaudistuksen myötä niiden rooli korostuu nykyisen suunnitelman mukaan eritoten varautumisen koordinoinnin ja yhteensovittamisen saralla. Kaupunkinresilienssiä voidaan tarkastella isona kokonaisuutena (erityisesti isot kaupungit) tai pienempien naapurustojen ja kaupunginosien muodostamana kokonaisuutena, kuten Hallin ja Zautran tutkimuksessa (oheinen tietolaatikko).¹³⁵

Tietolaatikko 2: Resilientin naapuruston piirteet

- Ihmisten välinen luottamus
- Säännöllinen kanssakäyminen naapurien välillä
- Melko pysyvä asukaskunta, joka omistaa asuntonsa
- Asukkaat, jotka tuntevat yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta
- Asukkaat, jotka toimivat yhteisen hyvän eteen ja ottavat osaa yhteisön tapahtumiin ja sen asioiden hoitoon
- Julkisten tilojen - sekä virallisten että epävirallisten - saavutettavuus kokoontumisia varten

Lähde: Hall & Zautra 2010, 355.

5.1. Yhteisöresilienssin prosessit ja laajennettu käsitys kriittisestä infrastruktuurista

Jokaisen yhteisön, järjestelmän tai organisaation ytimessä on perustavanlaatuinen viitekehys, infrastruktuuri. Paikkaan sidotuissa yhteisöissä tämä samaistetaan usein rakennettuun ympäristöön, mutta kokonaisvaltainen yhteisöinfrastruktuuri pitää sisällään myös kytköksiä, jotka ovat luonteeltaan sosiaalisia, poliittiseen toimijuuteen kytkeytyviä (erityisesti päätöksentekokanavat), taloudellisia, ympäristöön liittyviä ja ihmistenvälisiä.¹³⁶ Mediympäristön hajaantumisen ja informaatiovaikuttamisen aikakaudella tällaisena perusinfrastruktuurina voidaan pitää myös luotettavaa faktaperustaista tietoa.¹³⁷ Yhteisöjen resilienssikapasiteetin rakentaminen edellyttää kaikkiin infrastruktuurin osa-alueisiin panostamista.

Erityisen keskeisenä voidaan pitää niin sanottuun sosiaaliseen pääomaan panostamista ja näiden panostusten vaikutuksen onnistunutta seuranta. Sosiaalisen pääoman kohdalla on kuitenkin huomioitava, että sen muodot saattavat muuttua teknologisen muutoksen, maahanmuuton ja moninaisuuden kasvamisen, uusien verkostojen ja demografisen muutoksen myötä.¹³⁸ Kuten myöhemmin luvussa 6.3. todetaan, sosiaalinen pääoma tulee myös keskeiseltä osin nähdä poliittisten instituutioiden toiminnan seurauksena, ei niistä irrallisena tai niille vaihtoehtoisena ilmiönä.

¹³⁵ Hall & Zautra 2010, 355.

¹³⁶ Emt., 361–364.

¹³⁷ Hyvönen 2018.

¹³⁸ Hall & Zautra 2010, 362, 364.

Useimpien yhteisöjen ytimessä ovat fyysiset kapasiteetit: asumisolot, liikennejärjestelyt, energiansaanti, ympäristön kestävyys, maankäyttö ja niin edelleen. Taloudellisesti keskeistä on perustarpeiden tyydyttäminen luotettavasti ja kyky palauttaa taloudellinen toiminta häiriötilanteen jälkeen mahdollisimman sujuvasti. Myös julkisen terveydenhuollon ennaltaehkäisevään toimintaan panostaminen voi tuoda suuria hyötyjä yhteisöresilienssin kannalta.¹³⁹

Luvussa 3.1. käytiin läpi yhteisöresilienssin neljä perusominaisuutta, joita ovat lujatekoisuus, päällekkäisyys, kekseliäisyys ja vikkelyys. Ominaisuuksista kaksi ensimmäistä liittyvät turvatavan kohteen iskunkestävyyteen, eli kykyyn "imeä" itseensä kriisin- tai häiriön akuutteja haittavaikutuksia siten, että ne aiheuttavat mahdollisimman vähän välitöntä tuhoa ja haittaa. Huomionarvoista tässä määritelmässä on sen keskittyminen nimenomaan yhteisöjen kriisiaikaista toimintakykyä sekä palautumista edistäviin valmiuksiin ja ominaisuuksiin. Tähän viittaa myös resilienssin rajaaminen sellaisiin ominaisuuksiin ja valmiuksiin, joiden varassa yhteisö kykenee selviämään ja palautumaan kriisiaikaisesta kokemuksesta ilman merkittävää ulkopuolista apua. Näin yhteisöresilienssi erotetaan valtiotason varautumispolitiikan ja yhteisön yläpuolella toimivien viranomaistahojen tuottamasta kriisiaikaisesta avusta.

Onkin keskeistä ymmärtää, että toisin kuin kansallisen ja valtiotason analyyseissä toisinaan oletetaan, yhteisötason selviytymis- ja palautumiskykyyn liitetynä ominaisuutena resilienssi ei useinkaan esitetä ennaltaehkäisevänä ominaisuutena. Kyse on pikemminkin seurausten kanssa elämiseen ja niiden vaikutusten ennakoiwaan lieventämiseen liittyvästä ominaisuudesta. Tällöinkin korostuvat resilienssin prosessiymmärryksen kolmas vaihe, eli valmius ja kyky oppia koetuista kriiseistä ja tuottaa oppimiskokemusten perusteella mahdollisesti ennakooivaa tietoa tulevaisuuden epävarmoihin ja yllättäviin riskeihin varautumisesta.

Esimerkiksi Yhdysvalloissa resilienssi-strategiat esitetään vaihtoehtona perinteisille luonnosta ja ihmisten toiminnasta aiheutuvien katastrofien hallinnan malleille, joita on alettu pitää liian reaktiivisina.¹⁴⁰ Resilienssipolitiikka mielletään siis tavanomaista, tilannesidonaisesti tapahtuvaa katastrofiapua ennakoivampana strategiana. Samalla on kuitenkin huomattava, että epävarmuuden ja seurauksiltaan aikaisempaa yllätyksellisempien uhkien edessä tapahtuvaa ennakoivaa ja joustavaa valmistautumista korostava resilienssi ei ole myöskään reaktiivisuuden vastakohta. Resilienssipolitiikka sijoittuukin johonkin ennaltaehkäisemisen (ennalta torjumisen) ja seurauksiin reagoimisen välille. Täten sitä voidaankin kutsua ennakoiavaksi ja joustavaksi varautumiseksi.

Esimerkiksi ilmastonmuutoksen seurauksena vaikutuksiltaan syveneviin luonnonkatastrofeihin (esim. hurrikaanien viimeisten vuosien aikana tuottamat mittavat aineelliset ja henkiset vahingot) vastaamiseksi resilienssiä korostava poliittinen strategia on Yhdysvalloissa ollut sekä ennakoiava – sitä ohjaa tavoite pyrkiä lisäämään joustavia kriisinsieto- ja valmiuksia sekä seuraamaan näiden valmiuksien tilaa esimerkiksi yhteisötasolla myös kriisien välillä – että reaktiivinen – strategian viimekätisenä tavoitteena on kuitenkin lähinnä vähentää kriisien haitallisia seurausvaikutuksia. Sen sijaan ennaltaehkäisevä elementti on jätetty huomiotta.

Useissa resilienssi-strategioissa ei toisin sanoen pyritä vaikuttamaan itse uhkan juurisyihin. Tämä on ongelmallista, sillä **mikäli uhalle itsessään ei pyritä tekemään mitään tulevat resilienssiä vaativat häiriötilanteet yleistymään ja muuttumaan vakavimmiksi. Ilmastonmuutoksen torjunta on tästä selkein esimerkki.** Vaikka resilienssi itsessään onkin katastrofien seurauksiin ja niiden jälkeiseen tilaan kytkeytyvä ominaisuus, ei sitä voi edistää keskittymättä samalla erilaisten uhkien luonteeseen ja yleisyyden minimointiin. Mitä enemmän

¹³⁹ Hall & Zautra 2010, 363–366.

¹⁴⁰ Cutter ym. 2013.

näin tehdään, sitä paremmin myös kriisien ja katastrofien tuottamien seurausten yleiset piirteet yhteiskunnalle, yhteisöille ja infrastruktuurille ovat ennakoitavissa, vaikka itse kriisin tarkkaa ajoittumista tai mittasuhteita ei välttämättä kyetäkään sosio-ekologisten systeemien kompleksisuudesta johtuen ennustamaan.

Lisäksi, kuten Tierney huomauttaa, määritelmässä yksilöiden ja yhteisöjen kriisiaikainen sietokyky (engl. *resistance*) ja siihen vaikuttavat ominaisuudet määritellään ainoastaan osaksi resilienssiyteen vaikuttavien tekijöiden joukkoa, jolla on väistämättä laajempi yhteiskunnallinen ulottuvuus.¹⁴¹ Toisin sanoen **yhteiskuntia kohtaavat kriisit ja katastrofit sekä niistä selviytymiseksi ja palautumiseksi vaadittava resilienssiys määrittyy aina osana kyseisen yhteiskunnan sosiaalista järjestystä ja institutionaalisia ratkaisuja. Kriiseihin vastaamisessa ei täten ole olemassa kaiken kattavaa yhteiskunnallisen resilienssin reseptiä.** Yhteiskuntajärjestyksen erityispiirteet määrittelevät laajemman kontekstin, jonka puitteissa myös yksilöiden ja yhteisöjen resilienssiä tulee tarkastella. Näitä erityispiirteitä ovat esimerkiksi käsitykset hyvästä hallintotavasta, talouskasvun merkityksestä ja keinoista, kestävän kehityksen kriteereistä sekä suhteesta elinympäristöön.

Myös resilienssin aikajänne on keskeinen huomioitava tekijä. Yhteisöresilienssin määritelmässä on edelleen useita eri näkemyksiä siitä, miten resilienssin aikajännettä tulisi tulkita suhteessa kriisiin (ks. taulukko 2).

Taulukko 2: Resilienssin aikajänne ja painotukset yhteisötasolla

Resilienssi-prosessin piirteet	Kuvaus
<i>Vastustuskyky</i>	Painotus yhteisöjen kyvyssä torjua ulkoinen uhka ja sen vaikutukset keskeisenä tavoitteena
<i>Toipuminen</i>	Painotus yhteisöjen valmiuksissa toipua vääjäämättömien kriisien seurauksista mahdollisimman nopeasti ja kyvystä tunnistaa keskeisin vastaanotettava apu
<i>Luovuus</i>	Painotus yhteisöjen ja yhteiskunnallisten systeemien jatkuvassa kyvyssä ja halussa uudistua, jotta yhteisö on valmis palautumisen lisäksi kehittämään itseään kriisistä oppimalla

Lähde: Kimhi & Shamai 2004.

Kuvassa 2 esitetyt painotukset ovat hyvin lähellä esittämäämme resilienssin kolmivaiheista prosessimääritelmää (ks. luku 2). Edellisiä painotuksia ei prosessimääritelmän mukaan tulisi kuitenkaan nähdä toisensa pois sulkevinä, vaan pikemminkin osana toisiinsa kytkeytyvää jatkumoa, jonka avulla resilienssin arvioiminen ja monitorointi on myös helpompi operationalisoida. Esimerkiksi Rademaker ym. osoittavat, kuinka kokonaisturvallisuuden ja järjestyksen

¹⁴¹ Tierney 2014, 167.

ylläpitämisen taso voidaan nähdä keskeisenä yhteisö- tai kansallisen tason resilienssiä vahvistavana piirteenä välittömään toipumiseen liittyen, kun taas laillisuusperiaatteen toteutumisen ja kansalaisten käsitys sen toteutumisesta linkittyy selvemmin yhteisön luovuuden mahdollistamaan oppimisprosessiin eli resilienssin viimeiseen vaiheeseen.¹⁴²

Yhteisöllisessä resilienssissä korostuu erityisesti ihmisten ja ryhmien välisten sosiaalisten suhteiden laatu – sosiaalinen koheesio – keskeisenä muutoksen sietämisen, siihen sopeutumisen ja luovan uuden oppimisen edellytyksenä. Yleisesti sosiaalinen koheesio viittaa yhteisön omaksumien normien, arvojen ja perinteiden suhteelliseen samankaltaisuuteen. Toisaalta, vaikka akateemisessa resilienssitutkimuksessa ollaankin varsin yksimielisiä sosiaalisen koheesioresilienssivalmiuksia vahvistavasta vaikutuksesta, on koheesio itsessään varsin vaikeaa määritellä sen kulttuurisidonnaisuudesta ja subjektiivisesta merkityssisällöstään johtuen.

Tutkimuksissa yhteisöllinen koheesio liitetään usein sosiaaliseen pääomaan. Myös sosiaalisen pääoman käsitteestä ja merkityksistä käydään keskustelua, mutta yhteisöresilienssin kontekstissa sosiaalisella pääomalla viitataan vakiintuneesti sosiaalisiin verkostoihin ja säännöllisiin kontakteihin, jotka lisäävät ihmisten välistä luottamusta ja kykyä toimia yhdessä poikkeavissa ja muutosta vaativissa oloissa. Sosiaalisella pääomalla on todettu olevan yhteisön koheesiota vahvistavia vaikutuksia, ja siten se nähdään keskeiseksi osaksi resilienssiä. Sosiaalisen pääoman tasoa voidaan arvioida erilaisilla muuttujilla, kuten äänestysaktiivisuudella, kansalaisjärjestöjen jäsenyydellä sekä osallistumisella vapaaehtoistyöhön ja naapuritalkoisiin.¹⁴³ Sosiaalisen pääoman merkitys nousi kiinnostavalla tavalla esiin esimerkiksi hurrikaani Katrinan jälkeisessä sopeutumisen ja uudelleenrakennusprosessissa. Atreyan ja Kunreutherin mukaan erot sosiaalisessa pääomassa vaikuttivat New Orleansin paikallisyhteisöjen toistamiseen poikkeaviin resilienssivalmiuksiin.¹⁴⁴

Toisaalta on muistettava, että yhteisöjen sosiaalisella koheesiolla on rajansa. Liian tiiviit suhteet saattavat muuttua yhteisön jäseniä ahdistavaksi sosiaalisesti kontrolliksi ja stressitekijäksi, jotka rasittavat yksilöiden resilienssikykyä. Muun muassa viime aikoina näkyvästi esiin nousseet kaupunkiaktivismi-liikkeet lähestyvät yhteisöllisyyden merkitystä perinteisestä poikkeavalla tavalla. Tutkimuksissa on havaittu, että kaupunkiaktivistit haluavat rakentaa paikallista yhteisöllisyyttä mutta siten, että kulttuurinen moninaisuus ja tekemisen vapaus säilyvät. Käytännössä ajan viettäminen ja toimiminen yhdessä toisten kanssa halutaan pitää kunkin yksilön omassa kontrollissa (tähän palataan tekstissä myöhemmin).¹⁴⁵

Yksilöt voivat myös kokea kuuluvansa hyvinkin sosiaalisesti arvoiltaan ja normeiltaan yhtenäiseen lähiyhteisöön, joka saattaa kuitenkin olla samalla verraten eristäytynyt laajemmasta alueellisesta yhteisöstä, jonka tietyt resurssit ja ominaisuudet olisivat kuitenkin keskeisiä kriisiaikaisen selviytymisen ja palautumisen kannalta (esimerkiksi voimakkaasti segregoituneet, mutta sisäisesti yhtenäiset etniset maahanmuuttajayhteisöt suurkaupungeissa).¹⁴⁶ Tutkimusten mukaan sosiaalisesti kiinteille yhteisöille ominaisia piirteitä ovat demografinen homogeenisuus ja suhteellisesti korkea sosio-ekonominen status. Heterogeenisissa ja sosio-ekonomisesti heikommissa yhteisöissä sosiaalisen koheesioresilienssin luominen on sen sijaan haasteellisempaa.¹⁴⁷ Toisaalta Cacioppo ym. huomauttavat, että ollakseen resilientin yhteisön ei tarvitse

¹⁴² Rademaker 2018, 15.

¹⁴³ Naapuriapu Suomessa 2014.

¹⁴⁴ Atreya & Kunreuther 2016, 19–20.

¹⁴⁵ Mäenpää ym. 2017; Rättilä & Rinne 2016, 2017b.

¹⁴⁶ Schneider 2007, Zepeda-Millán 2014; vrt. Bhavnani ym. 2014.

¹⁴⁷ Schneider 2007.

olla samanhenkinen, jakaa yhtenäistä arvomaailmaa tai koostua sosio-ekonomiselta tai kulttuuriselta taustaltaan samantyyppisistä yksilöistä. Tärkeintä on sen sijaan, että erimielisetkin yksilöt kokevat tulevaisuutensa kuulluiksi ja näkevät itsensä osana laajempia yhteisöllisiä prosesseja. Tällöin erilaisuus nähdään yhteisöä ja sen resilienssiä vahvistavana asiana.¹⁴⁸ Mieli-erot, kritiikki ja kilvoittelu voivat tukea resilienssiä paremmin kuin liiallinen yksimielisyys.

Nämä ominaisuudet ovat nousseet esiin myös deliberatiivisen eli keskusteleavan demokratian teorian ja käytännön sovellusten, kuten kansalaisraatien, yhteydessä. Resilienssin näkökulmasta deliberatiivinen malli on mielenkiintoinen, joskaan ei ongelmaton. Raisio ja Lindellin mukaan empiirinen tutkimus osoittaa, että keskusteleavan demokratian toimintamallit vähentävät ihmisten välisiä empatiaongelmia ja ennakkoluuloja.¹⁴⁹ Deliberatiivisen kommunikaation välityksellä yksilöt oppivat ymmärtämään toisten ihmisen poikkeaviakin näkökulmia ja tavoittelemaan yhteisiä ratkaisuja monipuolisten, perusteltujen argumenttien varassa. Deliberatiivisessa mallissa oletetaan, että vain sellaiset argumentit selviävät keskustelussa, jotka tulevat laajasti hyväksytyiksi. Vastaavasti lyhytnäköisistä intresseistä kumpuavat argumentit eivät ole uskottavia. Esimerkiksi kriisien jälkeisessä muutoksessa ja yhteisöllisessä oppimisprosessissa yksilöiden deliberaatiokyvyillä voi olla merkittävää arvoa. Olennaista on myös, että deliberatiivisten prosessien on huomattu lisäävän päätöksenteon legitimitettiin osallistujien keskuudessa.¹⁵⁰

Toisaalta deliberatiivisen demokratian mallissa on nähty myös ongelmia. On muun muassa kyseenalaistettu, onko tasa-arvoinen keskustelu erilaisia taustoja, taitoja ja kommunikaation tyynejä edustavien yksilöiden välillä aidosti mahdollista.¹⁵¹ Deliberatiivisen mallin yleistä hyväksyttävyyttä vähentää myös se, että yhteiskunnan marginaaliryhmät, kuten maahanmuuttajat, jätetään (tai ne jätättyvät) tyypillisesti keskustelujen ulkopuolelle. Myös deliberaation vaikuttavuutta on pidetty ongelmallisena. Kriitikoiden mukaan deliberatiivisten prosessien tuotokset linkittyvät vain harvoin suoraan turvallisuuspoliittiseen päätöksentekoon.¹⁵² Aktiivinen kansalaiskulttuuri, jota vaikkapa suorat vaikutuskanavat ruokkivat, tukenee kuitenkin kokonaisuutena resilienssiä. Deliberatiivisten käytäntöjen on muun muassa todettu edistävän ryhmien kykyä ongelmanratkaisuun tavalla johon ryhmän jäsenet eivät yksilöinä olleet kykeneväisiä.¹⁵³

5.2. Yhteisöresilienssin arviointi

Yhteisötaso on korostunut resilienssin keskeisenä viittauskohteena erityisesti angloamerikkalaisissa kulttuureissa ja käytännöissä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yhteisöresilienssiä on hahmotettu ja määritelty runsaasti luonnonkatastrofeihin vastaamisen strategioiden yhteydessä. Yhdysvaltalaisista katastrofiresilienssin käytäntöjä tutkineen Tierneyn mukaan yhteisöresilienssistä on kuitenkin tässäkin kontekstissa lukuisia määritelmiä, jotka saattavat olla osittain toistensa kanssa ristiriidassakin.¹⁵⁴ Useimmat määritelmät rinnastavat resilienssin kriisinsietokyvyksi. Esimerkiksi Dennis Mileti määrittelee yhteisöresilienssin yhteisön kyvyksi "[...] sietää äärimmäisiä luonnonilmiöitä ilman musertavien tappioiden kärsimistä, vaurioita, tuottavuuden heikentymistä tai elämäntason laskua ilman mittavaa yhteisön ulkopuolelta tulevaa apua".¹⁵⁵

¹⁴⁸ Cacioppo ym. 2011, 44.

¹⁴⁹ Raisio & Lindell 2013, 9.

¹⁵⁰ Ks. myös Virta & Branders 2016.

¹⁵¹ Rättilä 2000; 2012.

¹⁵² Raisio & Lindell 2013; Virta & Branders 2016.

¹⁵³ Sunstein 2006.

¹⁵⁴ Tierney 2014, 162.

¹⁵⁵ Mileti 1999, 32–33.

Resilienttiyden asteen sekä siihen vaikuttavan riskitietoisuuden määrittelemisen Mileti katsoo olevan yhteisön itsensä vastuulla. Yhteisöllistä resilienssiä ilmentääkin Miletin mukaan sellaiset ominaisuudet, jotka i) kyseinen yhteisö on keskenään itselleen määritellyt ja jotka sen jäsenet myös tunnistavat sekä ii) jotka ovat yhteisön itsensä valjastettavissa kriisiaikoina ilman merkittävää tukeutumista viranomaisapuun. Yhteisöresilienssyyden lähtökohtana on tässä katsannossa toisin sanoen yhteisön itsensä kyky tunnistaa siihen erityisesti vaikuttavien luonnonkatastrofien ja muiden uhkatekijöiden luonne sekä tätä vasten tiedostaa oman yhteisönsä keskeiset vahvuudet kriisin tai katastrofin haitallisten vaikutusten minimoimiseksi.¹⁵⁶ Vastaava havainto nousi esiin myös Rättilän ja Rinteen paikallista asukasaktivismia kartoittavassa tutkimuksessa. Tutkimusta varten haastatellut aktiivit toivat eksplisiittisesti esiin kokeuksensa siitä, että samalla kun asukkaat tulevat keskenään tutuiksi ja huolehtivat toisistaan ja lähiympäristöstään, syntyy luontevaa sosiaalista kontrollia, joka ehkäisee sosiaalisia ongelmia, häiriökäyttäytymistä ja jopa rikollisuutta.¹⁵⁷

Tällaista kriisin sietämiseen ja sen akuutin vaikutuksen vastaanottamiseen pelkistyvää määritelmää on kuitenkin nykytutkimusta vasten pidettävä varsin kapeana. Kuten yksilöresilienssin kohdalla, yhteisöresilienssin tutkimuksessa on kasvavasti kiinnitetty huomiota resilienssin prosessimaisuuteen: resilienssin määritelmässä on alettu korostaa välittömän kriisin vaikutusten ja toimintakyvyn säilyttämisen lisäksi myös ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskuntien kriisin jälkeisen pitkäaikaisemman palautumisprosessin ja uudelleenorganisoinnin laatua.¹⁵⁸ Resilienssin prosessuaalinen käsittäminen juontaa juurensa sosio-ekologisten systeemien palautumisprosessien ja yksilöiden traumaattisista kokemuksista selviämistä tarkasteleviin tutkimusaloihin.¹⁵⁹

Yksi tapa hahmottaa yhteisötason resilienssin arviointia on jakaa se esittämämme resilienssin prosessimääritelmien vaiheiden mukaisiin valmiuksiin ja ominaisuuksiin. Tässä on mahdollista hyödyntää ja soveltaa esimerkiksi Rademaker ym:n tekemää jaottelua, jossa yhteisöresilienssi jaetaan kahdeksaan eri ominaisuuteen ilmastonmuutoksen seurauksiin vastaamisen kontekstissa (ks. taulukko 3).

Jaottelun kahdeksasta ominaisuudesta kehitysaste, kriittisten palveluiden tarjonta (erityisesti kriittiseen infrastruktuuriin, energianjakeluun ja palveluiden saavutettavuus) sekä elinympäristön ja elinkeinoelämän diversiteetti ovat selvästi yhteisön "iskunkestävyyttä" kasvattavan resilienssin piirteitä ja voidaan ymmärtää esimerkiksi päällekkäisinä varajärjestelminä. Iskunkestävyyden parantamista on mahdollista arvioida sopeutuvaa resilienssiä uhkakuvakeskemmin, esimerkiksi siten, että minkälaisia varajärjestelmiä tietynlaiset luonnon ja yhteiskunnan yhteisvaikutuksesta aiheutuvat kriisiskenaariot vaativat kunkin yhteisön tai kaupunkin ominaispiirteet huomioiden. Tästä näkökulmasta resilienssiä tulee arvioida suhteessa yhteisön demografiseen rakenteeseen (engl. *human exposure*).

¹⁵⁶ Ks. myös Donnelly & Majka 1998

¹⁵⁷ Rättilä & Rinne 2016a; 2017.

¹⁵⁸ Rademaker ym. 2018, 7–8.

¹⁵⁹ Juntunen & Hyvönen 2014.

Taulukko 3: Yhteisöresilienssin piirteet ja indikaattorit

Resilienssiprosessin vaihe	Piirre	Indikaattori
<i>Ylläpitäminen</i>	Väestö	Väestötiheys
		Väestönkasvun taso
	Kehitysaste	Vedenjakelun infrastruktuuri
		Energialähteiden saavutettavuus
Inhimillisen kehityksen indeksi		
<i>Palautuminen</i>	Kriittiset palvelut (ml. pelastustoimi)	Liikenneyhteyksien toimivuus, laatu ja laajuus
		Ensiapu- ja hälytysjärjestelmien kypsyys
		Korruptio (sen vähäisyys)
	Elinympäristön ja toimeentulon monimuotoisuus	Riippuvaisuus maataloudesta
		Taloudellinen resilienssi ¹⁶⁰
Sosiaalinen koheesio	Ei indikaattoria saatavilla ¹⁶¹	
<i>Oppiminen</i>	Asukkaiden voimaantuminen ja kapasiteetit	Koulutustaso
		Alueen osuus kansantuotteesta
	Elinkeinoelämän ja talouden kestävyys	Hiilijänkä ¹⁶²
		Elinkeinoympäristön kannustavuus
		Globalisaatioindeksi
	Vaikuttava johtajuus ja hallinta	Sosio-demografiset tekijät ¹⁶³
Poliittinen vakaus ¹⁶⁴		

Rademaker ym. malli yhteisöresilienssin piirteistä ja indikaattoreista on kehitetty erityisesti ilmastonmuutoksen seurauksista kärsivien urbaanien kaupunkien resilienssin tutkimukseen. Resilienssin arvioiminen esimerkiksi korkeamman omavaraisuusasteen omaavilla haja-asutusalueilla, joissa myös omatoimisen varautumisen kulttuuri on korkeampi, vaatii mallissa esitettyjen piirteiden ja indikaattorien soveltamista sekä muokkaamista asiayhteyteensä. Rademaker ym. malli tarjoaa kuitenkin runsaan kattauksen mahdollisia yhteisötason resilienssiä ilmentäviä ominaisuuksia ja arviointikohteita.

Lähde: Rademaker ym. 2016; Rademaker ym. 2018.

¹⁶⁰ Alueen asukaskohtainen bruttokansantuote, velka-aste, elinkeinoelämän monimuotoisuus ja vapaus, luottoluokitus sekä koulutetun työvoiman saatavuus (Rademaker ym. 2016, 77). Osasta ei välttämättä löydy yhteisötason dataa.

¹⁶¹ Rademaker ym. mallissa sosiaalisen koheesioindikaattorille ei ole löydetty sopivaa aineistoa, mutta tämän tutkimuksen kontekstissa sellaiseksi voitaisiin soveltaa etenkin yleistyneeseen luottamukseen viittaavia tutkimuksia, joskin alueellisella tasolla (ks. luku 6.3).

¹⁶² Riippuvuus hiilidioksidintensiivisistä energianlähteistä, uusiutuvien energianlähteiden käyttö ja niihin kohdistetut investoinnit, kasvihuonepäästöt (nykytaso ja muutos viimeisen 30 vuoden aikana) (Rademaker ym. 2016, 76)

¹⁶³ Lapsikuolleisuus, elinikäennuste, inhimillisen kehityksen indeksi, yhteisön etnisen jakautumisen ja vastakkanasattelun aste, naisten osallistuminen työmarkkinoille (Rademaker ym. 2016, 72).

¹⁶⁴ Lain noudattaminen, toteutuminen ja yleinen järjestys, korruption vähäisyys ja siihen vastaamisen tehokkuus, poliittisen päätöksenteon ryhmäkuntaisuus, päätöksentekojärjestelmän toimivuus ja poliittisten instituutioiden muutosten määrä ja intensiteetti (Rademaker ym. 2016, 71).

Iso osa Rademakerin ja kumppaneiden yhteisöresilienssin arviointimatriisista koostuu kuitenkin sopeutuvan resilienssin piirteistä, jotka jaoimme edellä Tierneytä seuraten kekseliäisyyteen ja vikkelyyteen liittyviin ominaisuuksiin. Kriisin kestäessä ja sen jälkeisessä vaiheessa korostuvia kekseliäisyyden piirteitä matriisissa edustaa esimerkiksi sosiaaliseen koheesioon, yhteisön voimaantumiseen (koulutustaso ja vauraus), elinkeinoelämän vireyteen sekä yleiseen poliittiseen vakauteen ja yhteisölliseen luottamukseen liittyvät ominaisuudet. Vastavasti paikallinen johtajuus, poliittinen ja sosiaalinen pääoma sekä kriisiaikaisten palveluiden (mukaan lukien kriisiaikainen sosiaalityö) nopea tavoitavuus viittaavat vikkelyydeksi kutsuttuun ominaisuuteen. Mallista kuitenkin pääosin puuttuu osallistumista ja osallisuutta mittaavat indikaattorit. Rademaker ym. luoma matriisi onkin mielekkäintä yhdistää muihin malleihin, joissa nämä tulevat esille. Esimerkiksi edellä kuvattu Hallin ja Zautran malli resilientistä naapurustosta soveltuu tähän tarkoitukseen erinomaisesti, ja pyrimmekin luvussa 8 yhdistämään näitä malleja Suomen olosuhteet huomioiden.¹⁶⁵

Yhteisöresilienssiä on mahdollista arvioida myös yhteisöjen omakuvien ja koetun resilienssin näkökulmasta. Esimerkiksi Libanonin sodan vaikutuksille altistuneiden yhteisöjen resilienssiä tutkineet Shaul Kimhi ja Michal Shamai päättelivät tutkimuksessaan, että **yksilöiden käsitys oman yhteisönsä resilienssistä oli positiivisessa yhteydessä yksilöiden toteutuneen kriinsietokyvyn kanssa**. Tutkimus myös toisti intuitiivisesti selvältä vaikuttavan johtopäätöksen, jonka mukaan yhteisöresilienssin määrä laski sitä mukaa, mitä pitkittyneempiä, moniulotteisempia ja lähempänä toteutuvia poliittiset ja sotilaalliset kriisit olivat.¹⁶⁶

Kimhin ja Shamain tutkimuksessa yhteisöresilienssiin vaikuttaviksi tekijöiksi nostettiin seuraavia: A) Kulttuuriset kapasiteetit ja omakuva: 1) Yhteisön itsensä käsitys kyvystään kohdata kriisejä ja poikkeustiloja; 2) Vertailu aikaisemmin tapahtuneiden kriisien kanssa (yhteisön historiallinen omakuva); 3) Haluavatko yksilöt jäädä alueelle vai muuttaa sieltä pois (käsitykset asuinalueen luonteesta ja houkuttelevuudesta – jos yhteisön jäsenillä on keskimäärin hyvät mahdollisuudet muuttaa toiselle alueelle). B) Inhimillinen pääoma: 1) Yhteisön sosiaalisten suhteiden ja siteiden laatu; 2) Uuden tilanteen vaikutus sosiaalisille suhteille; 3) Luottamus yhteisötason johtoon tai viranomaisiin.

Kimhin ja Shamain tutkimus kohdistui yhteisöihin, joita yhdisti merkittävän poliittisen väkivallan kokemukset tai sellaisen mahdollisuus. Tutkimus kuitenkin nostaa esiin tarpeen arvioida yksilöiden, yhteisön ja yhteiskunnan instituutioiden resilienssistä omaksuttujen käsitysten sekä toisaalta tosiasiallisesti toteutuneen kriinsietokyvyn välistä suhdetta. Esimerkiksi Marylandin yliopistossa kehitetyssä yhteisöresilienssin arviointimallissa koettua yhteisöresilienssiä tarkastellaan viiden muuttujan ja näiden alle jakautuvan 24 kysymyksen kautta.¹⁶⁷ Muuttujien kautta arvioidaan yhteisöjen :

1. yhtenäisyyttä, välittämisen kulttuuria ja tulevaisuudenuskoa
2. resursseja (varallisuus, raaka-aineet, kyvykkäät johtajat sekä kriiseistä selviytymiseen liittyvät tiedot ja taidot)
3. kykyä ja valmiutta muutokseen (esimerkiksi myönteinen käsitys taitojen ja tietojen kehittämisestä yhteisössä sekä yhteisön jakamat tavoitteet sen kehityksestä)
4. kriisien- ja katastrofien hallintaa (varautuminen, kyky tarjota hätäapua sekä kriisin jälkeistä apua yhteisön sisältä)
5. kommunikointia yhteisön yhteisistä asioista (sisältäen luottamuksen viranomaisiin).

¹⁶⁵ Hall & Zautra 2010.

¹⁶⁶ Kimhi & Shamai 2004.

¹⁶⁷ Pfefferbaum ym. 2015.

5.3. Osallisuuden kasvattaminen

Tutkimusten mukaan osallistuminen (toimintana) ja osallisuus (kuulumisen tunteena ja kokemuksena) kehittävät yksilön tietoja kykyjä vaikuttaa sekä omaan elämäänsä että laajemmin yhteiskuntaan.¹⁶⁸ Aktiivinen osallistuminen ja osallisuus parantavat niin ikään kansalaispätevyyden kokemusta (kykyä ymmärtää poliittisia kysymyksiä ja uskoa omiin vaikuttamismahdollisuuksiin) sekä sosiaalista ja poliittista luottamusta, ja sillä on todettu olevan positiivisia kokonaisvaltaisia vaikutuksia ihmisten terveyteen ja onnellisuuteen.¹⁶⁹ Esimerkiksi kriisitilanteissa osallistumiseen tottuneet yksilöt ovat näin ajatellen sosiaalisesti valmiimpia ja toimintakykyisempiä sekä toipumis- ja uudistumisvaiheessa aloitteellisempia toimijoita kuin yksilöt, jotka eivät osallistu sosiaalisiin verkostoihin ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen: ”Aito, suhteellisen laaja eri sidosryhmien mukanaolo edistää kestäviä ja merkityksellisiä muutoksia yhteisöresilienssin prosesseissa ja lopputuloksissa”.¹⁷⁰

Osallistuminen ja osallisuus ovat käsitteinä monitulkintaisia, mutta niillä on myös tunnistettavat laatunsa, jotka ovat keskustelussa hyvä erottaa toisistaan. Osallisuus on Rahikka-Räsäsen ja Rynnäsen mukaan ihmisen sosiaaliseen perusluonteeseen liittyvä tunne ja kokemus kuulumisesta johonkin, elämästä ja toimimista yhteydessä muiden kanssa.¹⁷¹ Osallistuminen on puolestaan mukana olemista ja vaikuttamista yhteisiin asioihin, kollektiivista toimintaa, jolla on julkinen luonne. Osallistumisen voi nähdä, sitä voi tarkkailla ja mitata, kun taas osallisuuden kokemukset ovat henkilökohtaisia, ja niiden mittaaminen ja arviointi on vaikeampaa (joskin yksilöresilienssin kannalta tärkeää).

Osallisuuden ja osallistumisen suhde ei ole yksioikoinen, vaikka niin saattaisi luulla. Osallistuminen voi vahvistaa osallisuuden tunnetta silloin, kun se tarjoaa yksilölle konkreettisia mahdollisuuksia tuoda esiin omia näkemyksiään ja olla mukana päättämässä yhteisistä asioista ryhmän tai yhteisön hyväksyttynä jäsenenä. Toisaalta ihminen voi kokea olevansa osallinen, vaikka ei olisi ulkoisesti tarkasteltuna aktiivinen, ja aktiivinen osallistuminen voi tarkoittaa mukana olemista ilman osallisuuden kokemusta.¹⁷² Esimerkiksi lasten ja nuorten arkisissa ympäristöissä on paljon tilanteita, joihin heidän on pakko osallistua, mutta joita he eivät välttämättä koe myönteisessä mielessä osallisuutena.¹⁷³ Niin ikään julkinen hallinto järjestää kansalaisille jo lainsäädännön perusteella vaikuttamisen ja kuulluksi tuleminen tilanteita, jotka muistuttavat enemmän näennäisosallistumista (engl. *staged participation*) kuin aitoa vaikuttamista ja jotka eivät tuota osallistujille osallisuuden tunnetta.¹⁷⁴

Rahikka-Räsäsen ja Rynnäsen mukaan laajasti ymmärrettynä osallistuminen ja osallisuus kiinnittyvät kasvun ja kasvamisen kysymyksiin, kuten näkemykseen siitä, että osallistuminen kehittää yksilön kykyä ymmärtää yhteiskunnallisia kysymyksiä sekä muokkaa ihmisten suhdetta maailmaan ja toisiin ihmisiin.¹⁷⁵ Osallistumisen kasvatuksellinen merkitys on myös osallistuvan demokratiateorian peruslähtökohtia.¹⁷⁶ Osallisuus voi niin ikään toteutua hyvin eriluonteisissa ja -kokoisissa yhteisöissä, ja saman ihmisen osallisuus voi vaihdella merkittävästikin yhteisöjen välillä. Jossakin yhteisössä osallisuus voi olla vahvaa ja samanaikaisesti toi-

¹⁶⁸ Pateman 1970; Barber 1984.

¹⁶⁹ Kestilä-Kekkonen 2013; Isola ym. 2017.

¹⁷⁰ Hall & Zautra 2010, 363.

¹⁷¹ Rahikka-Räsänen & Rynnänen 2014, 10.

¹⁷² Stenvall 2013, 75.

¹⁷³ Rytioja & Kallio 2018.

¹⁷⁴ Rättilä 2001.

¹⁷⁵ Rahikka-Räsänen & Rynnänen 2014, 7.

¹⁷⁶ Pateman 1970.

nessa lähes olematonta. Tyypillisesti osallisuus todellistuu pienyhteisöissä, mikä luo edellytyksiä myös laajemmalle yhteiskunnalliselle osallisuudelle. Yhteiskunnallisena suhteena osallisuudessa on kyse kiinnittymisestä eri yhteisöjen, kuten perheen, koulu- ja työyhteisön, kautta niihin yhteiskunnan toimintajärjestelmiin, jotka mahdollistavat ihmiselle tarpeiden tyydyttämisen, elämisen laadun, elämänhallinnan ja itsensä toteuttamisen.¹⁷⁷

Osallistumisen ja osallisuuden merkitys osana paikallisuutta ja lähiyhteisön elinvoimaa on tutkimuskirjallisuudessa laajasti tunnustettu. Nykyisin esimerkiksi kaupunkien resilienssikapasiteettien kehittäminen katsotaan kutakuinkin mahdolltomaksi ilman kansalaisyhteiskunnan ja paikallisten asukkaiden mukaan ottamista (esim. YK:n Agenda 2030-tavoitteet). Muun muassa Schuppenlehner-Kloyber ja Penker toteavat, että kansalaisten osallistuminen ja yhteistyö julkisen vallan kanssa on välttämätöntä, jotta voidaan kehittää kykyä vastata poikkeustilanteisiin ja yleiseen muutokseen.¹⁷⁸ Myös Kim ja Lim pitävät kaupunkiresilienssin rakentamisen avainkomponentteina nimenomaan kollektiivista (kansalaisten ja hallinnon yhteistä) päätöksentekoa, yhteistyöhön perustuvaa suunnittelua, yhteisöllistä oppimista ja laaja-alaista yhteishallintaa.¹⁷⁹

Suomessa paikallisuuden ja paikallisten yhteisöjen merkitys on noussut esiin sekä poliittikallinjauksissa ja tutkimushankkeissa (esim. Uusi paikallisuus 2011–2015; Ketterä kaupunki 2016–2019; Kaupunkiaktivismi 2015–2017) että kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisaktiivisuuden muutoksissa.¹⁸⁰ Esimerkiksi 2012 hyväksytyssä Kataisen hallituksen sisäisen turvallisuuden ohjelmassa todetaan näin:

Asukkaiden turvallisuutta ja asuinalueiden viihtyisyyttä parannetaan ottamalla käyttöön naapuritiimi- tai apujärjestelmä. Räätelöidään toimintamalli kullekin alueelle sopivaksi. Toimintamallissa otetaan huomioon maahanmuuttajataustaisen väestön mukaan ottamisen edellyttämät erityistoimet. Rikksentorjuntaneuvosto laatii toimintamallin käyttöön oton edellyttämän tukiaineiston kaikkien toimintaan osallistuvien käyttöön. Harvaan asutuilla alueilla toimintamallin kehittämisessä otetaan huomioon naapuriapuhankkeista saadut kokemukset.¹⁸¹

Ohjelman toteuttamisesta vastanneen Rikksentorjuntaneuvoston tilaamassa raportissa ohjelmaa tulkitaan siten, että sisäisestä turvallisuudesta huolehtiminen kuuluu valtion perustehtäviin, mutta turvallisuus ja sen kokeminen riippuvat viime kädessä aina kansalaisyhteiskunnasta ja kansalaisten hyvinvoinnista.¹⁸² Viranomaisiin luottamisen rinnalla tarvitaan myös sosiaalista pääomaa ja motivoitunutta vapaaehtoistoimintaa. Oman lähipiiriin lisäksi aktiivisen yksilön toiminta palvelee koko yhteisöä. Työryhmän mukaan paikallisiin käytänteisiin juurtunut naapuriapu ”edistää yhteisöjen joustavaa sopeutumista muuttuviin olosuhteisiin eli yhteisöjen resilienssiä”.¹⁸³

Osallistumisen kohdalla on myös mielekästä erottaa toisistaan perinteinen osallistuminen ja itseorganisoituvan aktivismi.¹⁸⁴ Perinteisessä edustuksellisen demokratian mukaisessa osallistumismallissa kansalaisten osallistuminen jäsentyy osaksi hallinnon virallista suunnittelua ja päätöksentekoa, jolloin osallistumisen prosessi etenee hallinnon valmiiksi asettamalla

¹⁷⁷ Rahikka-Räsänen & Rynnänen 2014, 11.

¹⁷⁸ Schuppenlehner-Kloyber & Penker 2016, 1.

¹⁷⁹ Kim & Lim 2016.

¹⁸⁰ Mäenpää ym. 2017.

¹⁸¹ Sisäasiainministeriö 2012.

¹⁸² Naapuriapu Suomessa 2014.

¹⁸³ Emt., 7.

¹⁸⁴ Schuppenlehner-Koyber & Penker 2016.

agendalla ja ehdoilla. Yhteisöresilienssin näkökulmasta perinteinen osallistuminen voi epäonnistua siinä, että se on usein hidasta. Osallistuminen muodollisena ja vain vähän konkreettisia toimintamahdollisuuksia tarjoavana käytänteenä, saattaa myös olla kansalaisten näkökulmasta epäkiinnostavaa ja -motivoivaa.

Perinteisen osallistumisen rinnalle onkin viime vuosina noussut runsas kirjo paikallisesti itse-organisoiduvia asukas- ja kaupunkiaktiivimeja.¹⁸⁵ Paikallisessa aktivismissa on kyse asukkaiden omaehtoisesta toiminnasta lähiympäristönsä viihtyisyyden, turvallisuuden ja yhteisöllisyyden parantamiseksi.¹⁸⁶ Pääkaupunkiseudun uusia aktivismin muotoja tutkineet Mäenpää ja Faehnle ovat nimittäneet kaupunkiaktiivismia neljännen sektorin nousuksi.¹⁸⁷

Rahikka-Räsänen ja Rynnänen mukaan myös hallinnon tulisi nähdä kansalaiset enemmän oman arkensa asiantuntijoina, jotka osallistuvat merkitykselliseksi kokemaansa paikalliseen toimintaan omin ehdoin ilman byrokraattista suosittelevaa tai pakottamista.¹⁸⁸ Myös Hiedanpää, Salmi ja Ylikoski korostavat, että lähiyhteisöissä kansalaisosallistuminen syntyy aina paikallisesta, erityisestä tarpeesta ja huolesta käsin ja että paikallisyhteisöissä kansalaisosallistuminen voi saada uusia, kekseliäitä ja luovia muotoja.¹⁸⁹

Sekä yksilö- että yhteisöresilienssin kannalta erityisen kiinnostava piirre viimeaikaisessa asukas- ja kaupunkiaktiivismissa on sen jo valmiiksi synkronoitunut suuntautuminen jatkuvan muutoksen, väliaikaisuuden ja uuden kokeilemisen ideoihin. Aktivistit ovat erityisen kiinnostuneita julkisten tilojen ja toimintojen väliaikaisuudesta ja muunneltavuudesta, aina muuttuvien tarpeiden ja uusien ideoiden mukaan. Asukas- ja kaupunkiaktivistit nojaavat ajattelutapaan ja maailmassa olemiseen, jossa ihmiset elävät tilannekohtaisesti ja hyödyntävät kussakin ajassa ja paikassa avautuvia toiminnan tiloja. Maailman ja elämän epävarmuutta ei vain siedetä, vaan siihen suhtaudutaan pikemminkin uteliaasti ja epävarmuuden avaamia uusia mahdollisuuksia tutkaillen. Toimintatapana ovat usein lyhytkestoiset, konkreettiset ja välittömästi toteutettavissa olevat projektit. Aktivistien toiminnan mittakaava on arjessa, ja sen lähtökohtana on vahva kiinnittyminen paikallisuuteen.¹⁹⁰ Arvopohjaltaan aktivistit ovat lähellä kestävän kehityksen periaatteita, eritoten sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden osalta. Heille tärkeitä arvoja ovat niin ikään luovuus, yhdessä tekeminen (*co-creation*) ja ennakkoluuloton kokeileminen.

Toisaalta demokraattisen päätöksenteon ja yhteisöresilienssin näkökulmasta ei ole ongelmattonta, että asukas- ja kaupunkiaktiivismi välttää pitkäkestoisia sitoumuksia ja vastuunottoa. Myös yhteisöllisyydellä on tällaisessa kontekstissa erilainen luonne kuin perinteisesti on ajateltu. Asukas- ja kaupunkiaktivistit arvostavat yhteisöllisyyttä ja yhdessä toimimista, mutta heille on tärkeää voida itse vapaasti valita milloin, missä ja miten he haluavat olla aktiivisia. Toiminnan nopeat muutokset ja poisvetäytymiset ovat uusille aktivismien muodoille tyypillisiä piirteitä.

Osallisuudesta ja osallistumisesta puhuttaessa on lisäksi tärkeää ottaa huomioon, että käytännössä kaikilla kansalaisilla ei ole koskaan tasapuolisia mahdollisuuksia tai kykyä osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan, tai edes lähiyhteisön, asioihin. Tähän on olemassa sekä rakenteellisia ja institutionaalisia että kulttuurisia ja yksilöllisesti koettuja esteitä.¹⁹¹ Rakenteellisessa

¹⁸⁵ Mäenpää & Faehnle 2016; Mäenpää ym. 2017.

¹⁸⁶ Rättilä & Rinne 2016; 2017b.

¹⁸⁷ Mäenpää & Faehnle 2016.

¹⁸⁸ Rahikka-Räsänen & Rynnänen 2014; ks.myös. Bäcklund ym. 2017; Rättilä & Rinne 2016.

¹⁸⁹ Hiedanpää, Salmi & Ylikoski 2008, 7, 151, 153–154.

¹⁹⁰ Rättilä & Rinne 2016, 17.

¹⁹¹ Cleaver 2001; Rahikka-Räsänen & Rynnänen 2014; Wright 2012.

mielessä suurimpia esteitä on, että edustuksellisuuteen pohjaavassa länsimaisessa demokratiassa ja sen instituutioissa kansalaisten osallistumiselle on annettu vain rajalliset mahdollisuudet. Kulttuuriset esteet voivat liittyä esimerkiksi siihen, että poliittisen vaikuttamisen kenttä on ollut vuosikymmeniä puolueiden hallitsemaa ja että kansalaisvaikuttamisen taitoja (engl. *civic education*) ei opeteta koulussa riittävästi, jos laisinkaan, jolloin yhteiskuntaan ei synny luontevasti, sosiaalistumisen prosessissa, aktiivisen kansalaisuuden kulttuurisia käytänteitä. Myös suomalaista koulutusjärjestelmää voitaisiin näiltä osin kehittää.

Yksilöiden tasolla voidaan mainita laaja joukko osallistumisen esteitä, esimerkiksi a) sukupuoliroolit ja perhesuhteet, joiden vuoksi yksilöllä ei ole mahdollisuuksia, lupaa tai aikaa osallistua, b) kansalaisosallistumisen kannalta olennaisten tietojen ja taitojen puuttuminen (alhainen koulutus, vieras kulttuuri), c) vähäiset kieli-, viestintä- ja tietotekniikan taidot, d) erot yksilöiden kommunikaatiotyyleissä (esimerkiksi vähäiset argumentaatiotaidot, rönsyilevä ja tunteikas puhetyyli), e) heikko sosio-ekonominen asema, f) ennakkoluulojen pelko, g) ujous, huono itsetunto, uskalluksen puute sekä h) huonot kokemukset aiemmasta osallistumisesta (näennäisosallistuminen, osallistumisväsymys).¹⁹² Osallistumismahdollisuuksia ja -muotoja kehitettäessä onkin tärkeää kiinnittää huomiota osallistumisen esteettömyyteen, ja kääntäen, sen saavutettavuuteen.¹⁹³

Vielä erikseen on syytä pohtia maahanmuuttajien osallistumisen tarpeita, mahdollisuuksia ja esteitä. Edellä on jo viitattu siihen, että vähemmistö- ja marginalisoituneiden ryhmien jäsenillä on tutkimusten mukaan selvästi heikommat mahdollisuudet osallistua ja tulla kuulluiksi. Esimerkiksi deliberatiivisissa prosesseissa tapahtuu hiljentämistä ja marginalisoimista, koska hallitsevat ryhmät kontrolloivat kommunikaatiota.¹⁹⁴ Erilaisten kulttuuristen ryhmien kokemukset synnyttävät myös erilaisia maailman hahmottamisen ja kokemisen tapoja, ja yksi etu dominoivaan ryhmään kuulumisesta on, että sen suosima kommunikaation tapa saa etuoikeutetun aseman.¹⁹⁵

Rinnakkaiskulttuureja edustavilla yksilöillä on vaikeuksia saada perille omia näkemyksiään silloin, kun he joutuvat käyttämään hallitsevan ryhmän kommunikaation tapoja; tästä seuraa usein negatiivisia osallistumiskokemuksia, ja myös poisvetäytyminen yhteisiltä osallistumisareenoilta on mahdollista. Ongelmaan voidaan ainakin osin vastata deliberatiivisen tilan sääntöjen kautta. Onkin hyvä muistaa, että etenkin kun kansalaisia ja asukkaita osallistetaan virallisiin prosesseihin, ja jos mukaan halutaan myös vähemmistöjen edustajia, osallistujien taustojen ja kykyjen suhteen neutraali tai tasa-arvoistava keskustelun fasilitointi on erityisen tärkeää.¹⁹⁶ Tästä näkökulmasta nykyisessä kotouttamispolitiikassa ja maahanmuuttajien yhteiskunnallisen osallisuuden tutkimuksessa on menty oikeaan suuntaan siinä, että tavoitteena on maahanmuuttajataustaisten ihmisten aktivointi ja voimaannuttaminen sen sijaan, että heidät asemoitaisiin pelkiksi julkisen ja yksityisen avun vastaanottajiksi ja palveluiden kohderyhmäksi. Tämä on myös polarisaation ja radikalisoitumisen ehkäisemisen, ja siten myös yhteisöresilienssin, näkökulmasta vaikuttava poliittinen linjaus.

Kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin ja vaikuttamiseen, niin lähiympäristössä kuin laajemmin, on tutkimustiedon perusteella voimakkaasti sidoksissa etenkin koulutukseen ja sosioekonomiseen asemaan. Korkeasti koulutetut ja taloudellisesti hyvin toimeentulevat osallistuvat ak-

¹⁹² Rahikka-Räsänen & Rynnänen 2014, 17–18.

¹⁹³ Naapuriapu Suomessa 2014, 37–38.

¹⁹⁴ Abdel-Monem ym. 2010.

¹⁹⁵ Rättilä 2000; 2012.

¹⁹⁶ Wachinger ym. 2014; Abdel-Monem ym. 2010.

tiivisemmin kuin alemmin koulutetut ja taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia kohtaavat yksilöt.¹⁹⁷ Schneiderin mukaan myös paikallisesta kollektiivisesta toiminnasta ja osallistumisesta ulos jätetyt tai jättäytyneet ihmiset ovat kärsivät muuta väestöä selvästi useammin sosiaalisesta eristäytymisestä.¹⁹⁸ Tästä tuore esimerkki on professori Juho Saaren eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän toimintaan kohdistunut runsas julkinen huomio ja keskustelu.¹⁹⁹

Saaren työryhmän tehtävänä oli hakea uusia toimintatapoja ja keinoja pitkään jatkuneen yhteiskunnallisen eriytymisen pysäyttämiseksi. Erityisenä kiinnostuksen kohteena olivat syrjäytyneet nuoret. Osana työryhmän työskentelyä Nuorisotutkimusverkosto (2017) toteutti aineistonkeruun, jossa selvitettiin, miltä syrjäytymiseksi määritelty tilanne sen kokevista nuorista tuntuu, ja miten heidän hyvää elämäänsä voitaisiin tukea. Tuloksista käy ilmi, että nuorten itsensä mielestä syrjäytyminen tarkoittaa ennen kaikkea ulosjäämistä sosiaalisesta elämästä. Vähemmän tärkeää heille on ulkopuolisuus palkkatyöstä ja opiskelusta. Yksinäisyyden kokemukset ovat niin sanotuilla NEET-nuorilla (engl. *not in education, employment, or training*) moninkertaisia verrattuna nuoriin keskimäärin, ja yhteenkuuluvuuden tunne suomalaisen yhteiskuntaan on muita nuoria löyhempää. NEET-nuorten poliittinen osallistuminen ja vaikuttaminen on vähäistä. Enemmistö haastatelluista nuorista kuitenkin kannattaa demokratiaa, eikä heidän keskuudessaan esiinny aineiston perusteella merkkejä radikalisoitumisesta. Pikemminkin kuva NEET-nuorista on passiivinen ja tulevaisuuden odotusten suhteen pessimistinen.²⁰⁰

Myös Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa ALL-YOUTH -hankkeessa (2018-2023) on havaittu, että syrjäytyneet tai syrjäytymisuhan alla olevat nuoret kokevat, että heitä ei yhteiskunnassa nähdä, kuulla eikä arvosteta. Kun nuorten elämän perusarke ja kokemusmaailma näyttävät näin tyhjältä ja vaihtoehdottomalta, ei ole yllättävää, että he eivät jaksakaan olla kiinnostuneita aktiivisesta kansalaisuudesta ja osallistumisesta. Schneider esittää, että jos halutaan rakentaa aidosti inklusiivinen ja tasa-arvoinen kansalaisyhteiskunta, marginalisoidut ryhmät ja yksilöt, kuten syrjäytyneet nuoret ja maahanmuuttajat, on välttämätöntä integroida muuhun yhteiskuntaan. Schneiderin mukaan integroinnin on toteutettava neljä dimensiot, jotka kaikki ovat sen onnistumisen kannalta merkittäviä: taloudellinen, sosio-ekonominen, poliittinen sekä sosio-kulttuurinen inklusio.²⁰¹

Muun muassa Rahikka-Räsänen ja Ryyänen puhuvat vastaavassa kontekstissa matalan kynnyksen osallistumisen kehittämisestä. **Matalan kynnyksen osallistumisella tarkoitetaan monimuotoisia toimintamalleja, joilla pyritään tukemaan erilaisten ihmisten mukanaoloa asuinpaikkansa kehittämisessä itselleen luontevilla ja mieluisilla tavoilla, joita he voivat myös itse olla suunnittelemassa.** Matalan kynnyksen osallistumisen tukemisessa otetaan huomioon yksilön mahdolliset osallistumisrajoitukset sekä henkilökohtaiset kyvyt, vahvuudet ja mielenkiinnon kohteet, joiden pohjalta pyritään toteuttamaan käytännöllisiä ratkaisuja osallistumisen helpottamiseksi.²⁰²

Kun pohditaan osallisuuden ja osallistumisen merkitystä yhteisöresilienssille, on vielä tartuttava tärkeään ajankohtaiseen problematiikkaan ja kysyttävä, miten lisääntyvä etninen, kulttuurinen, sosio-ekonominen ja poliittinen diversiteetti sekä erilaisten ryhmien väliset konfliktit vaikuttavat yhteisöjen sosiaaliseen koheesioon, toimintakykyyn ja resilienssiin. Tämä kysymys on noussut akuutiksi etenkin globaalin pakolaiskriisin, lisääntyneen maahanmuuton ja

¹⁹⁷ Esim. Grönlund & Wass 2016.

¹⁹⁸ Schneider 2007, 274.

¹⁹⁹ Valtioneuvoston kanslia 2018.

²⁰⁰ Gretsches & Myllyniemi 2017.

²⁰¹ Schneider 2007, 274.

²⁰² Rahikka-Räsänen & Ryyänen 2014, 16.

monikulttuuristumisen kontekstissa, ja se kytkeytyy läheisesti myös pohdintoihin vähemmistöjen osallisuudesta ja osallistumismahdollisuuksista.

Yleisesti ottaen empiiriset havainnot tukevat premissiä, että ihmisten tutustuminen toisiinsa, säännölliset kontaktit ja sosiaalisten suhteiden luominen vähentävät ennakkoluuloja ja rauhoittavat konfliktiasetelmia.²⁰³ Toisaalta on myös havaintoja, joiden mukaan pitkään jatku-neissa, etenkin väkivaltaisissa, konfliktiasetelmissä (kuten Lähi-Idässä) kiistelevien ryhmien pidättäytyminen keskinäisistä kontakteista yhdessä asuinalueiden selvärajaisen segregaa-tion kanssa saattavat olla tilannetta paremmin rauhoittava vaihtoehto.²⁰⁴ Ongelmana tällaisissa yhteyksissä kuitenkin on, kuka tekee päätöksen sopivasta strategiasta, ja mihin sen legitimi-teetti perustuu. Hankalan konfliktin tilanteessa valintaa ja päätöstä ei ehkä voida jättää yhteisöille ja ryhmille itselleen.

Schneider esittää, että heterogeenisten naapurustojen yhteisökehityksessä on tärkeää tukea demografiset ja kulttuuriset erot ylittävän inklusiivisen kollektiivisen identiteetin rakentamista. Eroja ei kuitenkaan pidä yrittää piilottaa tai tukahduttaa.²⁰⁵ Kuten edellä on jo tuotu esiin, eroista ja konflikteista on kollektiivisessa ongelmanratkaisussa usein myös hyötyä, kun niihin suhtaudutaan avoimesti, oppimista painottaen. Vastaavasti on olemassa tutkimusviitteitä siitä, että monikulttuurisuuden hyväksyminen ja tukeminen voi lisätä luottamusta ja turvallisuuden tunnetta kaikkien kannalta. Kulttuurisen moninaisuuden hyväksyminen voi auttaa siirtämään huomion pois oman ryhmän sisältä ja kohti muilta oppimista.²⁰⁶

Kriisiaikaisen resilienssin kannalta keskeistä joka tapauksessa on, että ryhmät löytävät, ja että niitä tuetaan tässä tehtävässä, yhteisen tavoitteen, jonka toteuttaminen synnyttää luon-tevia sosiaalisia kontakteja osapuolten välille, tai vähintään yhteisesti hyväksytyt menettely-tavat. Kuten edellä on tuotu esiin, tällä on deliberatiivisen demokratian tutkimuksessa todettu olevan merkittävä vaikutus osallistumisprosessien koettuun legitimitettiin.²⁰⁷

²⁰³ Ks. esim. Rättilä & Rinne 2017a.

²⁰⁴ Bhavnani ym. 2014.

²⁰⁵ Schneider 2007.

²⁰⁶ Hindriks ym. 2014, 55–58.

²⁰⁷ Raisio & Lindell 2013, Virta & Branders 2016.

6. YHTEISKUNNAN INSTITUUTIOT, VARAUTUMINEN JA MUKAUTUMISVALMIUS

6.1. Hyvinvointi, koulutus ja yhteiskunnan turvaverkkojen merkitys yksilön resilienssille

Sisäisen turvallisuuden strategiassa mainitaan seitsemän laajaa sisäisen turvallisuuden näkökulmasta keskeistä muutosvoimaa ja uhkaa: monimuotoinen polarisoituminen, arvojen sirpaloituminen, maahanmuuton turvallisuusvaikutukset, ääriliikkeet ja ideologiat, teknologian kiihtyvä murros, julkisen talouden hidas elpyminen sekä globaalissa turvallisuusympäristössä tapahtuvat muutokset, kuten voimapolitiikan korostuminen.²⁰⁸

Kokonaisresilienssin näkökulmasta edellä mainitut muutosvoimat liittyvät laajempiin yhteiskunnallisiin puitteisiin sekä yhteiskunnan tarjoamiin kapasiteetteihin, jotka osaltaan mahdollistavat ja tukevat kansalaisten henkisen kriisinsietokyvyn sekä kriisien jälkeiseen normaalitilaan tapahtuvan positiivisen mukautumisen kehittymistä. Ylipäätään on keskeistä huomata, että yksilöiden resilienssin kehittyminen on riippuvaista useilla eri yhteiskunnan tasolla toimivista instituutioista ja niiden tarjoamista palveluista.²⁰⁹ Vastaavasti on huomattava, että esimerkiksi eriarvoisuuden lisääntyminen, polarisaatio ja näistä aiheutuva, tiettyihin väestöryhmiin kasautuva syrjäytyminen kaikkine lieveilmiöineen vaikuttaa resilienssipolitiikan ehtoihin valtakunnallisesti ja alueellisesti.

Tässä luvussa tarkastelemme tutkimuskirjallisuuden pohjalta niitä yhteiskunnan instituutioita, rakenteita ja kapasiteetteja, jotka edistävät yksilö- ja yhteisötason resilienssiä. Kutsumme tätä institutionaaliseksi tasoksi, millä viittaamme samalla yhteiskunnan keskeisiin järjestelmiin, kuten sosiaali- ja terveyspalveluihin ja koulutusjärjestelmään, yleiseen yhteiskunnan instituutioita kohtaan koettuun luottamukseen sekä yhteiskunnan varautumiseen ja näistä omaksuttuihin käsityksiin. Institutionaalisen tason resilienssiä voitaisiin kutsua myös valtiolliseksi, yhteiskunnalliseksi tai rakenteelliseksi resilienssiksi.²¹⁰

Rakenteellinen näkymä resilienssikapasiteettien kehittymiseen painottaa yhteiskunnan institutionaalisen vakauden ja vaikuttavuuden merkitystä, oli kyse sitten elämiseen ja asumiseen liittyvän perusturvan takaamisesta tai laadukkaan koulutuksen ja terveydenhuollon ääreen pääsystä, jotka ovat usein välttämättömiä edellytyksiä sille, että ihmiset voivat toteuttaa itseään täysimääräisesti. Itsensä toteuttamisen mahdollisuus puolestaan tuo elämään sellaisia sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä, jotka ylipäätään tekevät yhteiskuntaan osallistumisesta mielekäästä sekä valaa positiivista asennetta tulevaisuuteen. Nämä puolestaan ovat yksilötason kokemuksina sellaisia tekijöitä, jotka edesauttavat myös positiivista sopeutumista kriiseihin sekä ylipäätään niiden negatiivisten vaikutusten sietämistä.

Häiriöille ja kriiseille altistumiselta suojelevia tekijöitä ovat muun muassa perheen, koulun ja uskonnollisten yhteisöjen tarjoamat sosiaaliset yhteydet (engl. *connectedness*), vähäinen altistuminen köyhyydelle, vanhempien työllisyystilanne sekä pidättäytyminen huumausaineiden käytöstä ja kotiväkivallasta. Vastaavasti useat yksilötason resilienssiä ilmentävät piirteet, kuten ongelmanratkaisuun, viestintään ja kriisiaikaiseen selviytymiseen liittyvät avut sekä kyky

²⁰⁸ Sisäministeriö 2017, 30–33.

²⁰⁹ Southwick ym. 2014, 12.

²¹⁰ Krüger 2018; Panter-Brick 2014, 6.

toimia suunnitelmallisesti, ovat selvästi yhteydessä yhteiskunnan tarjoamiin kapasiteetteihin niin koulutuksen kuin terveys- ja sosiaalipalveluidenkin keinoin. Samalla on huomattava, että myös puhtaasti yksilölliset tekijät, kuten temperamentin piirteet, konventionaaliset uskomukset sekä optimismiin taipuva asenne ovat positiivisessa yhteydessä resilienssin kanssa.²¹¹

Tässä pääluvussa arvioidaan myös yhteiskunnan henkiseen ja materiaaliseen kriisivarautumiseen liittyviä tekijöitä ja käsityksiä yhteiskunnan tasolla. Samalla on huomattava, että resilienssin kasvattaminen on monien yhteiskunnallisten kapasiteettien rakentamisen suhteen pikemminkin toivottu sivuvaikutus kuin itse politiikan päämäärä. Näin on esimerkiksi varhaiskasvatus- ja koulutuspolitiikan kohdalla, jota käsitelimme edellä yksilöresilienssiä käsittelevässä luvussa. Luvun jälkimmäisessä osiossa keskitymme yhteiskunnan varautumiseen kansalaisyhteiskunnan käsitysten ja resilienssin näkökulmasta.

Haavoittuvassa asemassa olevat ja kriisiaikainen sosiaalityö

Empiirisissä resilienssitutkimuksissa sekä politiikkaa ohjaavissa resilienssistrategioissa korostuvat usein yhteiskunnan haavoittuvimmassa asemassa olevien yksilöiden ja yhteisöjen kriisinsietokyvyn ja mukautumisvalmiuden kehittämisen merkitys. Toisaalta vaikuttaa siltä, että kaikkein akuuteimmin erilaisten kriisikokemusten negatiiviset vaikutukset kohdistuvat juuri haavoittuvaisimmassa asemassa oleviin yksilöihin ja yhteisöihin. Tämä on ymmärrettävää, sillä oletettavasti haavoittuvaisimmassa ja heikoimmassa asemassa olevat yksilöt ja yhteisöt kokevat kriisitilanteiden negatiiviset haittavaikutukset kaikkein akuuteimpina.²¹²

Tehokas ja toimiva kriisiaikainen sosiaalityö, joka tavoittaa haavoittuvaisimmassa asemassa olevat yksilöt, perheet ja väestöryhmät, edesauttaa kyseisten ryhmien lisäksi myös laajemmin yhteisötason resilienssiprosessin palautumis- ja sopeutumisvaihetta edesauttavia valmiuksia, kuten yhteisön sosiaalista koheesiota ja sitä, että katastrofiaikainen sosiaalityö vapauttaa yhteisön toimintakykyisen osan energiaa kriisinjälkeiseen jälleenrakennustyöhön. Toisaalta asiaa voi tarkastella sosiaalityön ja terveyspalveluiden sekä koulutussektorin näkökulmasta myös kriisejä edeltävästä näkökulmasta. Tavoittavat, hyvin resursoidut ja toimivat sosiaalisektorin palvelut omalta osaltaan edesauttavat nostamaan yksilöitä ja yhteisöjä pois sellaisista olosuhteista ja elämäntilanteista, jotka itsessään heikentävät yhteiskunnan kokonaisresilienssiä lisäämällä haavoittuvaisessa asemassa olevia yksilöitä. Samoin elämänhallintataitoja ja kansalaispätevyyttä kasvattava koulutus peruskoulun ja lukion/ammattikoulun tasolla on keskeisessä asemassa ennakoivan resilienssikapasiteetin kasvattamisen näkökulmasta.

Esimerkiksi Merja Rapelin väitöstutkimuksen mukaan Suomen kuntien ja kuntayhtymien sosiaalitoimen valmiussuunnitelma-asiakirjoissa kriisisosiaalityön rooli muun varautumisen osana painottuu ihmisten osallisuutta ja toimintakykyä ylläpitäviin sosiaalisiin tukimuotoihin sekä toisaalta psykososiaalisen tuen kaltaisiin interventioihin. Rapelin tutkimustulosten perusteella eniten parannettavaa löytyy kriisisosiaalityön ulottamistesta myös resilienssiprosessin oppivan mukautumisen vaiheeseen, joihin soveltuvat parhaiten poliittista voimaannuttamista sekä taloudellista osallistumista edesauttavat interventiot.²¹³

²¹¹ Fraser 1999, 137.

²¹² Esimerkiksi Tierney (2015) on tehnyt tämän kaltaisen havainnon New Orleansissa Hurrikaani Katrinnan jälkeisessä palautumisprosessin yhteydessä.

²¹³ Rapeli 2017.

Koulutusasteen ja oppimiskokemusten vaikutus yksilön resilienssille

Modernisaation tiivistymisestä ja sosiaalisten verkostojen monisäikeisyydestä huolimatta lapset ja nuoret viettävät edelleen – ja tulevat viettämään kehittyneissä länsimaisissa yhteiskunnissa jatkossakin – merkittävän osan valveillaoloajastaan koulussa. Tästä johtuen koulutuspolitiikkaa sekä koulutuksen laatuun liittyviä tekijöitä on hyödyllistä tarkastella yhtenä keskeisenä yksilötason resilienssiin vaikuttavana institutionaalisenä puitteena.

Useissa yksilöpsykologisissa tutkimuksissa on havaittu, että yksilöiden koulutustason, sosioekonomisen aseman ja yleisten kognitiivisten kykyjen sekä traumojen jälkeisen positiivisen sopeutumisen välillä on positiivinen yhteys.²¹⁴ Useat tutkimukset osoittavat, että koulutustason ja traumaperäiselle stressioireyhtymälle altistumisen välillä on yhteys siten, että korkeampi koulutustaso vähentää sen todennäköisyyttä.²¹⁵

Koulutustason tuoma sosiaalinen pääoma voi vaikuttaa epäsuorasti myös aikuisiän resilienssin kasvuun, jos asiaa tarkastellaan esimerkiksi elinikäisen oppimisen valmiuksien näkökulmasta. Esimerkiksi SPEK:n tutkimuksien mukaan koulutustasoltaan peruskoulun käyneet ovat osallistuneet suhteessa muita vähemmän erinäisiin turvallisuuskoulutuksiin.²¹⁶ Koulutustason ja ihmisten turvallisuustietoisuutta lisäävien koulutuksien äärelle hakeutumisen tai niihin osallistumisen välillä voidaan näin myös katsoa olevan ainakin osittainen yhteys, vaikka merkittävästä erosta ei olekaan kyse. Voidaan olettaa, että elinikäisen oppimisen malliin perustuva koulutusjärjestelmä kannustaa kansalaisia sekä hakeutumaan myös turvallisuuskoulutuksiin sekä edistämään niistä saatavien oppien sisäistämistä.

Turvallisuuskoulutus voi lisätä yksilöiden toimintavalmiutta häiriö- tai kriisitilanteissa sekä valmistaa näitä henkisesti kohtaamaan haastavat tilanteet. Yksilöiden sosiaalista pääomaa kasvattavalla laadukkaalla koulutuksella on kuitenkin katsottu olevan myös yleisempi yhteys ihmisten kykyyn toipua traumaattisista kokemuksista, koskivat ne sitten yleisempiä yhteiskuntaan vaikuttavia häiriöitä tai henkilökohtaiseen elämään kohdistuvia kriisejä.

Esimerkiksi yli 150 aikuisen syvähaastatteluiden pohjalta tehty englantilaistutkimuksessa havaittiin, että **positiivinen suhtautuminen koulutukseen sekä myönteiset oppimiskokemukset ovat yhteydessä kehittyneeseen itseluottamukseen**.²¹⁷ Lisäksi tutkimuksessa havaittiin, että positiivisten oppimiskokemusten sekä elinikäisen oppimisen periaatteiden sisäistäminen vahvisti ihmisten käsitystä omista psykososiaalisista kyvyistään, kuten vastoinikäymisten ja muutosten sietämisestä, mielenterveydellisiltä ongelmilta välttymisestä, sosiaalisen integroitumisen asteesta, vuorovaikutustaidoista sekä elämän tarkoituksellisuudesta yleisesti. Keskeisimmät koulutuksen laatuun liittyvät tekijät näiden taustalla olivat **riittävä tuki ja kannustus sekä opettajan että vertaistuen tasolla**. Korkeimman kouluasteen käyminen ei sen sijaan kaikkien tutkimusten perusteella välttämättä tarkoita, että kyseiset ihmiset kokisivat itsensä kaikkein terveimmiksi, onnellisimmiksi tai vauraimmiksi.

Beauvais ym. ovat puolestaan havainneet hoitotyön yliopisto-opiskelijoita koskevassa tutkimuksessaan psykologisen voimaantumisen sekä resilienttiyden asteen olevan selvässä yhteydessä hyvän opintomenestyksen kanssa.²¹⁸ Resilienssiä kasvattaa pätevyyttä osoittavat kokemukset, mahdollisuus tuntee olonsa menestyneeksi sekä yleinen kyky hallita monimut-

²¹⁴ Bonanno & Mancini 2008, 372; Bonanno ym. 2007, 678; Southwick ym. 2014, 12.

²¹⁵ Bonanno ym. 2007, 678.

²¹⁶ Laurikainen 2016, 30.

²¹⁷ Hammond 2004.

²¹⁸ Beauvais ym. 2013.

kaisia ongelmia ja haastavia tilanteita. Useat koulumenestykseen vaikuttavien olosuhdetekijöiden ja ”akateemisen resilienssin” välistä yhteyttä tarkastelevat tutkimukset kuitenkin tiedostavat, että tarve resilienssille kertoo lähtökohtaisesti oppimisympäristössä tai oppilaan laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä sijaitsevista ongelmista. Esimerkiksi tiettyjen Kiinaan ja muihin Aasian maihin sijoittuvien tutkimusten mukaan kovan kilpailun leimaamien oppimisympäristöjen tuottamat negatiiviset käyttäytymismallit ja tunteet, jotka vaativat opiskelijoilta ja oppilailta henkistä venymiskykyä, ovat yhteydessä heikkoihin oppimistuloksiin.²¹⁹

Kyseiset tulokset ovat luonnollisesti vahvasti kulttuurisidonnaisia. Oppimiseen ja koulumenestykseen liittyvät käsitykset ovat toisin sanoen vahvasti kontekstuaalisia. Lisäksi on syytä tehdä ero koulu- ja opiskeluaikana tarvittavan resilienssin sekä toisaalta sellaisten oppimiskokemusten, pedagogisten ratkaisujen sekä oppilaiden laajempaan kasvu-ympäristöön vaikuttavien tekijöiden välillä, jotka kehittävät oppilaiden yleisen resilienssin annalta tärkeässä asemassa olevia yhteisöllisiä valmiuksia sekä positiivista omakuvaa. Esimerkiksi **sosiaalisten siteiden luomista arvostavan sekä oppilaiden osallistumiseen kannustavan peruskoulutason oppimisympäristön** on pohjoisamerikkalaisissa tutkimuksissa katsottu edistävän jotain yleiselle resilienssille ja yhteisölliselle resilienssille keskeisiä ominaispiirteitä, kuten kuuluvuuden tunnetta, yhteisöllistä osallistumista, myönteistä sosiaalisuutta sekä ongelmanratkaisutaitoja.²²⁰ Vastaavasti osallistumista tukeva ja oppilaiden yksilöllisyyden tunnistavan oppimisympäristön on todettu vähentävän laiminlyöntejä ja muita elämänhallintaan liittyviä ongelmia.²²¹

Toisaalta koulunkäyntijakson pituuden katsotaan yleisesti olevan positiivisessa yhteydessä sellaisten henkilökohtaisten olosuhdetekijöiden ja ominaisuuksien kannalta, joiden voidaan edelleen katsoa tukevan yksilöyksilötason resilienssin kannalta merkittävien piirteiden kasvua. Näistä voidaan mainita esimerkiksi koettu terveys, terveelliset elämäntavat ja käsitys omasta elämänkontrollista ja ongelmanratkaisukyvyistä sekä sosiaalisten turvaverkkojen laadusta. Keskimääräistä vähäisemmän koulutustason on kuitenkin useissa tutkimuksissa osoitettu olevan yhteydessä tiettyjen resilienssin kasvullekin keskeisten piirteiden heikomman kehityksen kanssa, ainakin jos tarkastellaan ihmisten käsityksiä sosiaalisesta asemastaan, omakuvastaan, terveydestään sekä elämänhallinnan kyvyistä.²²²

Yksilön resilienssin ja koulujärjestelmän suhdetta voi katsoa myös muiden kuin psykososiaalisia valmiuksia ilmentävien taitojen ja tietojen karttumisen näkökulmasta. Esimerkiksi kansallisessa lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelmassa on nostettu esiin useita yksilö- ja yhteisötason resilienssin näkökulmasta merkittäviä toimenpidesuosituksia, jotka on syytä toistaa tämän raportin kontekstissa.²²³ **Oppilaiden tulee ensinnäkin tuntea kouluyhteisö itsessään turvalliseksi ja kehitystä tukevaksi, mikä varmistaa kasvupohjan oppilaiden ja opiskelijoiden sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen kehittymiselle.** Lisäksi koulu- ja opiskeluterveydenhuollon tarjoama tuki voi olla merkittävässä asemassa joidenkin oppilaiden ja opiskelijoiden myöhemmässä elämässä kehittyvien resilienssivalmiuksien kanssa.

Resilienssiin liittyvien tietojen ja taitojen kehittymisen kannalta on myös keskeistä jatkaa oppilaiden ja opiskelijoiden turvallisuuteen sisältyvien opetussisältöjen, kuten hätätilanteissa toiminnan ensiaputaitojen sekä muita tapaturmien ehkäisyyn ja lieventämiseen liittyvien taitojen, toteutumista ja integroimista opetussuunnitelmiin. Keskeistä on jatkaa myös terveystiedon

²¹⁹ Liem ym. 2011; Li 2017.

²²⁰ Theron 2016; ks. myös Masten ym. 1995.

²²¹ Connell ym. 1995.

²²² Hartog & Oosterbeek 1998, 254; Ross & Mirowsky 1999, 457–458.

²²³ Korpilahti & Kolehmainen 2016.

opetuksen turvallisuuden edistämiseen sisältyvien vuorovaikutustaitojen sekä yleisten turvallisuuden edistämisen sisältöjen kehittämistä. Resilienssiin liittyviä näkökulmia tulisi myös liittää turvallisuusopetuksen tukimateriaaleihin.

Lisäksi resilienssin ja koulutuksen suhdetta voidaan arvioida erilaisten sivistyksellisten valmiuksien näkökulmasta. Esimerkiksi Mikkola ym. nostavat valtiollista hybridihäirintää ja siihen varautumista tarkastelevassa tutkimuksessaan esiin ”sovittävän ja demokraattisia hyveitä ylläpitävän ’kansalaiskulttuurin’ (engl. *civic culture*)” ylläpidon sekä demokraattiseen kulttuuriin kuuluvan poliittisen pluralismin ylläpidon merkityksen yhteiskunnallista resilienssiä vahvistavina tekijöinä.²²⁴ Edellä yhteisöresilienssiä käsittelevää tutkimusta esittelevässä luvussa totesimme, että vastaavat osallistumisen kulttuuriin liittyvät valmiudet ovat keskeisessä osassa sopeutuvan yhteisöresilienssin rakentumisessa.

Informaatioteknologiaan liittyvien haavoittuvuuksien sekä nykyisten mediaekosysteemien polarisaatiota lisäävien mekanismien yleinen ymmärtäminen näyttäytyy myös tutkimuksessa keskeisenä kansalaisyhteiskunnan yleistä resilienssiä vahvistavana tekijänä. Tähän tulee jatkossakin kiinnittää huomiota niin peruskoulun kuin toisenkin asteen koulutusta ohjaavissa opetussuunnitelmissa. **Mediakriittisyys, lähdekritiikki ja argumentaatiotaidot, mukaan lukien tieteellisen ja ei-tieteellisen tiedontuotannon ja niihin liittyen argumentointikäytäntöjen erojen tunnistaminen, sekä yleinen monilukutaidon kehittyminen nousee resilienssin näkökulmasta keskeiseen asemaan.** Lisäksi tutkimuksen pohjalta on nostettavissa esiin tarve panostaa **yleissivistyksestä nousevan kriittisen itsereflektiokyvyn kehittämiseen**, minkä voidaan katsoa olevan keskeisessä roolissa asiantuntijatiedon legitimitettä rapauttavien uusmedioiden tuottaman informaation kohtaamiseen tavalla, jossa informaatiolähteitä ei valikoida ainoastaan sillä perusteella, miten ne tukevat omia ennakkokäsityksiä ja tätä kautta vahvistavat taipumusta omien kykyjen yliarviointiin.²²⁵

Lopulta on syytä toistaa jo yksilöresilienssiä käsittelevässä luvussa esiin nostettu huomio fyysisen kunnon ja koetun terveyden merkityksestä yksilöresilienssille (ks. edellä uku 4.1.). Helposti saavutettavalla ja laadukkaalla terveydenhuollolla voi olla välittömiä positiivisia vaikutuksia yksittäisten ihmisten toimintakyvylle, mikä näkyy luonnollisesti myös parempana valmiutena kohdata mahdollisia yhteiskunnallisia ja yhteisötasolla vaikuttavia häiriötilanteita. **Ennaltaehkäisevä terveyden edistämisen työ kuitenkin korostuu, kun resilienssiä tarkastellaan yhteiskunnan kokonaisuuden tasolla.** Kääntäen voidaan toki ajatella, että yksilötason resilienssin vahvistaminen on itsessään eräänlainen ennaltaehkäisevä strategia, mikä saattaa myös vähentää esimerkiksi pelastustoimen ja terveydenhuoltojärjestelmän kuormittamista laajamittaisissa häiriö- ja kriisitilanteissa. Toisaalta yhteisöresilienssin näkökulmasta on myös keskeistä, että kansalaisten terveydestä ja kriisiavusta huolehtivat toimijat pyrkivät toiminnassaan ottamaan huomioon paikallistason tarpeet, haavoittuvuudet ja vahvuudet.²²⁶

6.2. Kansalaisyhteiskunnan varautuminen

Yksilöiden henkinen kriisinsietokyky, toimintakyvyn jatkuvuus sekä positiivinen palautuminen riippuvat luonnollisesti myös materiaalisesta varautumisen tasosta. Jos varautumisen eri tasoja ja ulottuvuuksia tarkastellaan yksilöiden resilienssin näkökulmasta, lienee kansalaisten omatoiminen varautuminen ja sitä koskevat käsitykset tasoista keskeisin. Kokonaisturvallisuuden sanaston mukaan omatoimisella varautumisella viitataan sellaiseen yksityisten ihmis-

²²⁴ Mikkola ym. 2018, 31–35.

²²⁵ Mikkola ym. 2018, 58–59; ks. myös Vihma ym. 2018.

²²⁶ Wulff ym. 2015.

ten, kotitalouksien ja yhteisöjen toimintaan, ”jolla pyritään onnettomuuksien ehkäisyyn ja valmistaudutaan toimimaan vaaratilanteissa [...], joissa normaali arki häiriintyy”.²²⁷ Omatoiminen varautuminen toisin sanoen liittyy sekä uhkien ennaltaehkäisyyn liittyviin tietoihin ja taitoihin (esimerkiksi kotitaloudessa sijaitsevien vaarallisten aineiden ja laitteiden huolellinen käsittely) että kriisiaikaisen toimintakyvyn ylläpitämiseen sekä tähän liittyviin materiaalsiin valmiuksiin.

Omatoiminen varautuminen liittyy etenkin resilienssiprosessin kahteen ensimmäiseen vaiheeseen, eli vastustuskykyyn häiriötilanteen välittömille vaikutuksille sekä toimintakyvyn säilyttämiseen häiriötilanteen jatkuessa. Suomen pelastusalan keskusjärjestö SPEK on tutkinut kattavasti suomalaisten omatoimista varautumista koskevia käsityksiä ja valmiuksia. SPEK:n selvityksissä on kartoitettu muun muassa kansalaisten alkusammutustaitoihin, hätäensiavun antamiseen, hätäilmoituksen tekemiseen sekä vaaramerkin jälkeiseen toimintaan liittyviä käsityksiä ja taitoja. Esimerkiksi vuonna 2015 suoritetussa puhelinhaastattelututkimuksessa (n=1000) 89 % vastaajista koki osaavansa tehdä hätäilmoituksen joko erinomaisesti tai hyvin. Sen sijaan 58 % vastaajista koki omien alkusammutustaitojensa olevan joko erinomaisella tai hyvällä tasolla. Toiminnassa yleisen vaaramerkin kuulemisen jälkeen (43 % kokee osaavansa erinomaisesti tai hyvin) sekä hätäensiavun antamisen suhteen (37 % kokee osaavansa erinomaisesti tai hyvin) on eniten epävarmuutta.²²⁸

Toisaalta SPEK:n tutkimukset osoittavat, että kansalaisten yleinen valmius ja halu osallistua turvallisuustehtäviin esimerkiksi työpaikoilla tai väestönsuojelutoimintaan liittyen on viimeisen kymmenen vuoden kuluessa ollut selvässä nousussa. Vuonna 2015 vastaajista 57,2 % oli osallistunut omatoimiseen varautumiseen tai turvallisuuteen liittyvään koulutukseen työelämässä, kun vastaava luku työelämän ulkopuolella oli 45,7 %.²²⁹ Naiset vaikuttavat osallistuvan hieman miehiä aktiivisemmin turvallisuuskoulutuksiin, minkä lisäksi koulutuksiin osallistuminen on selvästi yleisempää työikäisten kuin eläkeläisten keskuudessa.

Ylipäättään vaikuttaa siltä, että suomalaiset osallistuvat varsin laajasti sellaiseen vapaaehtoisuustoimintaan, jonka yhteydessä opitaan myös varautumisen sekä kriisinsietokyvyn näkökulmasta hyödyllisiä turvallisuustaitoja. Myös ihmisten halu osallistua erilaisiin turvallisuustehtäviin esimerkiksi taloyhtiöissä, työpaikoilla sekä väestönsuojelutehtäviin liittyen vaikuttaisi olevan kasvussa.²³⁰ Toisaalta vuoden 2015 aineistossa edelleen noin puolet vastaajista kokee, ettei ole valmis osallistumaan turvallisuustehtäviin taloyhtiöissä tai väestönsuojelutehtävissä. Tämän voidaan katsoa olevan jokseenkin huolestuttava luku yhteisötason sopeutuvan resilienssin näkökulmasta, kun asiaa tarkastellaan väestötasolla. On kuitenkin huomattava, että ihmisten käsitys näiden tehtävien luonteesta voi vaihdella, eikä tämä käsitys välttämättä korreloi kriisiaikana aktivoituvan auttamisen ja toiminnan kanssa. Samalla on huomattava, että SPEK:n tutkimuksien mukaan suomalaisten kotitalouksien suhtautuminen omatoimiseen varautumiseen on yleisesti positiivista, minkä lisäksi tietoisuus varautumisen eri tavoista ja oman toimintakyvyn tasosta vaikuttaa olevan varsin korkea.²³¹

SPEK:n tutkimukset antavat osiittaa kansalaisten varautumiskäsityksistä erityisesti paloturvallisuuden kaltaisista aiheista, mutta niissä sivutaan myös yhteisöjen ja yhteiskunnan resilienssin näkökulmasta merkittäviä uhkaskenaarioita, kuten vaikutuksiltaan laajoja paikallisia onnettomuuksia ja näihin liittyviä käsityksiä. Tähän liittyen SPEK:n selvityksissä on arvioitu myös kotitalouksien materiaalsen varautumisen tasoa (niin sanottua kotivaraa), jonka voidaan katsoa edistävän sekä vastustuskykyä että toimintakykyä laajamittaisen häiriötilanteen

²²⁷ Sanastokeskus 2017, 39.

²²⁸ Laurikainen 2015.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Emt., 20–22.

²³¹ Laurikainen 2016, 45.

jatkueissa (resilienssiprosessin ensimmäinen ja toinen vaihe). SPEK:n vuonna 2016 toteuttamassa kotitalouksien varautumista Suomessa käsittelevästä tutkimuksesta käy ilmi, että suurin osa kotitalouksista ei ole varautunut esimerkiksi pitkittyneeseen elintarvikepulaan (41 % on varautunut), vähintään kolme vuorokautta kestävään sähkökatkoon (39 %), tuhoisaan myrskyyn (25 %), vähintään kolme vuorovaikutusta kestävään vedenjakeluhäiriöön (23 %) tai katkokseen puhelin ja internetverkoissa (15 %).²³²

Maaseudulla asuvat vaikuttavat olevan jokseenkin kantakaupungissa asuvia paremmin varautuneita pitkittyneisiin häiriötilanteisiin, samoin kuin omakotitalossa asuvat verrattuna kerros- ja rivitaloissa asuviin.²³³ Tämä ei välttämättä tarkoita, että kaupungeissa taloyhtiöissä asuvat olisivat erityisen haavoittuvaisessa asemassa, sillä he ovat samalla pelastusviranomaisten ja muiden kriisiapua antavien toimijoiden näkökulmasta saavutettavissa lyhyemmällä vasteajalla. Maaseutumaisissa kunnissa asuvilla on lisäksi selvästi enemmän kokemuksia myrskyjen (32 % vastaajista) ja pitkien sähkökatkojen (30 %) kaltaisista häiriötilanteista.²³⁴ Aikaisemmat häiriötilannekokemukset ovat selvästi positiivisessa yhteydessä koetun varautumistason kanssa, mikä tukee tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä johtopäätöksiä. Korkeintaan noin kolmannes kansalaisista on ylipäätään etsinyt omatoimiseen varautumiseen tai turvallisuuteen liittyvää tietoa erilaisten medioiden kautta²³⁵. Ylipäätään varautumiseen ja turvallisuuteen liittyvän lisätiedon tarvetta kokevien määrä on laskussa.

6.3. Yhteiskunnallinen luottamus

Kuten luvuissa 4.1. ja 5. edellä todettiin, luottamuksella on keskeinen rooli resilienssin rakentumisessa niin yksilön kuin paikallisen yhteisönkin tasoilla. Korkean sosiaalisen luottamuksen on todettu liittyvän yksilöillä yleisesti optimistiseen toimintatapaan ja perusasenteeseen sekä korkeaan kansalaispätevytyteen.²³⁶ Molemmat tekijät liittyvät keskeisesti myös resilienssin syntymiseen. Yhteiskunnan tasolla luottamus voidaan samaistaa yhtä aikaa yhteiskunnalliseksi liimaksi ja öljyksi: se pitää yhteisön ja järjestelmän koossa (erityisesti kriiseissä) ja sujuvoittaa niiden toimintaa.²³⁷ Erityisen keskeistä molempien kannalta on niin sanottu yleistynyt luottamus (engl. *generalized trust*), eli horisontaalinen luottamus muihin yhteisön jäseniin.²³⁸

Yleistyneen luottamuksen, samoin kuin muidenkin resilienssiin vaikuttavien tekijöiden, syntymistä on tarkasteltu sosiaalisen pääoman käsitteen kautta. Sosiaalista pääomaa ei kuitenkaan tule nähdä itsestään syntyvänä yhteiskunnallisena ominaisuutena. Se päinvastoin syntyy valtion aktiivisen toiminnan tuloksena. Aihepiiriin eri tutkimuksia yhteen vetävässä artikkelissa Simon Szreter toteaa, että sosiaalinen pääoma on ”symbioottisessa suhteessa” valtiohallinnon toimiin. Luottamus valtion, paikallishallinnon ja viranomaisten kykyyn hoitaa oma tehtävänsä riittävällä tehokkuudella on ensimmäinen ja tärkein askel sosiaalisen pääoman rakentumisessa.²³⁹

Suomi ja muut Pohjoismaat pärjäävät sosiaalisen luottamuksen osalta kansainvälisissä vertailuissa erinomaisesti. Syynä voidaan pitää järjestelmän toimivuutta, vähäistä korrupcioita ja

²³² Laurikainen 2016, 25–26.

²³³ Ibid.

²³⁴ Emt., 27.

²³⁵ Omatoimisesti tietoa etsineiden vastausprosentti kyselyvuosittain: 36 % (2008), 27 % (2010), 25 % (2013), 32 % (2015). Internet on ollut selvästi käytetyin media omatoimiseen varautumiseen liittyvän tiedon etsinnässä. (Laurikainen 2015, 9.)

²³⁶ Bäck ym. 2016, 382.

²³⁷ Aamio ym. 2017, 48.

²³⁸ Kouvo 2011, 30.

²³⁹ Szreter 2002.

puolueettomina koettuja viranomaisia. Lisäksi pohjoismaisen hyvinvointivaltiopolitiikan ja sosiaalisen pääoman (yleistyneen luottamuksen) välinen yhteys on todettu positiiviseksi. Hyvinvointivaltiopolitiikka, mukaan lukien progressiivinen verotus, vähentää taloudellista eriarvoisuutta ja kasvattaa järjestelmän koettua oikeudenmukaisuutta. Myös eriarvoisuuden esiintymistä siedetään hieman paremmin, mikäli sosiaalisen ja yhteiskunnallisen liikkuvuuden nähdään olevan mahdollista kaikille lähtökohdista riippumatta. Universaali ja melko 'antelias' hyvinvointipolitiikka sekä esimerkiksi vahva ammattiyhdistysliike kasvattavat luottamusta sekä kykyä toimia yhdessä ja yhteisillä pelisäännöillä haasteidenkin edessä.²⁴⁰

Kääntäen poliittinen ja yhteiskunnallinen eriarvoistuminen voidaan nähdä suorana ongelmana luottamuksen ja siten myös resilientin yhteiskunnan näkökulmasta. Kuten Aarnio ym. toteavat:

*korkean luottamuksen tason tulisi tarjota yhteiskunnalle suojaa myös silloin, kun taloudellinen tai poliittinen kriisi on jo kohdannut yhteiskuntaa. Väestöryhmien erilaiset luottamuksen tasot ovat tälle vakaudelle merkittävä uhka.*²⁴¹

Luottamusta, sosiaalista pääomaa, ja siten myös resilienssiä heikentävää eriarvoistumispolitiikkaa on nähtävillä lähes kaikkialla maailmassa, Suomi mukaan lukien. *World Inequality Report* toteaa nykyisenkaltaisen poliittisen kehityksen johtavan keskiluokan kaventumiseen entisestään, joskin Pohjoismaissa tämän suuntainen kehitys on hitaampaa kuin muualla.²⁴² Suomessakin yhteiskunnan jakautuminen hyvinvoiviin ja heikko-osaisiin on yhä selvempää. Erityisesti tämä on vaikuttanut kokemukseen "samassa veneessä" olemisesta.²⁴³

Edellä mainittujen sosiaalista luottamusta kasvattavien tekijöiden, eriarvoisuuden purkamisen, instituutioiden toimivuus, lisäksi on todettu, että **institutionaaliseen luottamukseen vaikuttaa esimerkiksi nuoruuden sosialisatio, eli ennen kaikkea ikävuosina 16-19 omaksutut asenteet, toimintatavat ja maailmankuva. Koulutus vaikuttaa kykyyn ymmärtää mitä politiikassa ja yhteiskunnassa laajemmin tapahtuu, mikä vaikuttaa kokemukseen järjestelmän toimivuudesta.** Tätä politiikan ymmärrettäväksi kokemista kutsutaan "sisäiseksi kansalaispätevyudeksi", jolla on yhteys institutionaalisen luottamuksen tasoon. Huomionarvoista on lukiolaisten ja ammattikoululaisten eriytynyt luottamuksen taso.²⁴⁴ Luottamuksen eriytymistä demografisesti voidaan pitää laajemminkin ongelmana resilienssipolitiikan kannalta. Esimerkiksi peruskoulussa tarjottu demokratiakasvatus saattaisikin olla yksi keino vaikuttaa institutionaalisen luottamuksen ja siten resilienssin tasoon yhteiskunnassa. **Demokratiakasvatusta kouluissa olisikin syytä kehittää edelleen. Samoin lukioiden ja ammatillisen koulutuksen välistä eroa kansalaispätevyden rakentumisessa on tärkeää pyrkiä kaventamaan.** Tämä on linjassa myös Sisäisen turvallisuuden strategian mainitsemien lasten- ja nuorten medialukutaidon, osallistumismahdollisuuksien, kriittisen ajattelun ja oppimisen kehittämiseen liittyvien painotusten kanssa.²⁴⁵

Institutionaalaisella, eli vertikaalisella luottamuksella taas tarkoitetaan kansalaisten taipumusta luottaa viranomaisten ja poliittisten päätöselinten kykyyn hoitaa tehtävänsä riittävällä tasolla. Vertikaalista luottamusta voidaan arvioida myös kansalaisten suhtautumisena joukkotiedotusvälineisiin ja muihin merkittäviin yhteiskunnan instituutioihin. Häiriö- ja kriisitilanteissa aktivoituvan resilienssin kannalta institutionaalinen luottamus on merkityksellistä esimerkiksi kriisiviestinnän näkökulmasta. Esimerkiksi terrorismin uhkaa koskevasta uutisoinnista ja siihen

²⁴⁰ Kouvo 2011, 31; Bäck, Kestilä-Kekkonen & Söderlund 2016, 383, 394; Chancel 2018, 19; Wass & Grönlund 2016, 36.

²⁴¹ Aarnio ym. 2017, 48.

²⁴² Chancel 2018, 71-73.

²⁴³ Wass & Grönlund 2016, 29, 35.

²⁴⁴ Aarnio ym. 2017, 31-32, 37.

²⁴⁵ Sisäministeriö 2017, 43.

liittyvästä viranomaisviestinnästä omaksumista kansalaisten kokemuksista tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet, että alhainen luottamus massamediaan vähentää kansalaisten valmiutta etsiä ja vastaanottaa terroriuhkaan liittyvää informaatiota. Vastaavasti kansalaisten positiivinen käsitys hallinnon toiminnan tehokkuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta on tutkimusten mukaan yhteydessä kansalaisten taipumukseen kerätä ja vastaanottaa terrorismin muodostavaa riskiä koskevaa informaatiota.²⁴⁶

Yhteiskunnan keskeisiä instituutioita kuten viranomaisia ja joukkotiedotusvälineitä kohtaan koetun luottamuksen tasolla vaikuttaisi näin olevan yhteys kansalaisten valmiuteen vastaanottaa ja prosessoida aktiivisesti kriisiaikaista informaatiota. Crijns ym. ovat lisäksi havainneet Belgian kontekstissa, että uusista digitaalisista informaatioympäristöistä huolimatta kansalaiset painottavat perinteisiä joukkotiedotusvälineitä sekä viranomaisviestintää, kun he kokevat tarvetta kerätä informaatiota tilanteessa, jossa käsitys terrorismin kaltaisen uhkan toteutumisesta on kasvanut yhteiskunnassa.²⁴⁷

Kriisit, laajamittaiset häiriöt ja katastrofit eivät koskaan noudata ennalta arvattavaa kaavaa. Kansalaisyhteiskunnan kyky ja valmius muodostaa sellaisia spontaaneja verkostoja, jotka ovat valmiita keräämään ja jäsentämään informaatiota yllättäen syntyneestä ja epävarmuutta tuottavasta häiriötilanteesta, on keskeisessä osassa sopeutuvan resilienssin kannalta. Yhteisöjen valmius spontaaniin itseorganisoitumiseen sekä avoimuus sellaiselle kriisitilannetta koskevalle uudelle informaatiolle, joka ei pelkisty kriisitilannetta edeltäviin tunnepitoisesti sävyttyneisiin ennakkokäsityksiin tai uhkakuviin, vahvistaa useiden tutkimusten mukaan yhteisötason sopeutuvaa palautumista kriisitilanteista.²⁴⁸

Yhteiskunnan keskeisiä instituutioita, kuten joukkotiedotusvälineitä ja viranomaistahoja kohtaan koettu luottamus – tai näihin kohdistuva luotettavuuden kokemus – luo puolestaan pohjan sille, että kansalaisyhteiskunta on valmius vastaanottamaan ja jäsentämään erilaisia uhkakuvia ja kriisitilanteita koskevaa informaatiota luotettavista ja asialähtöisistä kanavista. Massamedian sensaatiohakuisen uutisoinnin on sen sijaan katsottu tutkimuksissa vähentävän kansalaisten alttiutta etsiä asiapitoista tietoa erilaisista akuuteista uhkakuvista. Toisaalta hallinnon tehokas, rehellinen ja luotettava viestintä voi parantaa tilannetta.²⁴⁹ Tästä voidaan edelleen päätellä, että **kansalaisten medianlukutaidot ja yleiset sivistykselliset valmiudet edesauttavat kriisiaikaista toimintakykyisyyttä sekä sopeutuvan resilienssin vaatimien sosiaalisten ja yhteisöllisten valmiuksien kehittymistä**. Kansalaisten koulutustason sekä erityisesti kriittiseen medianlukutaitoon ja informaation käsittelyyn vaadittavien sivistyksellisten valmiuksien seuranta ja arviointi muodostaa keskeisen kohteen, jota yhteiskunnallisen resilienssin osalta tulisi arvioida tai seurata.

6.4. Ilmastopolitiikka osana kokonaisresilienssiä

Ilmastonmuutokseen liittyvät turvallisuusriskit on ymmärretty globaalissa keskustelussa jo vuosikymmeniä. Suomessa aihepiirin turvallisuuskytköksiin on kuitenkin herätty verrattain myöhään. Lisäksi aihetta on käsitelty ennen kaikkea globaalina kysymyksenä. Kansainvälisillä organisaatioilla, Euroopan unionilla ja diplomaattisilla ratkaisuilla onkin merkittävä rooli

²⁴⁶ Crijns ym. 2016, 226.

²⁴⁷ Emt., 230–231.

²⁴⁸ Tierney 2014, 206, 208.

²⁴⁹ Emt., 231.

aihepiirin ratkaisemiseksi. Se on kuitenkin myös kansallisen politiikan kysymys, ja olisi Suomen etu, jos asiaa pidettäisiin esillä kaikilla hallinnon tasoilla.²⁵⁰

Ilmastoturvallisuus ei ole yksiselitteinen aihepiiri. Sitä ei voi erottaa resurssien käyttöön liittyvistä kysymyksistä ja taloudellisen tuotannon malleista. Lisäksi yhä kasvavassa määrin nykyisin ymmärretään, että yhteiskunnallisia ja ekologisia järjestelmiä ei voi tarkastella erillään toisistaan. Ympäristön ja ilmaston tila vaikuttaa poliittisiin ratkaisuihin ja niiden taustaehtoihin yhä enemmän, ja yhteiskunnallisten päätösten vaikutukset luonnon järjestelmiin ovat selviä ja vaikeasti ennustettavissa.²⁵¹ Ympäristöongelmat lisäävät resurssien niukkuutta, vaarantavat ihmisten asuinsijoja ja saavat aikaan väestön siirtymiä. Lisäksi globaalissa kytkeytyneessä maailmantaloudessa (jota käsitellään tarkemmin raportin seuraavassa pääluvussa) globaalit resurssiketjut ovat alttiita sinänsä paikallisillekin häiriöille. Kuivuus yhdessä maassa saattaa aiheuttaa ruuan hinnan merkittävää nousua myös muualla.²⁵²

Suomenkin kannalta keskeisiä kysymyksiä ovat muun muassa ruokaan, energiaan, geopoliittikkaan ja muuttoliikkeisiin liittyvät ilmastomuutoksen heijastevaikutukset. Lisäksi Suomen kannalta strategisesti merkittävä arktinen alue lämpenee huomattavasti nopeammin kuin maapallon keskilämpötila. Ilmastomuutos onkin syystäkin nostettu erääksi Valtioneuvoston kanslian tulevaisuuskatsausta taustoittavaksi muutostekijäkortiksi.²⁵³ Lisäksi sää- ja ilmatoriskit vaikuttavat keskeiseltä osin myös muiden muutostekijöiden aloilla, kuten kriittisen infrastruktuurin turvaamisessa ja globaalissa taloudessa. Vuoden 2015 kansallisessa riskiarvioissa mainituista riskeistä on huomioitu erityisesti sähän liittyvät riskit (myrskyt, metsäpalot ja tulvat), joilla on seurauksia energiansaannille, vedenjakelulle, tietoturvalle, merenkäynnin turvallisuudelle, tai muulle turvallisuudelle (pakkas- ja ukkosmyrskyt). Vuonna 2016 toteutetussa hankkeessa listattiin yleistasolla kolmenlaisia sää- ja ilmatoriskejä, joita olivat äkilliset sään ääri-ilmiöt, pitkän aikavälin keskimääräisten olosuhteiden muuttuminen ja ääriolosuhteiden koetun voimakkuuden muutos kahden edellisen tekijän yhteisvaikutuksena.²⁵⁴

Vuonna 2018 toteutetun valtioneuvoston sää- ja ilmatoriskejä arvioineen hankkeen mukaan fyysisiin uhkiin (tulvat, sään ääri-ilmiöt) liittyvät riskit tunnetaan melko hyvin, joskin niihinkin varautumisessa ja erityisesti vaikutusten epätasaiseen kohdentumiseen vaikuttamisessa on vielä kehitettävää. Erityisesti tulvien, rankkasateiden, ukkosmyrskyjen, helleaaltojen ja kuivuuden kaltaiset häiriötilat ovat uhkia, joilla on laaja-alaisia vaikutuksia Suomen kokonaisturvallisuudelle.²⁵⁵ Vähemmän esillä ovat sellaiset riskit, jotka liittyvät biologisiin prosesseihin (sairaudet, kasvi- ja eläintaudit), ja jotka vaikuttavat terveydenhuollon alalla sekä maa-, metsä-, kala-, riista- ja porotaloudessa. Myös heijasteriskien arviointi on nykymittareilla hankalaa.²⁵⁶ Kääntäen taas omaamme melko hyvän ymmärryksen uhkiin vastaamiseksi tarvittavista sopeutumiskeinoista. Esimerkiksi metsätalouden kohdalla monimuotoisuuden kasvattaminen on todettu sekä Suomessa että kansainvälisesti merkittäväksi keinoksi vastata ilmastomuutoksen haasteisiin.²⁵⁷

Ottaen huomioon ilmastomuutoksen yhteiskuntaa läpileikkaavat ja syvät vaikutukset, on sen huomioiminen kaikilla politiikan tasoilla keskeisessä osassa myös kokonaisresilienssiä vahvistavan politiikan näkökulmasta. Kokonaisturvallisuuden kehittäminen ja esimerkiksi tulevan kansallisen ilmastomuutokseen sopeutumis suunnitelman 2022 suunnittelu ja toimeenpano

²⁵⁰ Hakala 2016, 2, 6; Mobjörk & Smith 2017.

²⁵¹ Folke ym. 2002.

²⁵² Mobjörk & Smith 2017, 4.

²⁵³ Valtioneuvoston kanslia 2017.

²⁵⁴ Gregow ym. 2016, 10.

²⁵⁵ Tuomenvirta ym. 2018, 8.

²⁵⁶ Hildén ym. 2018, 9; Tuomenvirta ym. 2018, 68.

²⁵⁷ Oliver ym. 2015; Mäkipää 2018.

olisikin nähtävä limittyvinä ja toisiinsa vahvasti kytköksissä olevina hallinnon prosesseina.²⁵⁸ Hildén ym. ehdottavatkin, että kolmivuositaiseen kansalliseen riskiarvioon voitaisiin joka toisella kertaa sisällyttää päivitetty näkemys sää- ja ilmatorisista. Samoin ne tulisi ottaa osaksi valtioneuvoston tulevaisuuskatsausta. Myös erillistä ilmastonmuutosstrategiaa voitaisiin hallinnollisena välineenä harkita.²⁵⁹

Toisaalta Suomen kokonaisturvallisuuskäsite ja tässä raportissa kehitetty sitä täydentävä kokonaisresilienssin malli voidaan nähdä erinomaisena alustana tehokkaan ja oikeudenmukaisen ilmastopolitiikan kehittämiseksi. Ilmastonmuutos vaikuttaa lähes kaikilla hallinnonaloilla ja monen eri aihepiirin suhteen. Siksi onkin nostettu esiin tarve sisällyttää ilmastonmuutoskäsitykset osaksi erilaisten ja eri tasoilla ja mandaateilla toimivien hallinnonalojen ja organisaatioiden agenda.²⁶⁰ Juuri tällaiseen haasteeseen vastaamiseksi kokonaisturvallisuusmalli soveltuu erityisen hyvin, etenkin jos sen kehitystä jatketaan edelleen tätä päämäärää palvelemaan suuntaan. Lisäksi tieteellinen ilmastotuntemus on Suomessa hyvällä tasolla. Onkin keskeistä sitoa tämä olemassa oleva tietoresurssi entistä kiinteämmäksi osaksi päätöksentekoprosesseja.

Jos taas kriittinen infrastruktuuri (tässä raportissa eriteltyssä laajassa mielessä, ks. edellä luku 5.1.) rapautuu, poliittiset instituutiot heikkenevät ja eriarvoisuus kasvaa, on negatiivinen kehitys mahdollista. Kuten Tuomenvirta ym. toteavat, tällaisen negatiivisen kehityksen seurauksena saattaa olla, että ”myös verrattain pienet säähän ja ilmastonmuutokseen liittyvien vaaratekijöiden lisäykset voivat kasvattaa riskejä huomattavasti”.²⁶¹

Resilienssin näkökulmasta ilmastopolitiikka painottuu kolmivaiheisen prosessin alkupäähän. Toisin sanoen ennaltaehkäisy on oltava toiminnan keskipisteessä, kuitenkin vaikutuksiin sopeutumista unohtamatta.²⁶² Usein varautuminen, ennakointi ja mukautuminen kuitenkin tukevat toisiaan. Pyrkimällä vaikuttamaan juurisyihin (ilmastonmuutokseen) kyetään samalla myös kasvattamaan kykyä mukautua yksittäisiin kriiseihin (esim. ennakoimattomat säätapahdumat).

Ilmastonmuutokseen sopeutuminen tulee todennäköisesti edellyttämään merkittäviä yhteiskunnan perusrakenteeseen kohdistuvia muutoksia. Esimerkiksi yhteiskunnan kehityksen kannalta keskeistä roolia pitkään näytelleen **talouskasvun yhteensovittaminen resurssien ja maapallon kantokyvyn kanssa ei nykytiedon valossa välttämättä ole mahdollista**.²⁶³ **Tämän mittaluokan murrokset puolestaan edellyttävät yhteiskunnan kokonaisresilienssin kasvattamista**, sillä muutoin näiden muutosten yhteiskunnan demokraattiselle rakenteelle kohdistama paine saattaa kasvaa liian suureksi. Tästä syystä poliittista, taloudellista ja ekologista päätöksentekoa tulisikin tarkastella yhtenä kokonaisuutena.

Kuten valtioneuvoston Yhteiset muutostekijät -raportissa todetaan, Suomen on kyettävä yhdistämään tulevaisuuden muutoksiin vaikuttaminen ja niihin sopeutuminen. Mikäli yhteiskunnan perusrakennetta ei sopeuteta ilmastonmuutoksen seurauksiin ja sen estämisiin riittävän ajoissa, tulevat erilaiset katastrofit ja niiden seurannaisvaikutukset pakottamaan tähän muutokseen myöhemmin. Laaja-alaisesta resilienssinäkökulmasta tämä yhteiskunnallinen muuttaminen on tehtävä eriarvoisuutta samalla vähentäen, mikäli yhteiskunnan kykyä vastata yllättäviin tilanteisiin ei haluta heikentää. Mikäli isoista ilmastotapahtumista tulee akuutimpia uhkia, myös niiden estämiseksi tai rajoittamiseksi tehtävistä toimista tulee äärimmäisempiä.

²⁵⁸ Maa- ja metsätalousministeriö 2014.

²⁵⁹ Hildén ym. 2018, 10, 22.

²⁶⁰ Mobjörk & Smith 2017, 2.

²⁶¹ Tuomenvirta ym. 2018, 67.

²⁶² Vivekananda ym. 2017, 3; Mobjörk & Smith 2017, 4–5.

²⁶³ Ward ym. 2016.

Jos kehityksen annetaan edetä liian pitkälle, tämä saattaa uhata niin demokraattista järjestelmää kuin taloudellista tasa-arvoa ja toimien tehokkuutta.²⁶⁴ On huomattava, että sopeuttamistoimet saattavat tuottaa myös ”maladaptaatiota”, eli lopputuloksen jossa pyrkimys turvallisuuden lisäämiseen heikentää osan populaatiosta turvallisuutta lisäten eriarvoisuutta.²⁶⁵

Yksi lähestymistapa yhteiskunnallisen ja ekologisen kantokyvyn yhteensovittamiseen on taloustieteilijä Kate Raworthin kehittämä malli, jonka hän on nimennyt ”donitsitaloustieteeksi” (ks. kuvio 3).²⁶⁶ Ajatuksen keskiössä on huomio siitä, että poliittisen päätöksenteon tulee huolehtia elämän perustarpeiden (ruoka, asuminen, terveys, koulutus, jne.) tyydyttämisestä samalla, kun varmistetaan, että emme yllirasita maapallon elämää tukevien järjestelmien (ilmasto, maaperä, otsonikerros, jne.) kantokykyä. Nämä kaksi muuttujaa muodostavat mallissa ”ekologisen katon” ja ”sosiaalisen perustan”. Alla esitetyssä sosiaalinen perusta nojautuu kestävä kehityksen vuonna 2015 määritettyihin tavoitteisiin, ja ekologinen katto Rockströmin ym. *Nature*-lehdessä julkaistuun yhdeksän kriittisen tekijän listaukseen.²⁶⁷

Raworthin kuvion tarkoituksena on osoittaa yhteiskunnallisesti ja ekologisesti kestävä tulevaisuudenvisio, joka ei kuitenkaan määritä tavoitteiden saavuttamisen keinoja. Se toimiikin nimenaan poliittisen keskustelun lähtökohtana.

Koska se perustuu pitkälti samoihin lähtökohtiin, Raworthin donitsi-ajatus on myös hyvin yhdistettävissä Suomen ilmastopolitiikkaa kehystävään kestävä kehityksen ajatukseen. Keskeisinä eroina ovat ekologisen katon hieman tarkempi määrittäminen sekä selvempi irtautuminen talouskasvutavoitteesta. **Kokonaisresilienssin näkökulmasta on myös olennaista, että kestävä kehityksen edistäminen ei jää omaksi sektorikseen, vaan nivoutuu yhä tiiviimmin keskeiseksi osaksi muun muassa kokonaisturvallisuuden viitekehystä.**

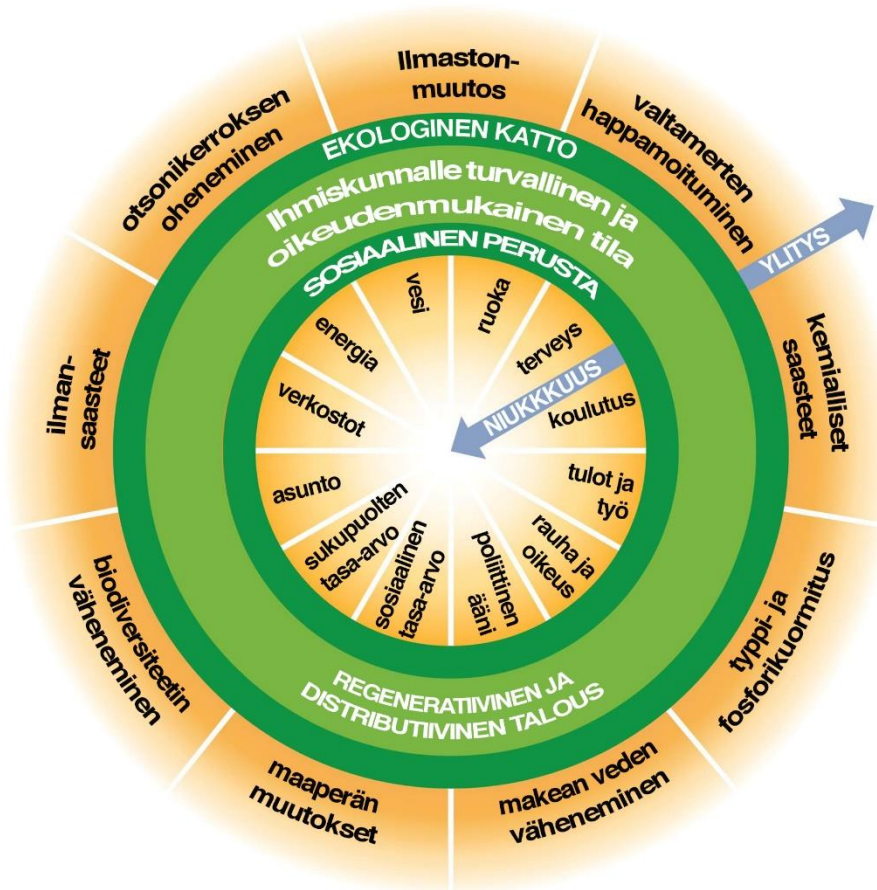
²⁶⁴ Hakala 2016, 5.

²⁶⁵ Zografos ym. 2014.

²⁶⁶ Raworth 2018.

²⁶⁷ Rockströmin ym. 2009.

Kuvio 3: Ekologinen katto ja sosiaalinen perusta Raworthin ”donitsimallissa”

Lähde: Raworth 2018.

Keskeinen osa resilienssipolitiikkaa myös ilmaston näkökulmasta on **demokraattisesti hallittu muutos**. Vaikutuskanavien lisääminen kasvattaa kykyä päästä käsiksi sopeuttamisen ja sen tasa-arvon kasvattamisen kannalta keskeiseen paikallistietämykseen. Myös erilaisten arvojen ja näkökulmien huomioiminen saattaa edesauttaa poliittisten linjausten tehokkuuden ja legitimitietin kasvattamisessa.²⁶⁸ Myös hallinnon ylätasolla on keskeistä kehittää sellaisia käsitteitä, kanavia ja foorumeita, joilla vakiintuneet hallinnonalat, politiikkasektorit ja tieteenalat voidaan hedelmällisesti ylittää ongelmaan vastaamiseksi.

²⁶⁸ Zografos ym. 2014.

7. KANSAINVÄLINEN KYTKETYNEISYYS

Kansainvälinen toiminta nostetaan Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa yhdeksi seitsemästä yhteiskunnan elintärkeästä toiminnosta.²⁶⁹ Verraten pienenä, mutta samalla avoimena demokratiana Suomi on vahvasti riippuvainen kansainvälisistä kytköksistä, hyvin hoidetusta ulkopoliitikasta, yhteistyöstä, lähialueiden ja globaalien tason vakaasta ja rauhanomaisesta kehityksestä, tehokkaasta ilmastonmuutospoliitikasta sekä lopulta näihin liittyen sääntöperustaisen kansainvälisen järjestelmän tuottamasta jatkuvuudesta ja ennustettavuudesta.²⁷⁰ Eri-tyisesti kansainvälisen toimintaympäristön prosessien ja kytkösten merkitys näkyy läpileikkaavana vaikutuksena yhteiskunnalle elintärkeiden toimintojen reunaehtoihin, kuten väestön toimintakyvyn ja palveluiden, henkisen kriisinkestävyiden, puolustuskyvyn sekä ennen kaikkea talouden, infrastruktuurin ja huoltovarmuuden toimivuuteen ja tasoon.

Kansainvälisen toimintaympäristön dynamiikkojen, prosessien ja tapahtumien vaikuttavuus yhteiskunnan toimivuuteen ja sisäiseen turvallisuuteen on ilmeistä. Samalla on selvää, että mitä kauemmas yhteiskunnallisen resilienssin kehillä liikutaan sen sisimmäisestä, yksilön resilienssiä arvioivasta kehästä, sen vaikeammaksi ja spekulatiivisemmaksi käy kehien välisten vaikutussuhteiden arviointi. Tämä tarkoittaa myös sitä, että yksilön resilienssin tarkka seuraminen ja arviointi on kaikkein hankalinta juuri kansainvälisten kytkösten ja globaaliprosessien tasolta asiaa tarkasteltaessa.

Esimerkiksi ilmastonmuutoksen vaikutukset sekä sen kansainvälisessä hallinnassa tapahtuvat muutokset ulottuvat pitkällä aikavälillä myös yksilötason resilienssivaatimuksiin asti (ks. luku 6.4.). Lisääntynyt suurvaltojen välinen kamppailu sekä avointen ja kansainvälisesti kytkettyneiden demokratioiden korostunut alttius niin kutsutulle hybridihäirinnälle (engl. *hybrid interference*) korostavat tarvetta huomioida kansainvälisen toimintaympäristön muutosten vaikutuksia kansalliselle turvallisuudelle. Vaalihäirinnän ja informaatiovaikuttamisen sekä talouspoliittisten riippuvuussuhteiden hyödyntäminen ovat esimerkkejä pääasiassa valtioiden ulkopoliitikassa käyttämistä haitallisista keinoista, joilla voidaan pyrkiä nakertamaan kohdeyhteisön yhtenäisyyttä ja toimintakykyä.²⁷¹

Hybridihäirinnän kaltaisen haitallisen vaikuttamisen moninaisuus ja vaikeaselkoisuus luovat haasteen kansallisen resilienssipolitiikan kehittämiseksi. Esimerkiksi informaatiovaikuttamiseen vastaamisessa korostuvat ennen kaikkea yksilötason yleistä resilienssiä ilmentävät valmiudet, kun taas vaalihäirinnän kohdalla korostuvat valtiolähtöiset ennakoivat torjuntastrategiat, eli erityisen resilienssin piirteet.

Konkreettisimmillaan kansainvälisten kytkösten vaikutus yksilön resilienssiin lienee tunnistettavissa huoltovarmuuteen liittyvien elementtien kautta. Yksilöt toimivat ja elävät yhteiskunnassa, joka tarjoaa materiaaliset puitteet väestön arjen jatkuvuudelleen yhtä hyvin kuin selviytymiselle mahdollisessa häiriö- tai kriisitilanteessakin. **Kriisitilanteissa huoltovarmuuden toimivuus vaikuttaa keskeisesti kansalaisten, yhteisöjen ja väestöryhmien iskunkestävyyteen viittaavan resilienssin materiaaliin reunaehtoihin.** Yhteiskunnan elintärkeiden

²⁶⁹ YTS 2017, 17.

²⁷⁰ Mikkola ym. 2018.

²⁷¹ Mikkola ym. 2018; Kaczmarek ym. 2018.

toimintojen ja niille välttämättömän kriittisen infrastruktuurin toimivuuden turvaaminen on tästä näkökulmasta myös ennakkoehto yksilötason resilienssille.²⁷²

Kansallinen huoltovarmuustoiminta ja sen turvaaminen ovat tärkeitä, joskin suhteellisen huonosti tunnettuja yhteiskunnallisia teemoja.²⁷³ Nykyisen määritelmän mukaan huoltovarmuudella tarkoitetaan ”väestön toimeentulon, maan talouselämän ja maanpuolustuksen kannalta välttämättömän kriittisen tuotannon, palvelujen ja infrastruktuurin turvaamista vakavissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa”²⁷⁴. Huoltovarmuus nostetaan yhdeksi yhteiskunnan elintärkeistä toiminnoista vuoden 2017 Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa: ”talouden, infrastruktuurin ja huoltovarmuuden turvaamisella järjestetään elintärkeiden toimintojen ylläpitämiseksi tarvittava rahoitus ja muut resurssit. Elintärkeille toimintoille välttämättömät kotimainen ja kansainvälinen infrastruktuuri, organisaatiot, rakenteet ja prosessit turvataan”.²⁷⁵

Yksilö kykenee varautumaan myös henkilökohtaisilla toimillaan jossain määrin häiriötilanteisiin, jotka heikentävät tai lamauttavat yhteiskunnan toimintaa. Esimerkkinä yksinkertaisesta varautumistoimesta voi mainita vaikkapa patteriradion hankinnan, millä yksilö turvaa mahdollisuutensa vastaanottaa tietoa tilanteessa, jossa tieto- ja matkapuhelinverkot eivät toimi. Kansalaisten omaehtoinen materiaallinen varautuminen tarjoaa lähinnä lyhytaikaisen vastauksen esimerkiksi sähkön-, elintarvikkeiden ja muiden välttämättömien taloustarvikkeiden jakeluun aiheutuvien häiriöiden varalta. Kotitalouksien omaehtoinen materiaallinen varautuminen tosin sanoen voi luoda huoltovarmuutta täydentävän kansalaislähtöisen puskurin, jonka ajallinen ulottuvuus sijoittuu lähinnä resilienssiprosessin ensimmäiseen vaiheeseen, joskin varautumiseen liittyvät asenteet, tiedot ja taidot voivat edesauttaa myös sopeutuvan resilienssin piirteitä häiriötilanteen pitkittyessä sekä sen jälkeen.²⁷⁶

Laajemmassa mittakaavassa yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaaminen on julkisen sektorin vastuulla. Tämä turvaaminen on toimintojen ja prosessien moninaisuuden vuoksi mahdollista vain eri politiikkasektorit ylittävällä yhteistyöllä, jossa mukana ovat julkisen vallan edustajien lisäksi myös elinkeinoelämä ja kolmas sektori. Huoltovarmuuden turvaamisen kannalta olennaisessa roolissa on talous- ja elinkeinopolitiikka, jolla pyritään turvaamaan kansantalouden kilpailukyky. Tämä turvaa merkittävilta osin huoltovarmuudelle välttämättömien toimintojen, taloudellisten resurssien ja osaamisen saatavuuden. Lisäksi ulko- ja turvallisuuspolitiikan linjaukset sekä periaatteet, esimerkiksi jäsenyys Euroopan unionissa sekä kansainvälistä oikeutta kunnioittavan kansainvälisen järjestelmän edistäminen, vaikuttavat myös huoltovarmuuden turvaamiselle suotuisan toimintaympäristön ja yhteistyöverkostojen kehitykseen. Tämä luku tarkastelee kansallisen huoltovarmuustoiminnan mahdollisuuksia ja haasteita kansallisen resilienssin parantamisessa kansainvälisten verkostojen maailmassa.

7.1. Huoltovarmuus ja yhteiskunnan kriisinkestävyys

Suomalainen huoltovarmuusajattelu on perinteisesti pohjautunut ajatukseen Suomesta pitkän itärajan ja Itämeren eristämänä geopolittisena ja logistisesti verraten hankalasti saavutettava saarekkeena. Keskeisenä uhkakuvana on ollut vakavan alueellisen sotilaallisen kriisin

²⁷² Aaltola ym. 2016; Fjäder 2016.

²⁷³ Esimerkiksi vuonna 2015 tehdyssä kyselyssä huoltovarmuuden käsitteen merkityksen ymmärsi erittäin hyvin tai melko hyvin vain 32 prosenttia 1028 vastaajasta (Rastas & Holopainen 2015). On kuitenkin mahdollista, että viimeaikaisten erinaisten häiriötilanteiden (esim. sähkönjakelun häiriöt talvella, palvelunestohyökkäykset), kansainvälis-poliittisen tilanteen kiristymisen sekä yllä mainittuun hybriditematiikkaan liittyvän keskustelun myötä käsite saattaa olla nyt hieman tunnetumpi.

²⁷⁴ VPHT 2013. Huoltovarmuuden turvaamiselle on löydettävissä säädöspohjaa erityisesti kolmesta laista: laista huoltovarmuuden turvaamisesta (18.12.1992/1390), valmiuslaista (29.12.2011/1552) ja puolustustilalaista (22.7.1991/1083). Lisäksi huoltovarmuuden turvaamisen suhteen on olemassa muita relevantteja lakeja, kuten laki ulkomaalaisten yritystojen seurannasta (13.4.2012/172). Tarkemmat tavoitteet ja taso huoltovarmuudelle määritellään erillisillä valtioneuvoston asetuksilla (esim. VPHT 2013).

²⁷⁵ YTS 2017, 20.

²⁷⁶ Laurikainen 2016; ks. myös edellä luku 6.2.

seurauksena syntyvä pitkäkestoinen sulkutila, jolloin pääosin Itämeren kautta kulkeva ulkomaankauppa vaikeutuisi merkittävästi tai jopa tyrehtyisi täysin, ja kansallinen talouselämä olisi sopeutettava tilanteen vaatimalle tasolle. Samalla suomalaista varautumisajattelua on historiallisesti leimannut oletus tarpeesta selviytyä ilman ulkopuolista apua. Kansallinen varautuminen on lähtökohtaisesti nojautunut sotatalousajatteluun, jossa valtiota on rakennettu selviytymään äärimmäisissä olosuhteissa. Painotuksina ovat tällöin olleet omiin resursseihin perustuvat turvallisuusratkaisut, kuten itsenäinen puolustus ja omaehtoinen huoltovarmuus. Kylmän sodan aikana tämä tarkoitti huoltovarmuuden näkökulmasta painotusta kansalliseen materiaaliseen varautumiseen, erityisesti kriittisten materiaalien ja tavaroiden varmuus- ja velvoitevarastointiin.²⁷⁷

Kylmän sodan loputtua huoltovarmuuden suunnittelun ja varautumisen toimintaympäristö muuttui merkittävästi. Uutta turvallisuusajattelua leimasi käsitys globaalisti kasvavasta taloudellisesta keskinäisriippuvuudesta, ja tämän mukanaan tuomista positiivisista turvallisuus-hyödyistä. Erityisesti Euroopassa koettiin alkaneen uusi syvä rauhan aika, kun Euroopan unionin (EU) ja Pohjois-Atlantin liiton (Nato) jäsenvaltioiden nähtiin muodostavan turvallisuus-yhteisön, jonka piirissä taloudellisesta keskinäisriippuvuudesta ja normatiivisesta samankaltaisuudesta johtuen riidat olisi mahdollista ratkaista ilman valtioiden välistä sotaa.²⁷⁸ Uudessa turvallisuusympäristössä nähtiin kuitenkin myös uusia haavoittuvaisuuksia ja uhkia, kuten ympäristöuhat, etniset konfliktit ja humanitaariset katastrofit, järjestäytynyt rikollisuus, ihmiskauppa, kyberhyökkäykset ja terrorismi.²⁷⁹ Luonteeltaan nämä niin sanotut uudet uhkakuvat nähtiin sekä hallintosektoreiden perinteiset vastuut ylittäväksi, osittain valtioiden rajat läpäiseviksi sekä syy-seuraussuhteiltaan yhteen kietoutuneiksi ja monimutkaisiksi. Keskeisiksi turvallisuuspolitiikan teemoiksi nousivat uusiin turvallisuusuhkiin vastaaminen, vakauden ja kehityksen keskinäisriippuvuus, laaja-alaisen ja kokonaisvaltaisen turvallisuuden käsite sekä elinkeinoelämän ja muun yhteiskunnan voimavarojen hyödyntäminen kansallisen varautumisen kehittämisessä. Kansainvälisen yhteistyön tarve on korostunut sitä mukaa kuin laaja-alaisen turvallisuusuhkien merkitys on kasvanut.²⁸⁰

Nykyään suomalaista huoltovarmuustoimintaa toteutetaan toimintaympäristössä, jossa Suomi on osa globaalia verkostotaloutta. Siinä pääoma liikkuu vapaasti, massatuotanto on pitkälti siirtynyt alhaisen kustannustason maihin, merkittävä osa yrityksistä on siirtynyt ulkomaiseen omistukseen ja yritysten keskeistä päätöksentekoa on siirtynyt pois Suomesta.²⁸¹ Tämänkaltaisessa globaalissa toimintaympäristössä erityisesti pienemmillä resurssipohjilla ja erikoistuneilla talouden rakenteilla varustetut valtiot kohtaavat painetta sopeutua ketterästi ulkoisessa toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Tämän kaltaisena maana Suomi on riippuvainen kansantaloutensa linkittymisestä globaaleihin markkinoihin ja niiden erinäisiin prosesseihin. Huoltovarmuuden näkökulmasta yhteiskunnan resilienssi perustuu kasvavasti kansainväliseen kytkeytymiseen.²⁸² Kasvanut kansainvälinen riippuvuus vaikuttaa merkittävästi siihen, mitkä muutokset, uhkat ja riskit vaikuttavat Suomen huoltovarmuuteen ja miten huoltovarmuus voidaan ylipäänsä järjestää kansainvälisesti verkottuneessa maailmassa.

Suomen huoltovarmuuden peruslinjaukset määrittellään Valtioneuvoston päätöksissä huoltovarmuuden turvaamiseksi. Viimeisintä huoltovarmuus päätöstä vuodelta 2013 voi pitää kulminaatiopisteenä hiljalleen edenneessä kehityskulussa, jossa omaehtoisen varautumispolitiikan rinnalla huoltovarmuus on nähty nivoutuvan yhä tiiviimmin kansalliset rajat ylittäviin yhteyksiin

²⁷⁷ KTM 1986a; ks. Kananen 2015, 88–93 ja KTM 1986b.

²⁷⁸ Blombergs 2016, 3–4.

²⁷⁹ Limnell 2009, 223–225.

²⁸⁰ ESS 2003; Valtioneuvosto 2012b, 21.

²⁸¹ Ilmarinen 2013, 36; EVPHT/P 2013, 6.

²⁸² Aaltola 2014a.

ja verkostoihin, toimiviin kansainvälisiin markkinoihin ja kansallista huoltovarmuutta tukeviin markkinaehtoisiin varautumistoimiin, sekä kansainväliseen sopimus pohjaiseen ja institutionaaliseen yhteistyöhön.²⁸³

Vuoden 2013 linjauksen mukaan huoltovarmuuden vakavin ulkoinen uhkakuva on kriisitilanne, jossa kansakunnan kyky tuottaa tai hankkia ulkomailta kriittisiä tuotteita ja palveluja on väliaikaisesti vaikeutunut. Kylmän sodan aikainen huoli vakavasta kansainvälisestä kriisistä (alueellisesta suursodasta), joka johtaa täydelliseen Itämeren sulkutilanteeseen, tai sittemmin 1990-luvulla kirjattu linjaus kriisistä, jonka seurauksena ulkomaankauppa vaikeutuu olennaisesti, korvautuivat yhä lievemällä käsityksellä häiriöstä, joka voi haitata modernia verkostoitunutta ”riskiyhteiskuntaa” jo myös normaaliolosuhteiden aikana.²⁸⁴ Yhteiskunnan toimintakykyä vaarantavina uhkakuvina korostuvat tällöin esimerkiksi häiriöt kriittisessä infrastruktuurissa, kuten tieto- ja viestintäjärjestelmissä tai energiainfrastruktuurissa.

Samalla huoltovarmuustoiminnan painopisteeksi on noussut kriittisen toiminnallisten prosessien turvaaminen ja jatkuvuuden hallinta. Nämä kriittiset toiminnot ovat yhteiskunnan toiminnalle välttämättömiä poikkihallinnollisia toimintokokonaisuuksia. Nykyisen huoltovarmuuspolitiikan painopisteiden muodostumista osaltaan ohjannut vuoden 2010 Yhteiskunnan turvallisuusstrategian mukaan yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja ovat valtion johtaminen, kansainvälinen toiminta, valtakunnan sotilaallinen puolustaminen, sisäisen turvallisuuden ylläpitäminen, talouden ja infrastruktuurin toiminta, väestön toimeentuloturva ja toimintakyky sekä henkinen kriisinkestävyys.²⁸⁵ Näiltä osin huoltovarmuuspolitiikka linkittyy vahvimmin edellä esitetyn resilienssin prosessimallin kahteen ensimmäiseen vaiheeseen, eli sen avulla pyritään lisäämään sekä vastustuskykyä että toimintakyvyn säilyttämistä poikkeusoloissa.

Vuoden 2010 yhteiskunnan turvallisuusstrategia listasi myös uhkamallit, jotka voivat potentiaalisesti uhata yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja. Näihin kuuluvat voimahuollon vakavat häiriöt, tietoliikenteen ja tietojärjestelmien vakavat häiriöt (kyberuhkat), kuljetuslogistiikan vakavat häiriöt, yhdyskuntatekniikan vakavat häiriöt, elintarvikehuollon vakavat häiriöt, rahoitus- ja maksujärjestelmän vakavat häiriöt, julkisen talouden rahoituksen saatavuuden häiriintyminen, väestön terveyden ja hyvinvoinnin vakavat häiriöt, suuronnettomuudet, luonnon ääri-ilmiöt ja ympäristöuhkat, terrorismi ja muu yhteiskuntajärjestystä vaarantava rikollisuus, rajaturvallisuuden vakavat häiriöt, poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen painostus sekä sotilaallisen voiman käyttö.²⁸⁶ Useimmissa uhkamalleissa on tunnistettu vahva kansainvälinen ulottuvuus. Samalla ymmärrys puhtaasti kotimaisen ja omaehtoisesti tuotetun laaja-alaisen turvallisuuden – erityisesti huoltovarmuuden – rajoitteista on lisääntynyt.

7.2. Kansainväliset yhteydet huoltovarmuuden ja yhteiskunnan resilienssin mahdollistajina

Resilientin yhteiskunnan huoltovarmuuden turvaamisen kannalta olennaisessa roolissa on yleinen talous- ja elinkeinopolitiikka, jolla pyritään turvaamaan kansantalouden kilpailukyky. Tämän on nähty turvaavan merkittävilta osin huoltovarmuudelle välttämättömien toimintojen, taloudellisten resurssien ja osaamisen saatavuuden. Suomi on pienten kotimarkkinoittensa

²⁸³ VPHT 2013.

²⁸⁴ KTM 1986a; 1986b; VPHT 1995.

²⁸⁵ YTS 2010, 15. Sittemmin, vuonna 2017 julkaistussa uusimmassa YTS-dokumentissa yhteiskunnan seitsemän elintärkeää toimintoa on nimetty samantapaisesti, tosin termien tarkkoja muotoiluja sekä sisältöä on päivitetty (ks. YTS 2017, 4, 14).

²⁸⁶ YTS 2010, 65–78.

vuoksi riippuvainen viennistä ja ilman pääsyä toimiville kansainvälisille markkinoille useat keskeiset suomalaiset yritykset eivät olisi olleet elinkelpoisia.²⁸⁷

Varmistaakseen yhteiskunnan toimivuuden Suomi on toisaalta riippuvainen myös erinäisten resurssien, hyödykkeiden ja palveluiden tuonnista. Esimerkiksi kaksi kolmasosaa energiasta tuodaan Suomen rajojen ulkopuolelta, ja tästä noin kaksi kolmasosaa edelleen Venäjältä. Samoin rakennetun infrastruktuurin ylläpito vaatii luotettavia kansainvälisiä toimittajia, sillä Suomessa ei tuoteta enää kattavasti moniakaan perusrakennustarvikkeita, kalustoa tai teknisiä järjestelmiä. Ilman energian, kemikaalien ja koneiden tuontia Suomessa ei pystytä nykyisen kaltaiseen maataloustuotantoon, ja useiden lääkkeiden, terveydenhuollon tarvikkeiden ja laitteiden valmistajat ja varastot sijaitsevat Suomen rajojen ulkopuolella.²⁸⁸ Ilmastoon ja säähän liittyvät murrokset tekevät näistä yhteyksistä entistä haavoittuvampia.

Lisäksi monet yhteiskunnan elintärkeät toiminnot nojautuvat kansainvälisiin infrastruktuureihin, järjestelmiin ja prosesseihin – toisin sanoen kansainvälisyys on elinehto niiden toiminnalle. Esimerkiksi ulkomaankauppariippuvaisen Suomen kansallinen logistiikkasektori on kotimaisten toimijoiden ja yhteyksien lisäksi osa maailmanlaajuisesta logistiikkaverkostoa (muun muassa kansainvälinen meri- ja ilmalogistiikka), jonka toimivuus, muutokset ja häiriöt vaikuttavat suoraan ja epäsuorasti kansalaisten arkeen sekä koko yhteiskunnan ja talouselämän toimintaan. Finanssisektori on puolestaan integroitunut kansainvälisiin toimijoihin, infrastruktuureihin ja sääntelyyn. Esimerkiksi kotimainen maksuliikenne on riippuvainen kansainvälisistä toimijoista, ylikansallisesta sääntelystä ja kansainvälisten verkkoyhteyksien toiminnasta. Maksuliikenne Suomessa perustuu vaiheittain 2010-luvulla käyttöön otettuun eurooppalaiseen infrastruktuuriin SEPA:an (*Single European Payment Area*). Käytännössä kaikki maksuliikenne Suomessa kulkee tämän järjestelmän kautta. Kansainvälinen maksuliikenne on huoltovarmuuskriittinen, sillä maksuliikenteen hoitamiseksi ei ole olemassa kansallista varajärjestelmää.²⁸⁹

Tieto- ja viestintäjärjestelmät (ICT) ja niihin liittyvät palvelut ovat elintärkeässä roolissa lähes kaikessa huoltovarmuudelle kriittisessä toiminnassa. Muun muassa kriittisen infrastruktuurin ylläpito, teollisten prosessien ohjaus sekä kansalaisten arkipäivä ja hyvinvointi pohjautuvat yhä voimistuvasti täys- tai puoliautomoituihin ICT-toimintoihin niin teollisuudessa, logistiikassa, energian ja veden tuotannossa kuin terveydenhuollossakin.²⁹⁰ Nämä nykyaikaisen yhteiskunnan toimivuudelle elintärkeät verkkopalvelut ja palveluprosessit ovat kuitenkin maantieteellisesti laajalle hajautuneita sekä sijainniltaan että omistukseltaan. Monet kansalliset kriittiset prosessit ovat integroituneet erilaisiin, kyberympäristössä tapahtuviin ylikansallisiin toimintaprosesseihin. Pilvipalvelujen sekä esineiden ja asioiden internetin (engl. *Internet of Things*) yleistyessä ylikansallistumisen voidaan olettaa lisääntyvän.

Suomen kansantalous ja yksityinen sektori ovat osa maailmanlaajuisesta verkostoa, jossa hyödykkeiden kehittäminen, tuotanto ja vaihdanta yhdistyvät raaka-aine-, informaatio-, rahoitus- ja henkilövirtojen avulla jatkuvassa muutoksessa olevaksi, dynaamiseksi kokonaisuudeksi.²⁹¹ Samalla nämä suomalaiselle yhteiskunnalle kriittisiä resursseja toimittavat monimutkaiset toimitusketjut ovat haavoittuvia. Yhden sektorin häiriöt saattavat heijastua nopeasti muiden sektorien toimintaan ja levitä maasta toiseen, jos ja kun fyysiset infrastruktuurit, prosessit sekä toimijat ovat ylikansallisesti verkottuneita.

²⁸⁷ EVPHT/P 2013, 28.

²⁸⁸ EVPHT/P 2013, 10, 22, 24–25.

²⁸⁹ Aaltola ym. 2016, 123–126.

²⁹⁰ EVPHT/P 2013, 13.

²⁹¹ Aaltola ym. 2014a.

Tuotteiden ja palvelujen globaalit toimitusketjut kulkevat informaatioteknologian ja logistiikan kehityksen myötä erinäisten maantieteellisten ja poliittisten tilojen läpi. Pitkät toimitusketjut ylittävät valtorajoja eri maanosissa ja kulkevat osittain valtioiden suvereniteetin ulkopuolisten, niin sanottujen globaalien yhteiskäyttöisten alueiden (engl. *global commons*) läpi. Näitä yhteiskäyttöisiä alueita ovat esimerkiksi valtameret, ilmakehä ja kybertila. Siinä missä esimerkiksi kansainvälinen kauppa nojautuu merilogistiikkatoimijoiden häiriöttömään liikennöintiin valtamerillä, tiedonvaihdon virrat edellyttävät toimivan ja häiriöttömän pääsyn kybertilaan (internet). Laajalti valtionrajojen yli verkottuneen talouden on nähty voimakkaasti lisäävän toimitusketjujen haavoittuvuutta joko niiden lukuisissa solmukohdissa (satamat, palvelimet, lentokentät, tuotantolaitokset) tai niiden välisillä yhteyksillä (merireitit, tietoverkot, lentoreitit).²⁹²

Toinen samankaltainen haaste liittyy niin kutsuttuun lokeroitumisen ilmiöön, joka syntyy, kun tiettyjen hyödykkeiden, kuten elektroniikkakomponenttien, tuotanto tai tuotantoon tarvittavien raaka-aineiden jalostus keskittyy tietylle maantieteelliselle alueelle. Mitä maantieteellisesti keskitetympää yhteiskunnan kriittisille toiminnoille tärkeiden hyödykkeiden tuotanto on, sitä enemmän hyödykkeiden saatavuus ja kansallinen huoltovarmuus voivat vaarantua yllättävien ja vaikutuksiltaan merkittävien tapahtumien johdosta.²⁹³

Uusien uhkien merkityksen kansalliselle huoltovarmuudelle on nähty korostuneen juuri edellä mainittujen verkostoituneen talouden piirteiden vuoksi. Sattumanvaraiset ja ennakoimattomat luonnononnettomuudet, pandemiat tai poliittiset kriisit muualla maailmassa voivat häiritä jotakin osaa tuotanto- ja toimitusketjusta ja heikentää kansallista huoltovarmuutta. Ilmastonmuutos aiheuttaa pitkän aikavälin haasteen globaaleille tuotanto- ja toimitusketjuille: äärimmäiset sääilmiöt, kuten lisääntyneet ja voimistuneet myrskyt, tulvat sekä kuivuusjaksot, voivat häiritä kriittisiä kuljetusreittejä tai energiainfrastruktuuria, tai sulkea tärkeitä logistisia keskittymiä ja satamia.²⁹⁴

Nämä esimerkit alleviivaavat omaehtoisen huoltovarmuustoiminnan haastavuutta, sillä globaalit markkinadynamiikat ja prosessit ovat pitkälti kansallisten toimien tai valvontamenettelyiden ulottumattomissa. Ylikansallisen toimintaverkoston huoltovarmuutta on vaikeaa tai jopa mahdotonta hoitaa tai hallita pelkästään kansallisin toimin. Huoltovarmuuden toimintakentän monimutkaistuminen nostaa keskeiseksi haasteeksi riittävään tilannekuvaan ja kokonaisuudenhallintaan liittyvät kysymykset. **Kansallisen turvallisuuden näkökulmasta on tärkeää pyrkiä ymmärtämään globaalien verkostojen ja dynamiikkojen seurauksia yhteiskunnan kriittisen infrastruktuurin, tärkeiden hyödykkeiden ja resurssien huoltovarmuuden sekä kansallisen tietotaidon ja keskeisten prosessien turvaamiselle.** Käytännössä tämä on usein haastava tehtävä maailmanpolitiikan tapahtumien, verkostojen monimutkaisuuden ja jatkuvan dynaamisen muutoksen vuoksi.

Uhkakuvamalliston laventumisen ja yleisen kansainvälistymiskehityksen lisäksi yksityisen sektorin merkitys on kasvanut globaalin verkostotalouden huoltovarmuudessa. Yksityinen sektori tuottaa yhä suuremman osan julkisen sektorin vastuulla olevista tuotteista ja palveluista. Samalla merkittävä osuus yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamiseen tarvittavista palveluista, hyödykkeistä ja infrastruktuurista on joko markkinaehtoisesti toimivien yksityisten toimijoiden omistuksessa tai niiden operoimia.²⁹⁵ Käytännössä muutokset globaalissa markkinadynamiikassa ovat tarkoittaneet sitä, että suomalainen huoltovarmuustoiminta

²⁹² KH 2010; VNK 2012, 21; ks. Aaltola ym. 2014a; 2014b; Brattberg & Hamilton 2014.

²⁹³ LOGHU3 2011: 9–10; ks. myös Aaltola ym. 2016: 57.

²⁹⁴ KH 2010; IPCC 2018.

²⁹⁵ EVPHT/P 2013, 1, 6–8.

on yhä riippuvaisempi ulkomaisesta infrastruktuurista ja kaupallisista toimijoista.²⁹⁶ Voittoa tavoittelevilla yksityisillä toimijoilla on nähty olevan keskeinen rooli paitsi huoltovarmuuden toimintaresurssien tuottamisessa myös niiden omaa toimintaa mahdollisesti vaarantavien uhkien tunnistamisessa ja riskien hallinnassa osana omia jatkuvuuden hallinnan käytänteitään. Tavoitteeksi valtiovallan näkökulmasta on asetettu se, että kun yritys suojaa oman toimintansa jatkuvuutta omista liiketaloudellisista lähtökohdistaan, yleinen yhteiskunnan huoltovarmuus ja täten myös resilienssi paranevat, kun kriittiset palvelut ja hyödykkeet ovat turvatummin saatavilla kansalaisyhteiskunnalle ja muille talouden toimijoille.²⁹⁷

Kansallisen varautumisen kehittäminen ja huoltovarmuuden turvaaminen ovat siis yhä enemmän riippuvaisia yksityisen sektorin toimijoista, minkä vuoksi myös huoltovarmuustoiminnan painopiste on siirtynyt kohti huoltovarmuuskriittisten yritysten toiminnan jatkuvuuden turvaamista. Tästä syystä julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyö on nähty Suomessa välttämättömäksi kotimaisen varautumisen ja huoltovarmuustoiminnan kehittämisessä. Koska toiminta useimmiten on perustunut vapaaehtoisuuteen, on myös nähty tärkeäksi, että yksityinen sektori kokee yhteistyöstä saadut edut siihen käytettyjen resurssin arvoiseksi. Aina näin ei kuitenkaan ole ollut, kun yrityksen tai jopa laajemmin toimialan jatkuvuuden hallinnan toimet ja julkisen vallan tavoitteet huoltovarmuuden turvaamiseksi eivät ole täysin kohdanneet.²⁹⁸

Iskunkestävyydelle keskeiset päällekkäiset varajärjestelmät saatetaan kokea normaaliloissa taloudellisesti epäoptimaalisina ratkaisuin, jotka aiheuttavat ylimääräisiä kustannuksia. Yksityisen sektorin toimijoiden näkökulmasta toimitusketjujen sekä kriittisen infrastruktuurin kestävyuden parantaminen toisin sanoen nostaa kustannuksia: optimoidut, kustannustehokkaat tuotanto- ja logistiikkajärjestelmät eivät yleensä pidä sisällään kriittisten hyödykkeiden ja palveluiden turvaamiseen tarvittavaa toisteisuutta. Tehokkuuden tavoittelu johtaa ydintoimintoihin keskittymiseen ja yhä voimistuvaan ulkoistamiskehitykseen, minkä myötä palveluita hankitaan oman organisaation ulkopuolelta alihankkijoilta. Esimerkiksi kuljetuspalvelut ja tieto- ja viestintäpalvelut ovat yhä useammin ulkoistettuja palvelukokonaisuuksia. Tämä pidentää ja monimutkaistaa tuotanto- ja palveluketjuja ja lisää näistä seuraavia haasteita, jos tilannetta tarkastellaan huoltovarmuuden kautta tavoiteltavan resilienssin näkökulmasta.

7.3. Kansainvälinen huoltovarmuusyhteistyö

Kansainvälinen huoltovarmuusyhteistyö ja sen tiivistäminen on yksi keskeinen keinokokonaisuus, jolla Suomen tulee pyrkiä varautumaan ja vastaamaan toimintaympäristön muutokseen, ja samalla kasvattamaan yhteiskunnan mahdollisuutta mukautua eri turvallisuustilanteiden vaatimalla tavalla. Huoltovarmuuden kehittäminen, etenkin järjestelmätasolla ja pitkällä aikavälillä, on toistaiseksi kuitenkin jäänyt kansainvälisen yhteistyön keinoin melko vähäiseksi ja vaatimattomaksi tuloksiltaan.²⁹⁹

Kahdensiväinen huoltovarmuusyhteistyö

Kansainvälisen yhteistyön haastavuutta kuvaa hyvin se, että tuloksekkaan yhteistyön rakentaminen jopa luonnollisimpana kumppanimaana pidetyn Ruotsin kanssa on ollut vaikeaa. 1980-luvun avauksista huolimatta kahdensiväinen yhteistyö käynnistyi kunnolla vasta kylmän

²⁹⁶ LOGHU3 2011; KH 2010.

²⁹⁷ EVPHT/P 2013, 2.

²⁹⁸ Aaltola ym. 2016, 111–115, 144.

²⁹⁹ Aaltola ym. 2016, 65, 73–74; HVK 2018a.

sodan päättymisen aikoihin, kun sopimus Suomen ja Ruotsin välisestä taloudellisesta yhteistyöstä kansainvälisissä kriisitilanteissa (107/1992) solmittiin vuonna 1992.³⁰⁰ Sopimuksen valvontaa varten perustettiin molempien maiden viranomaisista koostuva komitea. Tämä toimi vuoteen 2002 asti, jolloin Ruotsi vetäytyi sen työstä vedoten hallinnollisiin ja ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten muutoksiin. Ruotsin silloisen ulko- ja turvallisuuspoliittisen arvion mukaan maahan ei enää kohdistunut suoraa sotilaallista uhkaa, minkä vuoksi huoltovarmuus-sopimuksen mukaista varautumista ei enää nähty tarpeelliseksi. Tämän lisäksi Ruotsi ajoi alas kokonaisuudessaan poikkeustilanteiden varalle luodun kansallisen varmuusvarastointi-toiminnan.³⁰¹

Maiden välinen huoltovarmuussopimus on edelleen voimassa siitä huolimatta, että sitä ei ole ylläpidetty vuoden 2002 jälkeen. Pitkään jäissä ollut yhteistyö on alkanut uudelleen tiivistyä loppuvuodesta 2015 Ukrainan kriisin, muuttuneen turvallisuustilanteen ja Ruotsin uuden toimintaympäristöarvion seurauksena.³⁰² Ruotsin vuonna 2009 perustettu yhteiskunnallisen varautumisen keskusvirasto Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) on myös saanut siviilivarautumisen ja puolustusvoimien suorituskykyä tukevan varautumisen tehtävät uudelleen vastuulleen.³⁰³ Tämä tarkoittaa myös panostusta materiaallisen huoltovarmuuden varastointitoimintaan (esim. keskeiset elintarvikkeet, polttoaine).³⁰⁴ Aktivoituvaa yhteistyötä Suomen kanssa keskittyyne aluksi ymmärryksen kasvattamiseen suhteessa uuden turvallisuusympäristön haasteisiin sekä toimintaan, joka tukee tiivistyvää sotilaallista yhteistyötä.³⁰⁵ Pitkälle mennyt yhteistyö varmuusvarastoinnin vastuunjaon suhteen ei liene vielä agendalla. Sen sijaan molemmat maat näyttävät haluavan vaihtaa tietoja ja kokemuksia huoltovarmuuden ja siviilivarautumisen aloilla, esimerkiksi Itämeren kuljetuslogistiikkaan, energiaturvallisuuteen, kyberturvallisuuteen ja hybridiuhkiin varautumiseen liittyen, sekä Nato-kumppanuuden siviilivalmiusyhteistyön puitteissa.³⁰⁶

Suomen toinen keskeinen kahdenvälinen huoltovarmuussopimus on Norjan kanssa. Vuonna 2005 solmittu sopimus tavaroiden ja palvelujen vaihdon ylläpitämisestä sota- ja kriisitilanteissa sekä sisäisissä häiriöissä (54/2006) astui voimaan seuraavana vuonna. Sen puitteissa on myös keskusteltu yhteistyömahdollisuuksista merilogistiikan alalla, mukaan lukien Narvikin sataman käytöstä poikkeusoloissa.³⁰⁷ Myös Norjan kanssa solmitun huoltovarmuussopimuksen valvontaa varten perustettiin komitea loppuvuodesta 2007. Se kokoontui säännöllisesti vuoteen 2013 asti, minkä jälkeen sopimus ja siinä linjatut yhteistyön muodot olivat passiivisessa tilassa.³⁰⁸ Yhteydenpito Norjan kanssa on kuitenkin aktivoitunut uudelleen lähinnä nykyisen geopoliittisen tilanteen sekä Suomen ja Ruotsin syventyneen Nato-kumppanuuden seurauksena.³⁰⁹ Ruotsin ja Norjan kanssa laadittujen sopimusten lisäksi Suomen valtio on tehnyt kahdenkeskisiä, EU:n varastodirektiivin mukaisia varastointisopimuksia raakaöljyn ja öljytuotteiden vastavaroisesta varmuusvarastoinnista muun muassa Viron, Tanskan ja Latvian kanssa.³¹⁰

³⁰⁰ Kananen 2015, 176; ks. myös TK 2014, 172; HVK 2018b.

³⁰¹ Kananen 2015, 176–177; ks. myös Ojanen 2016, 140; Kunz 2015.

³⁰² HVK 2016, 1.

³⁰³ MSB 2015.

³⁰⁴ von Sydow 2018.

³⁰⁵ Suomen ja Ruotsin välisestä tiivistyvistä sotilaallisesta yhteistyöstä, ks. esim. Pesu (2017, 99–100) ja Juntunen & Pesu (2018).

³⁰⁶ ks. esim. HVK 2016, 34; Regeringskansliet 2017, 210–211; Trafikverket 2018.

³⁰⁷ EVP/TH/P 2013, 2, 4.

³⁰⁸ Kananen 2015, 178–179.

³⁰⁹ HVK 2016, 34.

³¹⁰ TK 2014, 173.

Euroopan unionin huoltovarmuusulottuvuus ja resilienssipolitiikka

Suomi toteuttaa myös monenkeskistä huoltovarmuusyhteistyötä. Keskeisimmät viiteryhvät ovat Pohjoismaat, Euroopan unioni ja Nato. Euroopan unionin puitteissa tehtävä huoltovarmuusyhteistyö on (ollut) suhteellisen rajallista. Keskeisin syy tähän on se, että huoltovarmuus ei kuulu EU:n toimivaltaan eikä unionin sitova yhteinen lainsäädäntö säätele huoltovarmuuden turvaamista, ainakaan sen rajatusta merkityksessä.³¹¹ Kuitenkin unionilla ja monilla sen kompetenssiin kuuluvilla politiikkasektoreilla on merkittäviä, suoria tai epäsuoria vaikutuksia Suomen kansallisen huoltovarmuuden turvaamiseen. Esimerkkejä tästä ovat muun muassa talous- ja rahaliitto, keskuspankkijärjestelmä, sekä yhteinen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Kenties merkittävin jäsenmaiden huoltovarmuutta vahvistava tekijä EU:ssa on kuitenkin muun muassa unionin yhteistä maatalous- ja kauppapolitiikkaa ohjaava ja myös kansallisen huoltovarmuuden turvaamiseen epäsuorasti liittyvä yhteinen lainsäädäntö.³¹²

EU:n huoltovarmuusulottuvuutta on kuitenkin pyritty kehittämään jo pitkään, ja Suomi on tehnyt aloitteita huoltovarmuuskysymysten esiin ottamista useissa asiayhteyksissä. Esimerkiksi Nizzan vuoden 2000 huippukokouksen lopputulemana Suomen aloitteesta komissio veloitettiin yhdessä neuvoston pääsihteeristön kanssa laatimaan selvitys huoltovarmuuden toteuttamisesta ja kehittämisestä. Vuonna 2006 komissio ehdotti direktiivin säätämistä Euroopan elintärkeiden infrastruktuurien suojaamiseksi. Direktiivi (2008/114/EY) hyväksyttiin vuonna 2008, ja se astui voimaan vuoden 2009 alussa. ”Euroopan elintärkeällä infrastruktuurilla” tarkoitettiin sellaista jäsenvaltioissa sijaitsevaa infrastruktuuria, jonka tuhoutuminen tai vahingoittuminen vaikuttaisi merkittävästi vähintään kahteen jäsenvaltioon. Hieman yllättäen kriteerit täyttyviä infrastruktuurikohteita oli pitkään ilmoitettuna ainoastaan kourallinen, ja niiden nimeäminen unionin jäsenmaissa on lisääntynyt vasta viime aikoina. Suomessa näitä ei tunnustettu olevan ollenkaan.³¹³

Eurooppalainen energiayhteistyö ja sen tiivistäminen ovat EU:ssa yhä tärkeämpiä huoltovarmuusteemoja. Unionin vuonna 2010 lanseeraaman Energiastrategia 2020 -dokumentin mukaan yhteistyössä pyritään muun muassa energian sisämarkkinoiden kehittämiseen, energiahuollon turvaamiseen ja EU:n toiminnan yhdenmukaistamiseen ulkopuolisten energiatoimittajien kanssa käytävissä neuvotteluissa.³¹⁴ Sitten yhteistyöllä on pyritty kehittämään Euroopan energiaunionia, jonka keskeisiä tavoitteita ovat muun muassa unionin energiamarkkinoiden integraatio, energiatoimittajien monipuolistaminen, energiatehokkuuden parantaminen sekä pyrkimys hiilivapaaseen talouteen.³¹⁵ Muita huoltovarmuuden alaan liittyviä institutionaalisia toimenpiteitä ovat olleet EU:n tietoturvaviraston (ENISA) sekä Euroopan puolustusviraston (EDA) perustaminen vuonna 2004.

Huoltovarmuusulottuvuuden lisäksi resilienssistä on tullut keskeinen EU:n ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa ohjaava strateginen käsite, mikä näkyy esimerkiksi sen korostumisena EU:n vuonna 2016 julkaistussa globaalistrategiassa.³¹⁶ Vaikka globaalistrategiassa resilienssi käsitetäänkin ensisijaisesti lähialuepolitiikan välineenä, on EU-tasolla resilienssipolitiikalle annetut merkitykset sekä käytännöt luonnollisesti otettava huomioon myös Suomen kokonaisresilienssin piirteitä, tasoja ja ulottuvuuksia arvioitaessa. Onkin huomattavaa, että EU:n glo-

³¹¹ TK 2014, 176; EVPHT/P 2013, 4.

³¹² TK 2014, 176.

³¹³ Kananen 2015, 193; On hieman epäselvää, johtuiko EPCIP-ohjelman alkuaikana ilmoitettujen infrastruktuurikohteiden määrän vähyys siitä, että käsite määriteltiin liian tiukasti, vai kertooko se esimerkiksi jäsenmaiden haluttomuudesta identifioida ja ilmoittaa kriittisimpiä infrastruktuurikohteitaan EU-yhteistyön kontekstissa.

³¹⁴ EVPHT/P 2013, 5; ks. KOM 2010/639.

³¹⁵ KOM 2015/80; Siddi 2015.

³¹⁶ EUKE 2016.

baalistrategiassa esitetyssä määritelmässä resilienssi ymmärretään ennen kaikkea yhteiskuntien omaehtoisena uudistumiskykyä (engl. *ability to reform*). Vaikka globaalistrategian suomenkielisessä versiossa resilienssi on käännetty Suomen keskeisiä turvallisuuspolitiikkaa ohjaavia strategia-asiakirjoja seuraten kriisinsietokyvyksi, painottuu EU:n globaalistrategian tulkinnassa resilienssiprosessin oppivan mukautumisen vaiheeseen liittyvät merkitykset ja ominaisuudet, joissa korostuu yhteiskuntien kyky uudistua. Täten yhteiskunnallista resilienssiä tarkastellaan globaalistrategiassa ennen kaikkea demokratian toimivuuden, sosiaalisen luottamuksen sekä kestäväen kehityksen kaltaisten tekijöiden ja periaatteiden valossa.³¹⁷

Huoltovarmuusyhteistyö NATO:n kanssa

Suomi osallistuu monenkeskiseen huoltovarmuusyhteistyöhön myös Naton viitekehyksessä. Nato-kumppanuuden puitteissa tapahtuva huoltovarmuusyhteistyö on ollut laaja-alaista ja aktiivista.³¹⁸ Suomi on ottanut osaa Naton rauhankumppanuusohjelmaan (Partnership for Peace, PfP) vuodesta 1994 lähtien. PfP koostuu kolmesta yhteistyöalottuvuudesta: poliittisen ja sotilaallisen ulottuvuuden lisäksi siviililottuvuudesta (*Civil emergency planning*, CEP), johon kuuluu huoltovarmuuden näkökulmasta tärkeä valmiussuunnittelu erinäisten kansallisten tai kansainvälisten kriisitilanteiden varalle sekä katastrofiavun koordinointi. Naton siviilivalmiuden suunnittelu keskittyy kahteen pääalottuvuuteen: systemaattiseen siviilivalmiuden hyödyntämiseen strategisen suunnittelun tukena sekä siviiliväestön suojeluun. Myös kriittisen infrastruktuurin suojaaminen on yhä enemmän korostunut CEP:ssä.³¹⁹

Naton vuoden 2014 Walesin huippukokous päätti perustaa uuden syvemmän kumppanuuden muodon (*Enhanced Opportunities Partnerships*, EOP), johon valikoituivat Australia, Georgia, Jordania, Suomi ja Ruotsi.³²⁰ Uuden kumppanuusmallin ansiosta Suomella on aiempaa paremmat mahdollisuudet syvempään ja rääätelöityyn yhteistyöhön myös huoltovarmuuden alalla. Uusi kumppanuusmalli antaa mahdollisuuden osallistua myös useiden sellaisten teemojen tai toimien käsittelyyn muun muassa kyberturvallisuuden ja resilienssin kehittämisen aloilla, joihin kumppaneita ei ole ennen otettu mukaan. Toisena ajankohtaisena esimerkkinä Suomen ja Naton yleisestä tiivistyvästä yhteistyöstä on niin sanotun isäntämaasopimuksen (*Host Nation Support*) allekirjoittaminen Naton kanssa vuonna 2014.³²¹

Energiahuoltovarmuus ja kansainvälisen huoltovarmuusyhteistyön tulevaisuus

Tämän lisäksi Suomi on sitoutunut monenkeskisiin sopimuksiin ja niiden tuomiin velvoitteisiin tietyillä huoltovarmuuden toimialoilla, erityisesti energia-alalla.³²² Suomi on mukana muun muassa Kansainvälisen energijärjestön (IEA) sopimuksessa kansainvälisestä energiaohjelmasta (*International Energy Program*, IEP) (114/1991). IEP-sopimus on todennäköisesti merkittävin huoltovarmuussopimus alallaan. Järjestelmä sisältää varautumisveloitteen, jonka mukaan jäsenvaltioilla on velvoite ylläpitää vähintään 90 päivän öljyn nettotuontia vastaavia varastoja ja koordinoida toimintaa siinä tapauksessa, että öljynjakojärjestelmässä tai öljyn saatavuudessa on häiriöitä. Jäsenyys antaa näin ollen kollektiivisen turvatakuun öljyn saantiin

³¹⁷ Mikkola ym. 2018, 102-107.

³¹⁸ ks. UM 2016.

³¹⁹ TK 2014, 174-175.

³²⁰ NATO 2014a, art. 23, 101; NATO 2015; Iso-Markku, Innola & Tiilikainen 2018, 15.

³²¹ NATO 2014b.

³²² Esimerkiksi varautumista Pohjoismaiden sähköhuollon ongelmiin toteutetaan maiden sähköhuollon valmiusviranomaisten ja järjestelmäavustavien kantaverkko-yhtiöiden yhteistyöfoorumiksi muodostetussa Nordisk Beredskapsforumissa (NordBER). NordBER:issa pyritään varautumaan pahan päivän varalle, muun muassa keskittymällä tiedon- ja kokemusten vaihtoon, häiriöiden ennaltaehkäisyyn, valmiussuunnitteluun laajojen, rajat ylittävien sähköhäiriöiden varalle sekä avun toteuttamiseen ja korjausmateriaalin varaamiseen (HVK 2014).

laillisesti sitovan öljynjakojärjestelmän puitteissa. Suomella on kuitenkin tiettyjä ominaispiirteitä, kuten pohjoinen sijainti, asumisen ja teollisuustuotannon rakenne ja pitkät kuljetusmatkat, jotka antavat aihetta varautua paremmin kuin IEA-vaatimukset edellyttävät.³²³

Kaikkiaan Suomen kansainvälinen huoltovarmuusyhteistyö on ollut hyvin materiaalikeskeistä. Viime aikoina yhteistyötarve on laajentunut kattamaan materiaalisia sopimuksia monipuolisemman kirjon erilaisia asioita yhteisestä tilannekuvasta rajat ylittävien prosessien (mm. kyberturvallisuus, meriliikenne) turvaamiseen. Tällaista yhteistyötä tehdään niin valtiotasolla, eri toimialasektoreilla kuin varsinaisen huoltovarmuustoiminnan ulkopuolellakin.

Suomella on todennäköisesti parhaat mahdollisuudet tuloksia tuottavaan huoltovarmuusyhteistyöhön Ruotsin kanssa. Sen lisäksi, että Ruotsi on nopean turvallisuusympäristön muutoksen johdosta käynnistämässä kokonaisuunpuolustukseen liittyvää huoltovarmuus-, siviilivalmius- ja varautumistoimintaa uudelleen, molemmissa maissa on aiempaa enemmän poliittista tahtoa syventyvään yhteistyöhön. Esimerkiksi yhteisen tutkimustoiminnan kehittäminen on mahdollista, minkä rinnalla olisi myös mahdollista tunnistaa ja kehittää toimintamalleja, joiden avulla maiden huoltovarmuudesta ja yhteiskunnan toimivuuden jatkuvuudesta huolehtivat viranomaiset voisivat koordinoida toimenpiteitä ja resursseja esimerkiksi sään ääri-ilmiöistä tai kyberuhista johtuvissa laajoissa häiriöissä. Hyviä esimerkkejä aktivoituneesta ja laajentuvasta yhteistyöstä ovat maiden välinen eri hallinnonaloja koskeva harjoittelu liittyen informaatioympäristön uusiin haasteisiin³²⁴ sekä liikenneviranomaisten skenaarioharjoitukset, joissa maiden toimijat ovat pohtineet ja pyrkivät oppimaan toisiltaan, kuinka maat reagoisivat tilanteessa, jossa Itämeren meriliikenne ei toimisi.³²⁵

Samalla tulisi pohtia myös uusien kumppanien kanssa tehtävää yhteistyötä. Esimerkiksi huoltovarmuusyhteistyö Yhdysvaltojen kanssa on tähän asti ollut pienimuotoista, lukuun ottamatta sotilaallista huoltovarmuutta, kuten korkean teknologian asejärjestelmiä ja niiden ylläpitoa ja huoltoa. Viimeaikaisen linjauksen mukaan Suomen olisi syytä syventää turvallisuuspoliittista ja puolustusyhteistyötä Yhdysvaltain kanssa.³²⁶ Tätä tukee edelleen vahvistuva pyrkimys sovittaa yhteen huoltovarmuuden turvaaminen sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikan keskeiset linjaukset.³²⁷ Yleisen huoltovarmuuden suhteen mallia tiivistyvälle yhteistyölle USA:n kanssa voisi hakea Ruotsista. MSB on solminut jo yli vuosikymmen sitten, huhtikuussa 2007, yhteistyösopimuksen USA:n Kotimaan turvallisuuden ministeriön (*Department of Homeland Security*, DHS) kanssa varautumisen tutkimus- ja kehitysyhteistyöstä.³²⁸ Aihealueiksi on valittu Suomenkin näkökulmasta kiinnostavia kokonaisuuksia, kuten joukkotuhoojaseilto suojaus (CBRN), yhteinen meritilannekuva, johtaminen ja päätöksenteko, tietoturvallisuus, kriittinen infrastruktuuri sekä valtio- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus.

7.4. Huoltovarmuus, verkostollinen turvallisuus ja eteenpäin suunnattu resilienssi

Maapallo on kutistunut nopeasti teknologisen kehityksen myötä viime vuosikymmenten aikana. Rajat ylittävät kansainväliset virrat ja verkostot ovat olennaisessa roolissa ihmisten, informaation, tavaroiden ja rahoituksen globaalissa liikkeessä ja edelleen siinä, miten Suomen

³²³ EVPHT/P 2013, 9.

³²⁴ VN 2018.

³²⁵ Trafikverket 2018.

³²⁶ Ks. esim. Valtioneuvosto 2016, 24.

³²⁷ TEM 2018b, 3.

³²⁸ MSB 2009, 2011.

kaltaiset avoimet yhteiskunnat kykenevät kukoistamaan ja turvaamaan olennaisten toimintojensa jatkuvuuden. Kansallisen huoltovarmuuspolitiikan painopistettä on täten siirretty yhä enemmän omaehtoisesta varautumisesta kohti kansainvälisyyden ja kansainvälisten yhteyksien merkityksen tunnustavaa jatkuvuudenhallintaa, jonka avulla pyritään turvaamaan yhteiskunnan elintärkeät toiminnot keskinäisriippuvaisessa, merkittävästi yksityisten toimijoiden varassa toimivassa globaalissa toimintaympäristössä jo normaaliolojen aikana. Tämä heijastaa ymmärryksen muutosta: Suomea ei nähdä lähtökohtaisesti muista erillisenä saarekkeena vaan olennaisesti verkottuneena toimijana globaalien virtojen ja yhteyksien maailmassa.³²⁹ Vuoden 2013 raportti Huoltovarmuuden globaali ulottuvuus tiivistää tämän oivalluksen hyvin:

*[...] huoltovarmuuden toimintaympäristö tulevaisuudessa perustuu kahteen perusoletukseen. Suomi on osa globaalia verkostotaloutta, jonka seurauksena globaalien verkostojen toimintatavat ohjaavat myös Suomen huoltovarmuutta, ja kansallisen huoltovarmuuden rakentaminen riippuu Suomen asemasta globaalissa verkostotaloudessa.*³³⁰

Yhteiskuntien elintärkeiden toimintojen lisääntyneestä riippuvuudesta kansainvälisistä yhteyksistä, prosesseista ja toimijoista seuraa, että puhtaasti yhteiskunta- tai valtiokeskeinen käsitys resilienssistä ei ole riittävä. Resilienssin tulisi täten olla ensinnäkin jaettava, sillä pyrkimys lisätä sitä yhdessä valtiossa ei välttämättä riitä, jos esimerkiksi lähiympäristössä muut toimijat eivät pidä huolta omista järjestelmistään tai yhteyksistään. **Toisin sanoen: arvioitaessa yksilötason resilienssin toteutumiseen vaikuttavia puitetekijöitä on huomattava, että nämä ovat yhteiskunnallisen resilienssin ulkokehillä ainakin jokseenkin riippuvaisia muiden valtioiden ja hallitusten tekemistä päätöksistä ja priorisoinneista.** Resilienssin rakentamisen tulisi olla myös yhä enemmän valtion rajojen ulkopuolelle projisoitua, mikä tarkoittaisi perinteisen territoriaalisesti ymmärretyn turvallisuuden rinnalle myös painotusta virtaturvallisuuteen (engl. *flow security*), jotta yhteiskuntia yhdistävät keskeiset yhteydet ja niissä kulkevat ihmisten, ideoiden, tavaroiden, raaka-aineiden ja rahan virrat olisi mahdollista turvata. Nykykeskustelussa onkin alettu puhumaan ulkoisesta, eteenpäin suunnatusta resilienssistä (engl. *forward resilience*).³³¹

Tämä sopii hyvin yhteen Suomen pitkäaikaisen valtiollisen strategian kanssa, jonka ytimessä on ollut Suomen kansainvälisten yhteyksien avaaminen ja turvaaminen tavalla, joka vakauttaa geopoliittisille jännitteille tai kriiseille alttiissa lähiympäristössä sijaitsevaa Suomea.³³² Suomen rakentaminen on muuttunut monien vaiheiden jälkeen yhä eurooppalaisemmaksi ja globaalimmaksi, ja kansainväliset verkostot ja yhteydet ulkomaailmaan ovat olleet tässä kriittisessä roolissa.

On kuitenkin tärkeä huomata, etteivät kansainväliset huoltovarmuuskumppanuudet ja -sopimukset välttämättä riitä turvaamaan yhteiskunnan toimintaa osana globaalia verkostotaloutta. Tilannetta monimutkaistaa edelleen viime aikoina kiristyneen kansainvälisen tilanteen myötä vahvistunut ymmärrys kansainvälisten yhteyksien strategisesta merkityksestä³³³ sekä erityisesti huomion keskipisteeseen noussut hybridi-vaikuttaminen, jolla tietyt toimijat ovat pyrkineet hyödyntämään kansainvälisiä taloudellisia, teknologisia ja informaatioon liittyviä yhteyksiä ja riippuvuuksia haitallisessa vaikuttamisessa kohdeyhteisöihin.

³²⁹ Ks. esim. VPHT 2013; EVPHT/P 2013; LOGHU3 2011; KH 2010; YTS 2010.

³³⁰ Ilmarinen 2013, 36.

³³¹ Hamilton 2016; Mikkola ym. 2018; Aaltola 2014a.

³³² Väyrynen 1999; Aaltola 2016.

³³³ Leonard 2016.

Huoltovarmuuden turvaaminen on täten syytä ymmärtää mahdollisimman laajasti: yhteiskunnan (elintärkeiden) toimintojen jatkuvuuden turvaaminen on nähtävä osana laajempia toimia, joilla pyritään kehittämään ja ylläpitämään konkreettisia käytännön tason yhteyksiä, strategisia sidoksia erinäisiin kansainvälisiin verkostoihin sekä yleisempiä eri politiikkasektoreiden linjauksia, jotka tukevat Suomelle suotuisan alueellisen ja globaalin verkostoituneen toimintaympäristön kehittymistä. Tarkemmin ilmaistuna tämä voisi tarkoittaa kansainvälisten infrastruktuurien ja niihin liittyvien erinäisten virtojen jatkuvuudenhallinnan ja resilienssin edistämistä (esim. ylikansallisten tuotantoketjujen jatkuvuudenhallinta) ja näitä edelleen edistäviä alueellisen- ja globaalihallinnan ratkaisuja.³³⁴

Keskinäisriippuvaisessa maailmassa suomalaisen yhteiskunnan jatkuvuudenhallintaan vaikuttavat globaalin verkostotalouden käytännöt ja niitä säätelevät keskeiset alueelliset ja globaalit hallintainstituutiot, kuten Euroopan unioni, Euroopan talousalue EEC, Maailman kauppajärjestö WTO, Maailmanpankki tai vaikkapa YK:n alainen Kansainvälinen merenkulkujärjestö IMO. Kansainvälisten yhteyksien turvallisuuden ja jatkuvuudenhallinnan näkökulmasta keskeisessä roolissa ovat erilaisten instituutioiden ja synkronoidun lainsäädännön lisäksi yhteensopivat käytännöt ja mahdollisimman laajasti jaetut standardit materiaaleille, tuotteille, prosesseille ja palveluille (muun muassa kansainväliset ISO-, CEN- ja ETSI-standardit).

Suomen liittäminen hyvin yhteyksiin keskeisiin verkostotalouden ja globaalihallinnan keskuksiin on olennaisen tärkeää, jotta huoltovarmuutta ja kansallista turvallisuutta vahvistavat monialaiset verkostot kasvaisivat. Tähän tarvitaan paitsi poliittisia myös käytännön teknisiä ja infrastruktuuriratkaisuja. Erityisesti yhteyksiä tukevat teknologiat ovat keskeisessä roolissa. Hyvä esimerkki tästä ovat nopeat datayhteydet.³³⁵ Digitalisoituvan maailman verkostoissa kyberhuoltovarmuuden tärkeys korostuu. Suomen digitalisoituvaa innovaatiotaloutta yhdistävät globaaliin dataverkostoon merelliset kaapelit, jotka kulkevat Suomesta pääosin Ruotsiin ja Saksaan ja sieltä Keski-Eurooppaan, Iso-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin. Tulevaisuudessa on mahdollista, että Suomi yhdistyy paremmin myös Aasian tieto- ja talousverkostoihin suunnitteilla olevan Jäämeren kaapelin välityksellä.³³⁶

On kuitenkin tärkeä huomata, että Suomen resurssit eivät ole riittäviä maalle keskeisten kriittisten yhteyksien, kuten Itämeren data- ja laivaväylien, turvaamiseksi. Väylät voidaan turvata ainoastaan yhteisten kansainvälisten verkostojen ja yhteistyömuotojen avulla. Suomen kannalta on tärkeää, että kansainväliset turvallisuusverkostot kehittyvät aloille, jotka ovat keskeisiä esimerkiksi Suomen ulkomaankaupan, huoltovarmuuden tai turvallisuuden kannalta. Tähän liittyen Suomi on pyrkinyt lisäämään kansainvälisiä sidoksiaan myös puolustusyhteistyön saralla. Tästä kertovat viime vuosina tiivistynyt Nato- ja EU-yhteistyö, alueelliset ratkaisut, ja kahdenkeskinen yhteistyö.³³⁷

Nykyisen globaalin verkostotalouden aikana kansallinen resilienssi tarkoittaa adaptiivista kykyä ylläpitää yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja ja järjestelmiä normaalioloissa jatkuvuudenhallinnan menetelmin, sekä kriisien aikana esimerkiksi hyödyntämällä varmuusvarastoja, mahdollisia varajärjestelmiä, vaihtoehtoisia hankintalähteitä tai toimitusreittejä. Kansainväliin riippuvuuksiin liittyvän strategisen kamppailuasetelman korostuminen, Itämeren alueen

³³⁴ Kaufman ja Bach 2016: 27–33.

³³⁵ Aaltola 2014b, 78–84.

³³⁶ Cinia 2018.

³³⁷ Viime aikoina tiivistyneen puolustusyhteistyön eri muodot oletetusti tukevat kansallisen puolustuksen lisäksi laajemmin alueellista vakautta ja samalla luovat puitteita toimiville rajat ylittävälle yhteyksille. Näitä yhteistyön muotoja on edistetty multilateraalisti NATO:n (Enhanced Opportunities Partnership) ja EU:n (Permanent Structured Co-operation) viitekehyksissä, "minilateraalisti" Ison-Britannian (Joint Expeditionary Force) ja Saksan (Germany's Framework Nation Concept Group) vetämissä aloitteissa sekä kahdenkeskisesti muun muassa Ruotsin ja Yhdysvaltojen kanssa (Pesu 2017; Glatz ja Zapfe 2018; EEAS 2018). Lisäksi on huomattava, että jäsenyys Euroopan unionissa on vaikuttanut Suomessa myös sisäisen turvallisuuden hallinnan käytäntöihin (esimerkiksi varautumissuunnitelmien laadinnan ja rikosten torjunnan yhteistyömallien suhteen) sekä yleisesti kasvaneeseen alueellisen tason ja valtakunnallisen tason toimijoiden yhteistyöhön (Virta 2013).

geopoliittisen tilanteen kiristyminen ja globalisaation sekä keskinäisriippuvuuden kritiikin vahvistuminen voivat potentiaalisesti siirtää yleistä turvallisuusajattelua kohti kansallisempaa painotusta. Ongelmat ovat kuitenkin moninaistuneet globaalissa ja monimutkaisessa toimintaympäristössä. Samalla kyvykkyyksien siirtyminen verkostoihin haastaa kansallisen edun määrittelyä. Jos Suomi on riippuvainen laajemmista kansainvälisistä verkostoista, sen kansallinen etu ei määriy kansallisesti samalla tavoin kuin aikaisemmin. Datakaapelin katkeaminen Suezin kanavalla saattaa häiritä joitakin digitalisoituneen talouden osia vakavasti. Kärjistyvät kiistat esimerkiksi Etelä-Kiinan merellä voivat häiritä globaalia kauppaa ja logistiikkaa, kuten tiettyjen kriittisten hyödykkeiden tai komponenttien saatavuutta. Tämänkaltaisiin ongelmatilanteisiin varautuminen on yhä enemmän Suomen välittömän kansallisen edun mukaista, vaikka mahdolliset turvallisuuden tuottajat ovat Suomen ulkopuolella. Tästä näkökulmasta **Suomen huoltovarmuus on entistä enemmän alueellisten ja globaalien verkostojen sekä instituutioiden varassa:** Suomen huoltovarmuus on yhä enemmän kansainvälistä ja jopa globaalia verkostollista huoltovarmuutta.

Perinteisesti huoltovarmuuden turvaaminen on ymmärretty rajattuna, pitkälti operatiivisen tason toimintana, jolla pyritään turvaamaan yhteiskunnan kriittisten toimintojen materiaaliset ja toimintaprosesseihin liittyvät edellytykset kaikissa oloissa. Kaikkiaan käytännössä linkit laajempiin verkostoihin ovat kasvaneet niin, että verkostojen tuottamien kyvykkyyksien omaehtoinen korvaaminen kansallisilla ratkaisuilla on yhä vaikeampaa. Suomessa on perinteisesti korostettu omaehtoisuuteen perustuvan turvallisuusajattelun ohella laaja-alaista verkostoajattelua. Laaja-alainen turvallisuusverkosto tavoittelee kattavuutta turvallisuuden eri osalohkojen välillä. Turvallisuuden määrittäjinä tekijöinä pidetään laaja-alaisia yhteiskunnallisia, taloudellisia, ekologisia ja kulttuurisia muuttujia, joihin voidaan vaikuttaa vain muodostamalla eri hallinnonalojen välisiä kansallisia ja kansainvälisiä verkostoja. Turvallisuus nähdään perustaltaan asiana, johon ei kyetä vaikuttamaan vain suppealla lähestymistavalla. Kansallisen turvallisuuden ja vaurauden turvaamiseksi vaaditaan yhä laveampaa skaalaa poliittisia, taloudellisia, kulttuurisia ja sotilaallisia/puolustuksellisia verkostollisia turvallisuuskyvykkyyksiä: siis aktiivista osallistumista ja vaikuttamista olennaisissa kansainvälisissä verkostoissa ja instituutioissa, joiden kautta kansalliselle turvallisuudelle lisäarvoa tuottavia kyvykkyyksiä luodaan.

8. RESILIENSSIN ARVIOINTI JA INDIKAATTORIT

8.1. Käsitys Suomen resilienssipolitiikan ulottuvuuksista ja nykytilasta

Kokonaisresilienssin tilan tai vahvuuden kokonaisarvioinnissa on keskeistä systeemiteoreettinen näkökulma, jonka mukaan systeemiä ja sen osasysteemejä (prosesseja ja tasoja) arvioidaan. Jaetuilla merkityksillä on olennainen rooli kokonaisresilienssin arvioinnissa. Yhteinen visio, näkemys ja ymmärrys kokonaisresilienssistä muodostuu jaettujen käsitysten ja merkitysten varaan. Siksi osana tutkimushanketta toteutettiin elokuussa 2018 korkean tason kansallinen resilienssifoorumi, jonka tavoitteena oli kartoittaa yhteiskunnallisen turvallisuuden asiantuntijoiden ja käytännön toimijoiden näkemyksiä yksilön resilienssin merkityksestä ja sen rakentumisesta osana kokonaisturvallisuutta.

Foorumi toteutettiin kahtena työpajatyöskentelynä, joihin osallistui 16 turvallisuusalan asiantuntijaa ja käytännön toimijaa. Työpajatyöskentelyn metodina käytettiin sekä teemahaastattelua että täsmäryhmähaastattelua.³³⁸ Haastatteluteemat olivat etukäteen osallistujien tiedossa. Hankkeen tutkijat fasilitoivat työpajatilanteita. Tässä aineistoa on käsitelty tyypittelemällä eli tiivistämällä aineisto siten, että siitä nousee esiin sen keskeisimmät elementit. Tulokset jäsenyys seuraa haastatteluun etukäteen valittuja teemoja, joita hyödynnettiin myös työpajatyöskentelyn fasilitoinnissa. Tässä luvussa käytetyt sitaattit ovat nostettu resilienssifoorumin keskusteluista. Foorumin kysymykset, teemat sekä osallistujien taustaorganisaatiot löytyvät tarkemmin liitteestä 1.

Resilienssin ymmärtäminen

Haastateltavia pyydettiin arvioimaan resilienssiä hankkeen tasomallin sekä resilienssin prosessimaisen luonteen näkökulmasta (ks. luku 3.). Erityisesti kokonaisresilienssin tasot koettiin tunnistettaviksi, joskin suurin osa osallistujista sijoitti oman asiantuntemuksensa sekä toimintansa korkeintaan kahdelle tasolle. Haastateltavat kuitenkin jakoivat laajalti näkemyksen siitä, että yhteiskunnan kokonaisresilienssin näkökulmasta yksilötaso on hyvin keskeinen.

Ilman terveellisesti käyttäytyvää porukkaa ei mikään muukaan taso voi toimia.

Yleisesti ottaen haastateltavat ajattelivat, että suomalaiset ovat varsin resilienttejä. Resilienssin luonnetta ja merkitystä ryhdyttiin hahmottamaan haasteiden ja haavoittuvuuksien näkökulmasta. Yksilön resilienssiä katsottiin haastavan erilaiset tekijät, kuten syrjäytyminen, lisääntyvä taloudellinen ja sosiaalinen polarisaatio sekä väestön urbanisoitumisen tasainen kasvu. Toisaalta suomalaisten on aikaisemmin ajateltu olevan suhteellisen homogeenistä kansaa, mutta väestöpohjan kasvaessa ja monimuotoisuuden lisääntyessä myös erilaiset jännitteet lisääntyvät yhteiskunnassa.

Haastattelussa nousi esiin myös se, miten kriisin ja resilienssin suhde tulisi ymmärtää, sekä miten nämä tulisi määritellä erikseen. Yhtenä ajatuksena esitettiin, että resilienssiä tulisi arvioida suhteessa vakaviin häiriötilanteisiin, sillä esimerkiksi lyhytkestoisesta kriisistä selviydytään eri tavoin kuin pitkäkestoisesta kriisistä. Kriisin keston määrittelyä tulisikin pohtia tarkem-

³³⁸ Hirsjärvi & Hurme 2001, 62–63.

min. Puhutaanko kriisistä vain esimerkiksi sähköttömänä aikana vai käsittääkö se myös kriisistä palautumisen ajan, joka voi olla hyvinkin pitkäkestoinen? Hankkeen prosessimallin näkökulmasta resilienssin arvioinnissa tulisi huomioida myös palautumista seuraava oppiminen ja mukautuminen kriisin jälkeiseen uuteen tilanteeseen.

Yksilötason resilienssin ennakoitavuuden todettiin olevan joka tapauksessa erittäin haastavaa. Lisäksi haastateltavat nostivat tärkeäksi huomioida yksilön resilienssin kytkeytymisen muihin resilienssin tasoihin. Mikäli yksilöltä puuttuu resilienssiä, se kuormittaa institutionaalista tasoa, kun taas resilienssi yksilö vahvistaa esimerkiksi yhteisötasoa. Itseorganisoituvaa kansalaisaktivismiä (niin sanottu neljäs sektori) edistää yhteisöllistä resilienssiä, kun kansalliset organisoituvat ja auttavat toisiaan. Haasteeksi kuitenkin muodostuu itseorganisoituvassa kansalaistoiminnassa muodostuvan tiedon ja ymmärryksen hyödyntäminen osana yhteiskunnallista päätöksentekoa.

Yhteisötason resilienssiin liittyen haastateltavat tunnistivat tärkeiksi elementeiksi myös ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja yhteisölliset suhteet. Vuorovaikutus on tärkeää yhteisöresilienssin kannalta, sillä kriisin puhjetessa yksilötason vuorovaikutustaidot ja yhteisöjen vuorovaikutteisuus ovat keskeisessä asemassa selviytymis- ja palautumisprosessien onnistumiselle. Huolenaiheita nousi kuitenkin liittyen läheisistä huolehtimiseen, etenkin tilanteissa, joissa perheyhteisöt saattavat elää hyvinkin etäällä toisistaan ja yhteisölliset sidokset ovat monin paikoin purkautuneet. Haastateltavien mukaan juuri vierellä olevat ihmiset ovat häiriötilanteen ”kultaisten minuuttien” aikana tärkeitä silloin, kun jotakin odottamatonta tapahtuu ja viranomaisien tulo viipyy. Lisäksi väestöpohjan kasvun ja monipuolistumisen nähdään vaikuttavan vahvasti juuri yhteisötasolla. Yhteisöllisten kriisien kytemisvaiheessa ongelmat ovat usein luonteeltaan sellaisia, joihin mikään institutionaalinen taho ei kykene puuttumaan. Yhteisön koheesio ja luontainen vuorovaikuttaminen voivat ehkäistä ennalta sosiaalisia konflikteja, mutta samalla nämä ominaisuudet voidaan nähdä myös sopeutuvaa resilienssiä edesauttavina piirteinä (sopeutuminen häiriöiden jälkeiseen epävarmuuteen).

Institutionaalisen luottamuksen todettiin olevan edelleen vahvaa suomalaisten kesken. Haastateltavien mukaan suomalaisilta instituutioilta kuitenkin odotetaan paljon, ja kun instituutiot eivät huolehdi kaikesta, se saattaa rapauttaa luottamusta ja tuottaa haasteen viranomaisille. Yleisesti ottaen haastateltavien mukaan resilienssi yhteiskunta on sellainen, johon ihmiset kokevat osallisuutta ja samanarvoisuutta.

Resilientti yhteiskunta on toimiva yhteiskunta – ihmiset kokevat olevansa mukana, palvelut ja sosiaaliturva on kunnossa. Se on minun yhteiskunta.

Institutionaalisen resilienssin katsotaan myös osin koostuvan huoltovarmuudesta, sillä yhteiskunnan keskeiset instituutiot toimivat myös kriittisten taloudellisten ja teknisten järjestelmien varassa. Huoltovarmuus pohjautuu kuitenkin systeemiajatteluun, jolloin sen suunnittelua ei ohjaa yksilöresilienssiin liittyvät tavoitteet, tai esimerkiksi väestöryhmälähtöinen lähestymistapa.

Haastateltavat pohtivat myös, elämmekö ”turvallisuuskuplassa”, jossa oletamme tavallisten kansalaisten tiedot ja taidot paremmiksi kuin mitä ne todellisuudessa ovat. Lisäksi resilienssiksi ymmärrettyjen valmiuksien ja ominaisuuksien todettiin olevan hyvinkin eri tasoilla eri väestöryhmillä ja yksilöillä. Tämä nostaa institutionaalisella tasolla kysymyksen siitä, kenen resilienssiä vahvistavia yhteiskunnan kapasiteetteja tuetaan; tulisiko vahvistaa niitä, jotka ovat heikoimpia ja parantaa kuviteltua kansallista resilienssikeskiarvoa vai tulisiko tukea jo ennestään vahvoja yksilöitä, joiden merkitys esimerkiksi paikallisyhteisöjen tasolla kohdatuissa kriiseissä saattaa olla merkittäväkin?

Myös taloudellisen tehokkuusajattelun esitettiin olevan osittain ristiriidassa resilienssin vahvistamiseen tähtäävän strategian kanssa. Julkiseen sektoriin kohdistuneet leikkaukset vaativat entistä enemmän valikointia sen suhteen, miten esimerkiksi alueellisen tason resilienssin vahvistamista voidaan tukea. Esimerkiksi kriittisen infrastruktuurin toimivuuden kannalta keskeiset päällekkäiset varajärjestelmät vaativat usein investointeja, jotka eivät ole helposti taloudellisesti perusteltavissa normaaliolosuhteissa. Haastateltavat olivat jokseenkin skeptisiä sen suhteen, että resilienssiä olisi mahdollista mitata tavalla, jonka perusteella kyettäisiin kohdentamaan resursseja tehokkaasti. Mittaamisen tarpeen todettiin kuitenkin olevan suuri, vaikkakin yksilötason resilienssin ennakoitavuuden ymmärretään olevan erittäin haastavaa.

Kansainvälisellä tasolla resilienssikapasiteetteina ymmärretään muun muassa vahva ulkomaankauppa ja -talous sekä hyvin hoidetut ulkosuhteet. Suomen todettiin olevan väistämättä kytköksissä ympäröivään maailmaan ja globaalitason muutokset, mukaan lukien ilmastonmuutos, tuottavat kansallisella ja paikallistasolla nopeastikin tuntuvia heijastevaikutuksia. Haastateltavat pohtivat myös varautumiseen liittyvän ennakkoinnin haasteellisuutta suhteessa resilienssiin: ohjaako suunnittelua tiedossa olevat vai toistaiseksi toteutumattomat, kenties tiedostamattomatkin uhkat? Todellisten ulkopuolisten uhkien hahmottamisen todettiin olevan haastavaa. Tässä kohdin haastateltavat tunnistivat kuitenkin sellaisia sopeutuvaa resilienssiä vahvistavia valmiuksia (käyttämättä sinänsä yleisen tai sopeutuvan resilienssin termiä), jotka eivät rajoitu vastauksiksi tiettyihin uhakuviin, vaan ovat yleisempiä valmiuksia, kuten kyky disinformaation vastustukseen ja itsereflektioon.

Väestöryhmät

Haastateltuja ei erikseen pyydetty nimeämään eri väestöryhmiä, mutta aineiston perusteella niitä tunnistettiin useita. Väestöryhmien tunnistaminen on tärkeää resilienssin kannalta erityisesti silloin, kun pohditaan mahdollisen tuen tarpeessa olevia ryhmiä. Erilaisia väestöryhmiin liittyviä tyypittelyjä tunnistettiin yhteensä kolme kappaletta: haavoittuvassa asemassa olevat vähemmistöt, maantieteellinen sijainti ja ikä.

Haavoittuvassa asemassa oleviksi tunnistettiin esimerkiksi työttömät, syrjäytyneet, maahanmuuttajat, paperittomat, pitkäaikaissairaat ja vammaiset. Näiden todettiin olevan ryhmiä, joissa joko kriisinsietokyky saattaa olla matalampaa kuin muun väestön. Esimerkiksi maahanmuuttajien kohdalla resilienssiä mahdollisesti heikentäviksi tekijöiksi todettiin muun muassa kielimuurin sekä matala institutionaalisen luottamuksen taso. Heikossa asemassa olevilla ei haastateltavien mukaan useinkaan ole itsenäistä resilienssikykyä tai kykyä hakeutua virallisen avun piiriin. Tällöin erityisesti järjestö- ja kansalaistoiminnan toivotaan toimivan näiden väestöryhmien rinnalla. Lisäksi haastattelussa nousi esiin kasvavan yhteiskunnallisen polarisaation uhka ja sitä mahdollisesti syventävät trendit. Jotkin poliittiset ryhmittymät saattavat pyrkiä horjuttamaan kansallista koheesiota kärjistämällä yhteiskunnallista keskustelua, luomalla jännitteitä sekä kyseenalaistamalla auktoriteetteja.

Resilienssin maantieteellistä ulottuvuutta haastateltavat lähestyivät tekemällä erottelun kaupungeissa sekä toisaalta haja-asutusalueilla asuvien välillä. Haastateltavat olivat jokseenkin yksimielisiä siitä, että haja-asutusalueilla asuvat ovat sekä materiaalisen että henkisen varautumisen suhteen yleisesti kaupungissa asuvia resilientimpiä, sillä näille omavaraisuudesta huolehtiminen on näille luontevampaa palvelujen etäisyydestä johtuen. Edellä luvussa 6.2. esitetyt kansalaisten omatoimista varautumista selvittäneet tutkimukset tukevat tätä havaintoa. Kaupungissa ihmiset ovat riippuvaisempia palveluista ja ympäröivästä infrastruktuurista. Haastateltavia huolestutti kaupunkilaisten selviytyminen ja resilienssikyky poikkeustilanteissa, joissa esimerkiksi sähkön- ja lämmönjakelu on katkennut pitkäksi aikaa. Huolta nousi

myös niiden kansalaisten puolesta, jotka asuvat täysin yhteisöllisyyden katveessa tai viranomaisten ulottumattomissa. He ovat haastateltavien mukaan kriisinsietokyvyn kannalta heikkoja lenkkejä.

Osa haastateltavista kiinnitti huomiota syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten heikentyneeseen valmiuteen kohdata kriisejä sekä toipua niistä positiivisesti. Syrjäytymisen kanssa yhteydessä oleva heikko luottamus yhteiskunnan instituutioihin sekä osattomuuden kokemukset voivat vaikuttaa valmiuteen vastaanottaa kriisiaikaista apua. Lisäksi nuoremmalla väestönosalla on todennäköisemmin vähemmän omakohtaista kokemusta kriisiaikaisesta toiminnasta ja avun vastaanottamisesta. Toisaalta nuoremmalla ikäryhmällä tietotekniset valmiudet saattavat edesauttaa kykyä sietää muunlaisia häiriö- ja kriisitilanteita, kuten disinformaatiokampanjoita.

Toimijat ja toimenpiteet

Haastattelujen perusteella toimijat voidaan tyypitellä neljään kategoriaan: viranomaiset, kolmas sektori, järjestöihin kuulumattomat kansalaiset (neljäs sektori) ja ulkopuoliset toimijat. Viranomaisten katsotaan yhteiskunnallisen resilienssin suhteen olevan avainasemassa, mutta samalla todetaan, että viranomaistyön aktiivisuus ja muodot vaihtelevat valtakunnallisesti suuresti. Esimerkiksi monissa kaupungeissa rikosentorjuntatyö on hyvin irrallista. Haastateltavat toteavatkin, että kansalaisten tulisi olla osallisina käytännön turvallisuustyössä vahvemmin esimerkiksi siten, että kansalaisilta (paikallisesti) poimittaisiin yleistä huolta aiheuttavat ilmiöt ja kehityskulut. Osallistamisella ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämisellä on todettu olevan käytännön toiminnassa positiivinen merkitys. Vahva kansalaisyhteiskunta vahvistaa myös yhteisöjen resilienssiä ja sillä todetaan olevan ennaltaehkäiseviä vaikutuksia esimerkiksi ääriliikkeiden syntyyn. Mikäli kansalaisilla on vahva osallisuuden tunne yhteiskunnassa, voidaan olettaa, että heillä ei ole tarvetta lähteä mukaan vastaliikkeisiin.

Vuorovaikutuksen nähdään yleisesti olevan keskeinen tärkeä tekijä eri toimijoiden välillä. Resilienssin kannalta erityisen tärkeää on, että yhteisöihin virtaa todenperäistä informaatiota. Esimerkiksi maahanmuuttajien heikkoa luottamusta poliiseihin voi selittää lähtömaan kokemuksiin tai maahanmuuttajapiireissä liikkuviin huhuihin perustuva uskomus siitä, että poliisille pitää maksaa suojelusta. Toisaalta kansalaisilla saattaa laajemminkin olla vääränlaisia oletuksia siitä, mihin viranomaiset voivat puuttua ja mihin eivät.

Vuorovaikutuksen kanavina tunnistetaan erilaiset järjestöt, kansalaisraadit ja -tilaisuudet, joissa ihmisten kanssa voidaan suoraan vuorovaikuttaa. Erilaisten keskustelevien foorumeiden todettiin vähentävän polarisaatiota ja lisäävän sosiaalista pääomaa, kun ihmiset tulevat yhteen ja kohtaavat toisiaan. Haastateltavat kuitenkin totesivat, että ihmiset etsivät tietoa hyvin erilaisista lähteistä kuin ennen. Erilaiset toimintamallit tulisikin huomioida ja viestintää kehittää kohderyhmän mukaisesti, sillä resilienssiin vaikuttaa paljon juuri se, millaista tietoa ihmisellä on. Haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että viranomaistasolla hallinnon kuplista tulisi päästä ulos, jotta tieto kulkisi paremmin ja asioita ja ilmiöitä voitaisiin tarkastella holistisemmin. Ryhmäkeskustelussa nousi myös esiin ajatus siitä, että viranomaistoiminnassa on tärkeää jalkautua kansalaisten pariin, sillä ihmisillä on tarve tulla kuulluksi. Kohtaamisten todettiin vähentävän jännitteitä ja antavan valmiuksia ymmärtää paremmin, mitä yhteiskunnassa tapahtuu.

Osa haastateltavista toivoi kolmannen sektorin toimijoiden olevan viranomaisten turvallisuus-toiminnan tukena, mutta osa taas totesi, että toisaalta viranomaiset eivät välttämättä ole aina yhtä halukkaita vastaanottamaan järjestöjen apua. Mikäli järjestöjen osaamiseen ei luoteta tai

apua ei vastaanoteta, se saattaa madaltaa kynnystä jatkossakaan tarjota apua kriisitilanteissa. Lisäksi pohdittiin, mikä on neljännen sektorin kapasiteetti kehittää resilienssiä. Itseorganisoituvaa kansalaisyhteiskuntaa on hyvä tuki monissa tilanteissa ja sitä tulisi vahvistaa eri keinoin. Kansalaisaktiivisuutta tulee kuitenkin arvioida kontekstisidonnaisesti: erityisesti kansalaisten arjen jatkuvuuteen ja turvallisuuteen liittyvissä kysymyksissä on mietittävä positiivisesti resilienssiin vaikuttavan aktivismin ja sitä mahdollisesti heikentävän kansalaistottelemattomuuden rajoja.

Haastateltavat keskustelivat myös Suomen valtion ulkopuolisista toimijoista. Haastateltavat totesivat, että helposti projisoimme omia heikkouksiamme toisten toimijoiden kautta, esimerkiksi oletamalla, että jollain toisella valtiolla on nimenomaan Suomeen kohdistettu toimintastrategia, vaikka tämä ei välttämättä pidä paikkaansa. Tärkeää onkin, että Suomi on mukana ylikansallisilla foorumeilla ja ylläpitää hyviä suhteita ulkopuolisiin toimijoihin. Samanaikaisesti on tärkeää, että vahvistetaan esimerkiksi kansalaisten informaatiolukutaitoja, jotta disinformaation vaikutusvaltaa kyetään vastustamaan.

Muita kansallista resilienssiä tukevia toimenpiteitä ja instituutioita todettiin olevan laadukas koulutusjärjestelmä, ennaltaehkäisevän varautumisen lisääminen (esim. poikkeusolotavoitelmien harjoittelu) ja riskienhallinnan ja toiminnan jatkuvuuden holistisemmän johtamismallin kehittäminen. Näiden kaikkien toimien nähdään parantavan yhteiskunnallisen resilienssin rakentamista.

Yhteiskunnallisen resilienssin vahvuudet, heikkoudet, uhkat ja mahdollisuudet Suomessa

Osana työpajatyöskentelyä haastateltavat pohtivat pienryhmissä suomalaisen yhteiskunnan resilienssiin liittyviä vahvuuksia, heikkouksia, uhkia ja mahdollisuuksia. Kuviossa 3 on tiivistetty pienryhmäkeskustelujen tulokset. Tärkeimpinä vahvuuksina koettiin demokratia, korkea koulutustaso, institutionaalinen luottamus ja vahva kansalaisyhteiskunta. Suurimpina heikkouksina koettiin hallinnollisen ajattelun ajoittainen siiloutuneisuus, lisääntyvä polarisaatio ja jonkinasteinen naiivius suhteessa turvallisuusasioihin.

Yhteiskunnallisen resilienssin parantamisen mahdollisuuksia tunnistettiin monia, kuten korkean koulutustason ylläpitäminen, yhteistyön ja vuorovaikutuksen lisäämisen tuomat hyödyt, kolmannen ja neljännen sektorin hyödyntäminen sekä kansainvälinen yhteistyö. Uhkina yhteiskunnalliselle resilienssille nähtiin muun muassa turvallisuusympäristön nopeat muutokset esimerkiksi ilmastonmuutoksen ja pakolaisaaltojen kaltaisten ilmiöiden vaikuttamina, keskustelukulttuurin romahtaminen ja tyytyminen reaktiiviseen toimintaan turvallisuusasioissa.

Kuvio 3: Resilienssifoorumin SWOT-analyysi

<p>Vahvuudet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • demokratia • kolmas sektori • usko instituutioihin, luottamus viranomaisiin • kokonaisturvallisuuden hallinta, strategiat • huoltovarmuusmalli • ennakointi • koulutusjärjestelmä, koulutustaso • elintaso • traditiot • viranomaisyhteistyö • vahva kansalaisyhteiskunta • pieni väestö • käsitys perusturvasta ja oikeudenmukaisuudesta • toimiva yhteiskunta • toimijoita kuullaan 	<p>Heikkoudet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • “kuplissa eläminen” • päätöksenteon sykliisyys • resurssivaje toimeenpanossa • usko omavaraisuuteen • debatin puute • siilot (kokonaisturvallisuus unohtuu, kun aletaan puhumaan rahasta ja työnjaosta) • subjektiivisuusharha (esim. hyvät sijoittumiset erilaisilla listoilla eivät välttämättä tarkoita, että olemme kaikessa maailman huipulla) • maantieteellinen sijainti • polarisaatio • ”sokea luottamus” viranomaisiin • ikärakenne • liika tyytyväisyys (ei kuulla tai uskota poikkeavia näkemyksiä, lähtökohtaisesti kaikki hyvin, ei osata suhtautua soraääniin) • erilleen jäävät väestöryhmät (marginalisoituminen) • etuoikeutettujen suuri määrä (eivät näe toisenlaisissa todellisuuksissa elävien tilanteita) • Kyvyttömyys hoitaa keskenään ongelmia (helposti ulkoistetaan viranomaisille)
<p>Mahdollisuudet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • maahanmuutto • koulutustaso • puhdas vesi • tekoäly • digitalisaatio • yhteistyö, keksinäinen vuorovaikutus • kansainvälinen yhteistyö • luovuus/uusi ajattelu • kolmas ja neljäs sektori • naisten rooli • ”maanpuolustussuhde” (maanpuolustusvelvollisuuden toteuttamisen mahdollisuuksien ymmärtäminen nykyistä laajemmin) • viestinnän lisääminen • ennaltaestävyys • toimivien rakenteiden/infran hyödyntäminen • perusluottamus instituutioihin (ei oman käden oikeutta) 	<p>Uhkat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ilmastonmuutos • pakolaisaallot, pakolaiskriisi 2.0 • lama • tekoäly • uudet riippuvuudet ja maailmanjärjestyksen muutos • ulkoiset uhat vaikuttavat enemmän kuin aikaisemmin (vähäiset mahdollisuudet ennakoida, hallita ja torjua uhkia) • demografiset muutokset • konfliktit ja hajanaisuus • uusavuttomuus • välinpitämättömyys/puuttumattomuus • keskustelukulttuurin romahdus (erit. some → tunne edellä, järki perässä) • polarisoitumista vahvistavat katastrofit • uhkien ennakoimattomuuden kasvu • tyytyminen reaktiiviseen toimintaan • Mieltyminen jännitteisiin (media ja jotkut ääriyhmät → haluavatko jotkin poliittiset ryhmittymät käyttää hyväksi?)

8.2. Yksilöresilienssin arviointi väestöryhmittäin ja väestön tasolla

Resilienssin mittaamiseksi, arvioimiseksi ja seuraamiseksi on kehitetty useita erilaisia indikaattoreita, joita pyrimme seuraavissa luvuissa soveltamaan Suomeen. Onkin tärkeää, että resilienssipolitiikka perustuu uhka-arvioiden lisäksi myös realistiseen näkemykseen siitä, millä tasolla resilienssivalmiudet lähtöhetkellä ovat. Samalla on kuitenkin todettava, että resilienssiä ei voi mitata suoraan, vaan valmiudet resilienssin ilmenemiseen kriisitilanteissa pitää päätellä muiden muuttujien avulla.

Yksilöresilienssin arvioimiseen väestötasolla on kehitetty useita mittaristoja.³³⁹ Näistä käytyimpiä ja testatuimpia lienee Wagnildin ja Youngin 25-kohtainen resilienssin arviointiskaalaa sekä Connor-Davidsonin niin ikään 25-kohtainen resilienssiasteikko.³⁴⁰ Näillä arvioidaan yksilöiden käsityksiä itseluottamuksesta tai omaehtoisuudesta (engl. *self-reliance*), sinnikkyydestä (*perseverance*), merkityksellisyyden tunteesta (*meaningfulness*), erityisyyden tai olemassaolon ainutlaatuisuuden kokemuksesta (*existential aloneness*) sekä tasapainoisesta omakuvasta ja mielenrenteydestä (*equanimity*). Arvioinnin kohteena on siis pikemminkin yksilöiden koettu resilienssi, mikä on syytä erottaa toteutuneesta yksilöresilienssistä ja siihen kohdistuvista tutkimuksista esimerkiksi kriisitilanteiden jälkeen.

Wagnildin ja Youngin koetun yksilöresilienssin asteikko (sekä sen pitkä että lyhyt, 14-kohtainen versio) on myös validoitu Suomessa³⁴¹, minkä johdosta käsittelymme kohdistuu siihen (ks. tietolaatikko 3).

Wagnildin ja Youngin skaalalla toteutettujen tutkimusten mukaan koetuksi resilienssiydeksi ymmärretyt käsitykset korreloivat positiivisesti yleisen elämän tyytyväisyyden, koetun terveyden, itsensä toteuttamisen, stressinhallinnan sekä sosiaalisen tuen kanssa. Vastaavasti skaalalla saadut tulokset ovat osoittaneet, että ahdistuneisuus ja masennuksen oireet ovat selviä merkkejä heikosta koetusta resilienssiydestä. Losoin ym. saavuttamat tulokset suomalaisista koostuvalla otoksella ovat antaneet vastaavia tuloksia, joskin on huomattava, että tutkimuksen kohderyhmän edustavuus väestötasolla ei ollut paras mahdollinen sen kohdistuessa opiskelijoista koostettuun koeryhmään.³⁴²

On kuitenkin huomattava, että RS-25 arviointimalli perustuu sellaisten psykososiaalisten piirteiden arviointiin, jotka viittaavat yksilöiden koettuun resilienssiin, jolloin siinä painottuvat subjektiiviset kokemukset. Se ei toisin sanoen mittaa yksilöiden toteutunutta sisäistä resilienssiä tai yksilöiden psyykkistä toimintakykyisyyttä. Subjektiviisiin kokemuksiin perustuvat arviointimallit eivät myöskään ota huomioon yksilöiden sisäistä resilienssiä tukevia sosiaalisia ja institutionaalisia ympäristö- ja olosuhdetekijöitä, joiden arvioinnin voidaan katsoa olevan keskeistä yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen resilienssin ymmärtämiseksi. Kuten Joutsenniemi ja Lipponen toteavat,

*[yksilöresilienssiin] liittyy jo määritelmänsä perusteella mittaamisen vaikeus, kun vaikeampiin vastoinkäymisiin liittyvä resilienssi ei ole välttämättä havaittavissa ennen kyseistä vastoinkäymistä.*³⁴³

³³⁹ Windle ym. 2011.

³⁴⁰ Wagnild & Young 1993; Connor & Davidson 2003.

³⁴¹ Losoi ym. 2013.

³⁴² Emt., 7–8

³⁴³ Joutsenniemi & Lipponen 2015, 2516.

Tietolaatikko 3: Koetun yksilöresilienssin arviointiin laaditut kysymykset RS-25 arviointivälineessä

1. Kun olen suunnitellut jotain, myös toteutan suunnitelmani
- 2*. Yleensä kyllä selviydyn tavalla tai toisella
3. Luotan itseeni kuin kehenkään muuhun
4. Minulle on tärkeää olla kiinnostunut erilaisista asioista
5. Voin olla yksin, jos on pakko
- 6*. Olen ylpeä siitä, että olen saanut jotain aikaan elämässäni
- 7*. En tavallisesti hermostu tai järkyty yllätyksistä
- 8*. Olen sinut itseni kanssa
- 9*. Mielestäni pystyn käsittelemään monta asiaa yhtä aikaa
- 10*. Olen määrätietoinen
11. Mietin harvoin, mitä järkeä tässä kaikessa on
12. Elän elämäni päivä kerrallaan
- 13*. Kestän vaikeat ajat, koska olen kokenut niitä aikaisemminkin
- 14*. Minulla on itsekuria
- 15*. Pidän yllä kiinnostusta asioihin
- 16*. Minun on yleensä helppo keksiä naurun aihetta
- 17*. Selviydyn vaikeista ajoista, koska uskon itseeni
- 18*. Hätätilanteissa minä olen yleensä se, johon ihmiset voivat luottaa
19. Yleensä pystyn tarkastelemaan tilanteita monelta kannalta
20. Joskus pakotan itseni tekemään jotain riippumatta siitä, haluanko vai en
- 21*. Elämälläni on jokin tarkoitus
22. En jää hautomaan asioita, joille en mahda mitään
- 23*. Jos joudun kiperään tilanteeseen, keksin yleensä jonkin ulospääsytien
24. Minulla on riittävästi energiaa siihen, mitä minun pitää tehdä
25. Ei haittaa, vaikka jotkut eivät pidäkään minusta

* = tähdellä merkityt kohdat muodostavat tiivistetyn RS-14-skaalan.

RS-25-arviointivälineen suomenkieliset kysymykset, joihin vastataan skaalalla 1 (vahvasti samaa mieltä) – 7 (vahvasti eri mieltä). Wagnildin ja Youngin koetun yksilöresilienssin asteikko (sekä sen pitkä että lyhyt, 14-kohtainen versio) on myös validoitu Suomessa.

Lähde: Losoi ym. 2013.

Lopulta on syytä huomata, että koettu resilienssi (pärsjäävyys) on vain yksi positiivisen mielen terveyden tutkimuksen osa-alue onnellisuuteen, elämänlaatuun, koherenssin tunteeseen sekä yleiseen pystyvyyteen kohdistuvien mittaristojen ohella.³⁴⁴ On vaikea arvioida, miten pärjäävyyttä (koettu resilienssi) sekä muita mielen hyvinvointia kartoittavia psykometrisiä mittaristoja olisi mahdollista hyödyntää yksilötason resilienssin arvioimiseksi ja mittaamiseksi juuri yhteiskunnallisen turvallisuuden kontekstissa. Keskeinen haaste piilee siinä, miten usein henkilökohtaisen elämänhallinnan haasteisiin liittyvät positiivisen psykologian piirissä tuotetut käsitykset yksilöiden resilienssistä soveltuvat yhteiskunnallisen turvallisuuden kannalta merkittävien häiriöiden ja kriisitilanteiden kontekstiin, joiden kohtaaminen linkittyy esimerkiksi yhteisötason ominaisuuksiin sekä fyysisen infrastruktuurin kestävyuden kaltaisiin kysymyksiin. Koettu resilienssi on kuitenkin laajalti todettu yhdeksi yksilötason positiivisen mielen terveyden osatekijäksi.

³⁴⁴ Tuisku ym. 2016.

Tuisku ym. ovat ehdottaneet, että mielenterveyden positiivisia piirteitä hahmottavat mittarit tulisi liittää osaksi väestö- ja interventiotutkimuksia, jotka ovat tähän mennessä keskittyneet pääosin mielenterveyteen liittyvien häiriöiden ja oireiden arvioimiseen.³⁴⁵ Oireisiin keskittyvä lähestymistapa on toisaalta siinä mielessä hyödyllinen, että se tarjoaa mahdollisuuden seurata myös yksilötason resilienssin näkökulmasta heikossa asemassa olevien tilannetta väestötasolla (esimerkiksi kaltoinkohdellut ja syrjäytymisvaarassa olevat).

8.3. Yhteisöresilienssin mittaaminen, arviointi ja mallintaminen

Edellä esittelimme muun muassa Rademaker ym:n tutkimustuloksena syntynyttä yhteisöresilienssin seurantamallia, joka on kehitetty kehittyvien maiden suurkaupunkien tarpeisiin (ks. Luku 5.3.). Huolimatta sen alkuperäisestä viitekehyksestä, malli antaa hyvän perustan myös Suomen oloihin suhteutetulle yhteisöresilienssin seurantamallille. Kuten totesimme, sitä on kuitenkin syytä laajentaa ottamalla huomioon esimerkiksi Hallin ja Zautran malli resilienssistä naapurustoista.³⁴⁶ Lisäksi osa Rademaker ym:n mallin muuttujista on ilmastoturvallisuusspesifejä. Ilmasto- ja ympäristöturvallisuuden keskeisyydestä huolimatta näitä muuttujia ei voida suoraan soveltaa esimerkiksi terrorismin tai hybridihäirinnän viitekehykseen.

Eri malleja yhdistäen yhteisö- ja erityisesti kaupunkiresilienssiä voidaan tarkkailla muuttujilla, jotka olemme jaotelleet iskunkestävyyttä ja sopeutuvuutta ilmentävien resilienssin ominaisuuksien mukaisesti (ks. taulukko 4 sekä edellä luku 3).

Hall ja Zautra ehdottavat lisäksi, että kansalaispaneelit, joissa vastuuasemissa olevat ja muut kansalaiset pääsevät ääneen, voivat toimia keinona tunnistaa kunkin yhteisön erityisiä huomiota vaativia piirteitä, arvioida tehtyjen ratkaisujen toimivuutta, kehittää arviointimittareita, ja tuottaa varhaisia varoituksia mahdollisista ongelmista. Asukkaiden osallistumien erilaisiin yhteisöfoorumeihin ja muihin kollektiiviseen päätöksentekoon osallistumisen mahdollistaviin toimintoihin kertoo myös yhteisöllisten kytkösten määrästä ja asukkaiden sitoutumisesta elämänlaadun edistämiseen yhteisöissään.³⁴⁷ Tällaisten paneelien käyttöönotto voisi olla mahdollista myös Suomessa.

Monia edellä mainittuja tekijöitä voidaan mitata. Kuitenkin resilienssiin kytkeytyy monia sellaisiakin ilmiöitä, joista voidaan saada luotettavaa tietoa ainoastaan laadullisilla menetelmillä. Esimerkiksi yhdistysten määrä ja jäsenmäärä ei vielä kerro niiden aktiivisuudesta. Myös esimerkiksi luottamusta, poliittista osallistumista ja niin edelleen on luotettavan tiedon saamiseksi syytä tarkastella ajoittain muilla kuin määrällisillä keinoilla.

³⁴⁵ Emt., 1763.

³⁴⁶ Hall & Zautra 2010, 354, 363–366.

³⁴⁷ Emt., 355.

Taulukko 4: Yhteisö- ja kaupunkiresilienssin ominaisuudet ja muuttajat

Ominaisuus	Mahdollisia muuttujia
<i>Lujatekoisuus</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Asukastiheys ja asukasluvun kasvu • Veden- ja energiansaannin päällekkäisten varajärjestelmien ja muiden turvajärjestelyjen taso • Tulo- ja varallisuuserojen suuruus sekä muut eriarvoisuusmittarit • Julkisen terveydenhuollon taso • Maankäytön kestävyys • Fyysinen, sosiaalinen ja emotionaalinen hyvinvointi • Ensivastejärjestelmän toimivuus
<i>Toisteisuus</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Logististen ratkaisujen toimivuus ja "iskunkestävyys" • Päällekkäisten varajärjestelmien olemassaolo • Ruokahuollon riippumattomuusaste • Keskeiset huoltovarmuusvarastot (elintarvikkeet, lääkkeet) ja pääsy niihin
<i>Kekseliäisyys</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Yleisen luottamuksen ja sosiaalisen pääoman taso • Asukkaiden pysyvyys • Omistusasuntojen suhteellinen määrä • Tulotason muutokset • Asumiskulujen kohtuullisuus • Korkea työllisyysaste • Luotettavat tiedonlähteet yhteisöä koskevissa medioissa ja tiedonvälityksessä • Yksityisen ja julkisen sektorin koordinaatio • Alhainen korruptiotaso • Mahdollisuudet elinikäiseen oppimiseen • Uudelleen koulutautumismahdollisuudet • Koulutustaso • Vapaa-ajan mahdollisuudet
<i>Vikkelyys</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Taloudellinen tilanne • Elinkeinoelämän moninaisuus • Julkisten tilojen saavutettavuus ja määrä • Aktiiviset (osallistumisaktiivisuus) naapurusto- tai kaupunginosa-neuvostot • Sellaisten organisaatioiden määrä, jotka kytkevät ihmisiä yhteen (seurat, paikallisyhdistykset, asukasyhdistykset jne.) • Hiilineutraali tuotantorakenne

Osa yllä kuvatuista muuttujista voi sijoittua useamman kuin yhden ominaisuuden alle. On myös huomattava, että kaikista tässä mainituista muuttujista ei ole Suomessa valmista dataa.

Lähde: Hall & Zautra 2010, Rademaker ym.. 2018 ja Tierney 2014 mukailten.

8.4. Poliittisen kokonaisresilienssin seuranta- ja arviointimalli

Kokonaisresilienssiä voidaan arvioida kokonaisturvallisuuden muodostaman systeemin osana ja sen yhteydessä. Resilienssi ja turvallisuus kietoutuvat monilta osin yhteen ja tässä raportissa esitetyt prosessit ja tasot, riippuvuudet, suhteet ja kytkennät soveltuvat myös kokonaisturvallisuuden keskeisten ominaisuuksien analyysiin. On kuitenkin huomattava, että kokonaisresilienssi ei pelkisty kokonaisturvallisuuden osasysteemiksi. Turvallisuus on toisin

sanoen resilienssiä sekä sitä rakentavia kapasiteetteja selvästi laajempi ja monimutkaisempi ilmiö, ominaisuus, tila ja tavoite.³⁴⁸

Vaikka kokonaisresilienssin arvioinnissa tulisi kiinnittää huomiota sen yhteiskunnallisten tasojen välisten vaikutussuhteiden arviointiin, on samalla syytä huomioida, että resilienssin ilmentyminen ja siihen vaikuttavat tekijät vaihtelevat tasoittain. Tästä syystä on keskeistä arvioida kokonaisresilienssin tasoja myös toisistaan erillään. Toisaalta kokonaisresilienssin arviointia ja seuranta varten voidaan sopia tai perustaa summatiivinen kokonaisindikaattori, joka voidaan koostaa kokonaisresilienssin eri tasoista. Kullakin tasolla (erityisesti yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan instituutioiden tasoilla) arviointi ja seuranta perustuvat relevantteihin arviointikriteereihin sekä saatavilla oleviin tai arviointia varten erikseen kerättäviin aineistoihin. Esimerkiksi edellä on esitetty mahdollisia indikaattoreita resilienssin arvioimiseksi niin yksilökuin yhteisötasollakin. Lisäksi raportin toimenpidesuosituksissa esitetään esimerkkejä yksilön resilienssin kasvun kannalta positiivisessa yhteydessä olevista institutionaalisista puitteista sekä yhteiskunnan tarjoamista kapasiteeteista, joiden kehittymistä voidaan myös arvioida (esimerkiksi koulutuksen taso ja laatu sekä väestön koettu henkinen ja fyysinen terveys).

Arviointikriteerit on hyvä muotoilla ja sopia siten, että ne mittaavat ja kuvaavat resilienssiä konkreettisissa yhteyksissä sekä toisaalta antavat mahdollisuuden arvioida sen merkitystä kokonaisresilienssin kannalta. On keskeistä, että ymmärrys resilienssistä ominaisuutena, kykynä ja kapasiteettina perustuu yhteiseen käsitykseen, mukaan lukien resilienssin tilaa ja tasoa kuvaavat kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset kriteerit sekä arvot. Jos ominaisuuksien kuvaajina käytetään esimerkiksi tässä raportissa sisällöllisesti määritellyjä adjektiiveja (kuten lujatekoisuus, toisteisuus, kekseliäisyys ja vikkelyys) tai koetun resilienssin indikaattoreita, voidaan niille määritellä haluttu asteikko.

Kokonaisresilienssin tavoitetasoksi voidaan määritellä esimerkiksi optimitaso, joka muodostetaan yhteisesti sovittujen osakokonaisuusarviointien pohjalta ja jossa painotetaan eri osakokonaisuuksia sovittavalla tavalla. Kokonaisresilienssille voidaan määritellä kustannukset, arvo ja hinta. Jos kokonaisresilienssin poliittinen, taloudellinen tai sosiaalinen arvo on korkea, sen kustannuksetkin todennäköisesti ovat korkeita. Jos arvo on korkea, mutta tavoitetta on mahdotonta saavuttaa ilman lisäinvestointeja (esimerkiksi koulutusjärjestelmään tai vastaviin panostamalla), voi resilienssin rapautumisen hinta muodostua yhteiskunnalle kestäväksi.

³⁴⁸ Ks. Branders 2016.

9. YHTEENVETO: KOKONAISRESILIENSSIN MÄÄRITTELY, VAHVISTAMINEN JA RESILIENSSIPO- LITIIKAN RAJAT

Tässä luvussa esitetään tutkimushankkeen tutkimustuloksista johdetut toimenpidesuositukset. Ne jakautuvat kahteen eri osaan tai ulottuvuuteen. Ensimmäinen toimenpidesuositus pu-
reutuu resilienssin ymmärtämiseen niin ominaisuutena kuin tavoitteenakin, sekä sen käyttöön
turvallisuuspolitiikkaa strategisesti ohjaavana käsitteenä. Ennen kaikkea pyrimme tarkenta-
maan resilienssin merkitystä sekä toisaalta laventamaan tapoja, joilla se on tähän mennessä
ymmärretty yhteiskunnallista turvallisuutta koskevassa keskustelussa. Resilienssin ulottu-
vuuksien tarkempi erittely pureutuu tutkimushankkeen tavoitteiden mukaisesti ennen kaikkea
yksilöresilienssiin ja siihen vaikuttaviin yhteisötason, institutionaalisen tason sekä kansainvä-
lisen tason kytköksiin.

Toinen raportista keskeisesti nouseva toimenpidesuositus liittyy yksilöresilienssin arvioinnin
ja mittaamisen ulottuvuuksiin yhteiskunnallisen turvallisuuden kontekstissa. Lopulta toimen-
pidesuosituksissa pohditaan myös resilienssin käsitteen strategisia rajoja sekä sen hyödyn-
tämiseen mahdollisesti liittyviä ei-toivottuja seurauksia.

9.1. Resilienssin ulottuvuuksien tarkempi erittely strategi- sella tasolla

Suomen yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa resilienssi rinnastetaan yhteiskunnan kriisin-
sietokyvyksi. Tältä osin resilienssiä hahmotetaan strategiassa ennen kaikkea kriisihetkellä
aktivoituvana iskunkestävyytenä.³⁴⁹ Strategiassa on huomioitu myös sopeutuvaa resilienssiä
vahvistavia tai sen kanssa yhteydessä olevia piirteitä, kuten tasaisesti jakautuvan hyvinvoin-
nin ja terveyden sekä syrjäytymisen ja eriarvoisuuskehityksen merkitys. Nämä nähdään krii-
sien jälkeistä sopeutumisen kannalta keskeisessä asemassa olevan sosiaalisen luottamuk-
sen sekä taloudellisen ja inhimillisen neuvokkuuden puitteina. Myös kansalaisten kriittinen
medialukutaito nähdään strategiassa selvästi yleisenä sopeutuvaa resilienssiä edistävänä
valmiutena, joka ei ole sidottu tiettyihin kriisiskenaarioihin. Lisäksi sen katsotaan edesautta-
van normaalioloissa toimintakykyiseksi hioutuvan kansalaisyhteiskunnan sosiaalisen luotta-
muksen kasvamista.³⁵⁰

Myös viranomaisten, yksityisen sektorin, järjestöjen ja muun kansalaisyhteiskunnan välistä
yhteistyötä korostavat painotukset voidaan katsoa sopeutuvalla resilienssille tyypillisiksi piir-
teiksi. Silti on selvää, että Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa painottuu erityisesti kriisiai-
kaista toimintakykyä ylläpitävät sekä lujatekoisuutta ja vastustuskykyä ilmentävät resilienssin
piirteet. Tämä on varsin ymmärrettävää, sillä strategian nimenomaisena tehtävänä on määri-
tellä kriisitilanteisiin varautumisen yleiset periaatteet kokonaisturvallisuudeksi kutsutun yhteis-
toimintamallin näkökulmasta. Resilienssiprosessin sopeutumisen ja oppimisen näkökulma

³⁴⁹ YTS 2017, 8, 18.

³⁵⁰ YTS 2017, 22.

huomioidaan henkisen kriisinkestävyuden kolmannessa ajallisessa ulottuvuudessa "toipumisen toimintakykyä"³⁵¹, mutta tämän suhdetta iskunkestävyyttä ilmentävän resilienssin piirteisiin ei ole strategiassa sinänsä jäsennetty.

Toimenpide-ehdotus: Suomen yhteiskunnallisen turvallisuuden strategiatyössä tulisi jatkossa kiinnittää selvemmin huomiota resilienssin prosessimaiseen luonteeseen. Tässä raportissa esitetty kolmivaiheinen prosessimalli, sekä toisaalta resilienssin jäsentäminen iskunkestävyyttä ja sopeutumista ilmentävinä ominaisuuksina, antavat konkreettisen välineen strategiatyön kehittämiseen sekä kokonaisresilienssin kattavuuden arviointiin. Erityisesti **sopeutuvan resilienssin piirteitä (vikkelyys ja kekseliäisyys) sekä näihin vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä olisi mahdollista jäsentää strategiatasolla systemaattisemmin.** Kriisien ja häiriötilanteiden välittömään kohtaamiseen vaadittua iskunkestävyyttä (lujatekoisuus ja päällekkäisyys) on strategisella tasolla hahmotettu sen sijaan kattavammin. Myös **kokonaisresilienssin eri tasojen välisten vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteiden arviointi tarjoaisi uuden tavan hahmottaa kokonaisresilienssin strategista suunnitelua.** Samalla tulisi kuitenkin huomioida kokonaisresilienssin tasojen väliset erot, erityisesti niiden arvioinnin osalta.

9.2. Yksilön resilienssin seuranta- ja arviointi yhteiskunnassa sekä muut resilienssin arvioimisen kannalta keskeiset suositukset

Arviointi ja indikaattorit

- Väestötason koetun resilienssin arviointimalleja, kuten luvussa 8.2. esitettyä Wagnild-Yongin arviointimallia, olisi mahdollista hyödyntää kansanterveyttä laajalti kartoitettavien FinSote-pitkittäistutkimusten yhteydessä³⁵² (joko sellaisenaan tai soveltaen). Tämä antaisi mahdollisuuden arvioida esimerkiksi **koettuun terveyteen sekä osallisuuteen ja toimintakykyyn liittyvien käsitysten sekä toisaalta yksilöiden koetun resilienssin välisiä suhteita myös väestöryhmittäin.** Näistä kaltoinkohdellut ja syrjäytymisvaarassa olevat nuoret muodostavat keskeisen väestöryhmän kehityopsykologisen ja sosiaalityöstä nousevan resilienssitutkimuksen näkökulmasta.
- Erityisesti peruskoulun ja toisen asteen opetussuunnitelmien perusteita olisi mahdollista arvioida myös kokonaisresilienssin näkökulmasta. Yksilötason resilienssiä tai yhteiskunnan resilienssiä ei sinänsä tule nostaa opetussuunnitelman ohjaavaksi tavoitteeksi, mutta sitä olisi mielekästä arvioida yhtenä **opetussuunnitelmaa läpileikkaavana teemana.** Konkreettisista tiedoista, taidoista ja asenteista raportissa nousee esiin erityisesti **medianlukutaitoihin sekä demokraattiseen kansalaiskulttuuriin liitettävien sivistyksellisten valmiuksien, tietojen ja asenteiden kehittämisen.** Näihin liittyvät tiedot ja taidot tarjoavat yhden näkymän yksilöiden sopeutuvaa resilienssiä tukevista keskeisistä valmiuksista väestötasolla, minkä lisäksi ne ovat mitattavissa ja arvioitavissa. Yleisen resilienssin vahvistamisen (so. taidot eivät ole sidottuja vain tiettyihin kriisiskenaarioihin) lisäksi kyseiset taidot ja valmiudet hyödyttävät kansalaisia myös normaaliolosuhteissa.

³⁵¹ YTS 2017, 24.

³⁵² Ks. THL 2018.

- Demokraattiselle yhteiskunnalle tyypillisen kansalaiskulttuurin ja mediankäsittelytaidojen lisäksi tutkimuskirjallisuudesta on mahdollista nostaa esiin yleiseen varautumiseen sekä **poikkeustilanteissa toimimiseen liittyvät tiedot ja taidot**. Ylipäätään on suositeltavaa, että kansalaiset ymmärtävät laajasti turvallisuustoiminnan merkityksen sekä toisaalta siihen liittyvät vastuut viranomaisten ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Tästä näkökulmasta yhteiskuntaopin opinnot sekä muut yleisiä kansalaistaitoja ja näihin liittyvää ymmärrystä kehittävä oppimissisällöt ovat keskeisiä ja niitä tulisi entisestään vahvistaa.
- Kansalaisten omatoimista **varautumista sekä turvallisuustaitoja koskevia käsitteitä selvittäviä tutkimuksia on syytä jatkaa**. Tämän hankkeen näkökulmasta niissä voisi tulevaisuudessa hyödyntää erilaisten tietojen ja taitojen jäsentämistä resilienssiprosessin vaiheiden, erityisesti sopeutuvaa resilienssiä tukevien yhteisöllisten piirteiden näkökulmasta (nyt painopiste on ollut iskunkestävyyttä ilmentävissä tiedoissa ja taidoissa). Kansalaisten varautumiskäsityksiä sekä materiaalsen varautumisen tasoa selvittävässä pitkittäistutkimuksissa tulisi huomioida myös kotitalouksien ja yksilöiden **koetun resilienssin taso**.
- Yhteisöjen ja sitä kautta myös yksilöiden resilienssikyvyt ovat sidoksissa yhteiskunnalliseen ("yleistyneeseen") luottamukseen ja sosiaaliseen pääomaan. Molempia voidaan vahvistaa keskittymällä **yhteiskunnallista eriarvoisuutta** (koulutus, tulo- ja varallisuuserot) **vähentävään politiikkaan sekä osallisuutta kasvattavien osallistumiskanavien luomiseen**. Yhteiskunnan "yleistynyttä" (horistontaalista) sekä toisaalta instituutioihin kohdistuvaa (vertikaalista) luottamusta on mahdollista tutkia ja arvioida, kuten tutkimuskirjallisuudesta käy ilmi. Vaikka kyseessä on koetun luottamuksen tutkimuksesta, tarjoaa "yleistyneen" ja institutionaalisen luottamuksen miittarit yhden keskeisen arviointikohteen sosiaalisen pääoman sekä muiden yhteisötason resilienssin kannalta keskeisten yhteisöllisyyttä tukevien valmiuksien arvioimiseksi.
- Tulisi kehittää suomalaisen yhteiskunnan kontekstiin sovitettu **yhteisöresilienssin arviointimalli**, jonka elementit ovat esitetty olemassaolevien arviointimallien pohjalta luvuissa 5.3. ja 8.3.
- Huoltovarmuustoiminta on keskeisessä osassa iskunkestävyyttä ilmentävän resilienssin kannalta. Merkittävä osa talouden perustoimintoja ylläpitävistä palveluista ja rakenteista ovat yksityisen sektorin elinkeinotoiminnan tuottamia. Häiriö- ja poikkeustilanteissa huoltovarmuuskriittisten yksityisen sektorin toimijoiden **jatkuvuuden hallinnan kypsyys heijastuu väistämättä myös yksilö- ja yhteisötason resilienssiä vahvistavaksi tai heikentäväksi tekijäksi**.
- Taidokkaasti hoidetut ulkosuhteet, **sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestyksen tukeminen**, ulkomaankaupan laaja-alaisuus, kahden- ja monenkeskisesti toteutettu huoltovarmuusyhteistyö sekä geoeconomisten riskien tunnistaminen edesauttavat globaaliin verkostotalouteen kytkeytymisestä mahdollisesti aiheutuvien haavoittuvuuksien hallintaa.

Muut yhteiskunnallisen resilienssin kannalta keskeiset toimenpidesuosituks

- Opettajien kannustavan tuen läsnäolo on useiden tutkimusten perusteella keskeinen tekijä yksilön sisäisen resilienssin kehittymiselle. Samoin tulee huolehtia, että lasten ja nuorten oppimiskokemus toteutuu vuorovaikutteisuuteen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen kannustavassa **oppimisympäristössä**. Nämä tekijät edistävät yksilöiden kykyä ja valmiuksia vastoinkäymisten sietämiseen ja niistä seuraaviin muutoksiin sopeutumiseen. Lisäksi ne vaikuttavat sosiaalisen integroitumisen asteeseen, vuorovaikutustaitoihin sekä ylipäättään korreloivat positiivisesti tarkoituksellisuuden kokemuksen sekä toimeliaisuuden kanssa. Koulutuksen osalta myös kansalaistaitojen, poliittisen järjestelmän tuntemuksen sekä medianlukutaitojen ja kriittisen ajattelutaidon kehittäminen on tärkeää.
- **Varhaislapsuudessa muodostuvat resilienssiresurssit** ovat keskeisessä osassa koko elinkaaren läpi. Siksi perheiden saamaan tukeen ja stressittömään lapsuuden ympäristöön on panostettava sosiaalipolitiikan keinoin. Myös varhaiskasvatukseen ja kouluympäristöihin on panostettava. Suomalainen lapsiperhe- ja varhaiskasvatusmalli toimii pääpiirteissään hyvin. Onkin tärkeää, että tällaisia järjestelmiä ei pureta tai hajauteta, vaan kehitetään edelleen.
- Yksilöresilienssiä voidaan kehittää ja harjoittaa erilaisin fyysisiin ja mentaaliin taitoihin liittyvillä menetelmillä. Erityisesti kokonaisturvallisuuden kannalta keskeisille toimijoille voidaan kehittää pilotoinnin kautta **koulutusohjelmia**.
- Sekä kansallisella että paikallisyhteisöjen tasolla keskeistä on myös panostaa yhteiskunnan perustoimintojen kannalta keskeisen infrastruktuurin turvarakenteisiin ja ennen kaikkea elintärkeiden toimintojen ja palvelujen jatkuvuuden takaaviin **päällekkäisiin varajärjestelmiin**. Resilienssin laaja-alaisen luonteen vuoksi kriittistä infrastruktuuria on myös tarpeen tarkastella totuttua laajemmin, sisältäen muun muassa poliittiset vaikutuskanavat, perustavanlaatuiset sosiaaliset sidokset ja luotettavan faktapohjaisen informaation saatavuuden.
- Sekä normaaliolosuhteissa että häiriö- ja kriisitilanteissa **tavoitettavat ja hyvin resurssoidut sosiaalisen sektorin palvelut** edesauttavat kokonaisresilienssin rakentamista erityisesti tukemalla haavoittuvaisessa asemassa olevia yksilöitä. Erityisesti resilienssiprosessin oppivan mukautumisen vaiheeseen tulisi ohjata lisäpanoksia esimerkiksi taloudellista osallisuutta ja poliittista voimannuttamista edistävien keinoin.
- **Ilmasto-, resurssi- ja laajemmin ympäristöturvallisuuden teemat tulevat määrittämään jatkossa yhteiskunnan toimintaa sen kaikilla tasoilla. Onkin tärkeää, että ne integroidaan tiiviimmäksi osaksi kokonaisturvallisuusmallia**, joka antaa ilmastokysymyksiin vastaamiselle vankan perustan. Vahvemmin ilmasto- ja ympäristöturvallisuuteen kytketty kokonaisturvallisuusmalli voidaan nähdä myös potentiaalisena diplomaattisena vientituotteena, joka voi vahvistaa Suomen asemaa kansainvälisessä politiikassa. On kuitenkin tärkeää, että aihepiiristä tulee osa kokonaisturvallisuusajattelua myös sisäpolitiikan näkökulmasta, ulottuen yhä enemmän esimerkiksi talouspoliittiseen päätöksentekoon ja kaupunkirakentamiseen.

- Huoltovarmuuspäätökset asettavat **yleiset tavoitteet huoltovarmuuden turvaamiseksi**. Yleisellä tasolla on arvioitava, että kulloisenkin hallituksen politiikka on linjassa niiden kanssa ja että konkreettiset politiikkatoimenpiteet tukevat tavoitteiden saavuttamista.
- Huoltovarmuustoimijoille suunnattua kypsyysanalyysityökalua (HVO Extranet -järjestelmä) sekä sen pohjalta tuotettua tilannekuvaa on syytä jatkaa ja kehittää edelleen. **Huoltovarmuuden kypsyysanalyysivälineiden** jatkokehittämisessä tulisi harkita, i) missä määrin prosessiin olisi mahdollista liittää sopeutuvaan oppimiseen viittaavan resilienssin piirteitä sekä ii) miten siinä hahmotetaan ja arvioidaan huoltovarmuustoiminnan ja yhteisötason resilienssin välistä vuorovaikutussuhdetta.
- On todennäköistä, että ilmastonmuutos edellyttää merkittäviä muutoksia yhteiskunnan perusrakenteissa ja toimintalogiikoissa. Tämän ei tule hidastaa muutoksien toimeenpanoa, mutta niiden tehokkaan toteuttamisen nimissä ilmastopolitiikka on sijoitettava osaksi kokonaisresilienssin ajatusta. Erityisesti osallisuuden kasvattaminen ja eriarvoisuutta tuottavien rakenteiden purkaminen on otettava osaksi ilmasto- ja ympäristöturvallisuuden tarkasteluja. **Politiikan ”ekologinen katto” ja ”sosiaalinen perusta” on osattava ottaa yhtäaikaisesti huomioon entistä paremmin.** Samalla on huomattava, että mitä nopeammin merkittäviin toimiin ryhdytään, sitä pienempi niiden kokonaisrasitus yhteiskunnan perusrakenteille on.

9.3. Resilienssipolitiikan rajat

Resilienssin kasvattaminen ei ole ratkaisu kaikkiin turvallisuusongelmiin. Resilienssiä voidaan pitää keskeisenä osana yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta ja kykyä selvitä yllättävistäkin häiriötilanteista ja kriiseistä. Psykologisten tutkimusten nojalla on kuitenkin hyvä myös huomata, että resilienssi pitää itsessään nähdä osana laajempaa kokonaisuutta, johon kuuluvat muun muassa aktiivinen kansalaisuus ja siihen liittyvät taidot. **Kokonaisturvallisuutta edistää yksilö, joka on paljon muutakin kuin resilientti.** Lisäksi on tärkeää todeta, että yksittäiseen kriisitilanteeseen kehitetty resilientti vastine saattaa osoittautua toisessa tilanteessa, erilaisessa ympäristössä, tai yksinkertaisen arkielämän kannalta, haitalliseksi.

Vaikka resilientit piirteet ilmentävät kykyä ylittää vastoinkäymiset (prosessimaisesti etenevän resilienssikäsityksen kaksi ensimmäistä vaihetta; ks. luku 3.), nämä piirteet eivät välttämättä ilmene pidemmällä aikavälillä käytöksenä, jota yleisesti pidetään myönteisenä sopeutumisenä. Esimerkiksi resilienssi, ainakin suppeasti ”palautumisena” ymmärrettynä (engl. *recovery*) sotatraumojen ylittämiseksi saattaa ilmetä turtuutena tai ylivalppautena, joka heikentää yksilön kykyä mielekkääseen yhteistoimintaan muiden kanssa.³⁵³ Myös syyskuun 11. päivän iskujen selviytyjien resilienssiä tutkittaessa on käynyt ilmi, että tehokkaaseen toimintakyvyn palautumiseen rinnastettuna resilienssinä näyttäytyvä käytös korreloi sosiaalisten kykyjen heikkenemisen kanssa.³⁵⁴

Myös vääränlaisen resilienssistrategian toteuttaminen on vakavasti otettava ongelma. **Ilmastonmuutos tarjoaa esimerkin uhkakuvasta ja prosessista, johon ylläpitävä resilienssi-strategia ei ole toivottava ratkaisu.** Nykyisen kaltaisen hiilidioksidipäästöjen kasvun ja nykyisten teollisten kulutusmallien jatkuvuuden perustalta jatkava ylläpitävä resilienssistrategia ei vaikuta enää realistiselta, sillä ilmastonmuutoksen vaikutuksia ei ole mahdollista eristää

³⁵³ Boyden & Cooper 2007, 7.

³⁵⁴ Bonnano ym. 2005.

yhteiskuntajärjestelmien ulkopuolelle. Reaktiot kansainvälisen ilmastopaneelin viimeisimpään raporttiin jakautuvat selvästi marginalisoivan ja sopeutuvan resilienssistrategian suuntaan.

Jos mukautumisen katsotaan tapahtuvan ensisijaisesti rinnakkain ilmaston lämpenemisen hillintään pyrkivän teknologisen kehityksen kanssa, viittaa vastaus marginalisoivaan resilienssistrategiaan. Jos taas mukautumisen katsotaan olevan mahdollista vain, jos ihmiskunta kykenee uudistamaan radikaalisti kansainvälisen kaupan, globaalin teollisuustuotannon sekä kulutuskulttuurin rakenteisiin vaikuttavia sääntöjä ja järjestelmiä, on kyseessä selvemmin uudistuvasta resilienssistrategiasta. On kuitenkin kyseenalaista, missä määrin nämä kaksi strategiaa ovat erotettavissa toisistaan.

Tämän raportin toimenpidesuosituksia lukiessa täytyy muistaa, että resilienssin kasvattaminen ei ole ongelmaton strategia turvallisuuden lisäämisen näkökulmasta. Resilienssin rakentamista ei tule sekoittaa esimerkiksi kansallisen puolustuksen vaatiman torjuntakyvyn ylläpitämiseen tai sisäisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämisen kannalta keskeiseen ennaltaehkäisyyn.

Vaikka resilienssin rakentamiseen pyrkivän politiikan sekä toisaalta turvallisuutta lisäävän ennaltaehkäisyn ja puolustuksen välinen suhde voi olla myös toisiaan tukeva, tulee näiden välistä suhdetta tarkastella myös kriittisesti, varsinkin viranomaisvastuiden näkökulmasta.

Niin yhteiskunnallisena kuin yksilöllisenä ominaisuutena resilienssin merkitys vaikuttaa olevan vääjäämättä kasvattamassa merkitystään entistä ennakoimattoman, kytkeytyneemmän ja monimutkaisemman toimintaympäristön johdosta. Samalla on selvä, että resilienssin kasvattamisen strategiseksi päämääräkseen ottava turvallisuuspolitiikka keskittyy pikemminkin reaktiiviseen turvattomuuksien seurausten kestämiseen tai sietämiseen kuin turvallisuuden ennakoivaan kasvattamiseen. Tämä jännite nousee hyvin esiin Sisäisen turvallisuuden strategian kohdassa, jossa tarkastellaan resilienssin yhdeksi keskeiseksi ominaisuudeksi tässä raportissa esitetyn reagoitakyvyn (vikkelyys) suhdetta turvallisuuden kasvattamiseen keskeisten juurisyiden paikantamiseen:

Suomen turvallisuusviranomaisten reagoitukyky on hyvä ja strategian yksi painopiste on tämän turvaaminen myös muuttuvassa maailmassa. Kärjistetysti voidaan kuitenkin sanoa, että reaktiivisessa toiminnassa ollaan aina myöhässä. Siksi strategiassa painotetaan myös juurisyiden tunnistamisen ja ymmärtämisen tärkeyttä. Parhaiten ja kustannustehokkaimmin yhteiskunnan turvallisuutta ylläpidetään ennalta estävin toimenpitein, juurisyihin vaikuttamalla.³⁵⁵

Juurisyihin vaikuttamisen tai siihen pyrkimisen ja resilienssin kasvattamispyrkimysten onkin kuljettava käsi kädessä. Vain molemmat näkökulmat huomioiva kokonaisvaltainen turvallisuuspolitiikka kykenee tuottamaan toivottuja lopputuloksia monimutkaistuvien ongelmavyyhien maailmassa.

³⁵⁵ Sisäministeriö 2017, 11–12.

10. LÄHTEITÄ JA TAUSTA-AINEISTOJA

Lähteet

- Aaltola, M. (2014a): "Forward Resilience and Networked Capabilities: Finland's Softer Power Tools in the Wake of Ukraine". Teoksessa Hamilton D. S., Simonyi A. ja Cagan D. L. (toim.) *Advancing U.S.-Nordic-Baltic security cooperation*. Washington DC: Center for Transatlantic Relations, 157–174.
- Aaltola, M. (2014b): "Flow security in the digital age". Teoksessa Brattberg, E. ja Hamilton, Daniel S. (toim.) *Global Flow Security: A New Security Agenda for the Transatlantic Community in 2030*. Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins University.
- Aaltola, M., Käpylä, J., Mikkola, H., & Behr, T. (2014): *Towards the Geopolitics of Flows, Implications for Finland*. FIIA Report 40. Helsinki, Finnish Institute of International Affairs. <https://www.fiia.fi/en/publication/towards-the-geopolitics-of-flows> (luettu 15.1.2019).
- Aaltola, M., Käpylä, J. & Vuorisalo, V. (2014): *The Challenge of Global Commons and Flows of US Power, The Perils of Missing the Human Domain*. Ashgate: Dorchester.
- Aaltola, M. (2016): "Suomi kansainvälisessä politiikassa ja yhteistyöverkostoissa". Teoksessa Linnell, J. (toim.) *Suomen idea*. Helsinki: Docendo.
- Aaltola, M, Fjäder, C., Innola, E.; Käpylä, J. & Mikkola, H. (2016): *Huoltovarmuus muutoksessa: Kansallisen varautumisen haasteet kansainvälisessä toimintaympäristössä*. FIIA Report 49. Helsinki, Ulkopoliittinen instituutti. <https://www.fiia.fi/julkaisu/huoltovarmuus-muutoksessa> (luettu 15.1.2019).
- Aarnio, A-R, Ala-Lahti, H., Elonen, E-K., Hakanpää, L., Ilkka, S., Järvenreuna, V., Kantola, P., Lehtinen, S., Tiihonen, L., Sipinen, J., Tiihonen, A., Kestilä-Kekkonen, E., & Bäck, M. (2017): "Lukiolaiset luottavat lujemmin. Lukiolaisten ja ammattikoululaisten poliittinen luottamus Tampereella". *Kosmopolis*, 47(3–4), 31–52.
- Abdel-Monem, T., Bingham, S. & Jamie, M. & Tomkins, A. (2010): "Deliberation and Diversity: Perceptions of Small Group Discussions by Race and Ethnicity". *Small Group Research* 41(6), 746-776.
- Adger, W. N. (2000): "Social and Ecological Resilience: Are They Related?", *Progress in Human Geography*, 24, 347–64.
- Alexander, D. E. (2013): Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 13, 2707–2716.
- Andersen, J. P., & Gustafsberg, H. (2016): "A training method to improve police use of force decision making: A randomized controlled trial". *Journal of Police Emergency Response*. 6(2). <https://doi.org/10.1177/2158244016638708> (luettu 15.1.2019).
- Atreya, A. & Kunreuther, H. (2016): *Measuring Community Resilience: The Role of the Community Rating System (CRS)*. July 13, 2016, Working Paper No. 2016-07. Philadelphia: University of Pennsylvania. http://opim.wharton.upenn.edu/risk/library/WP201607_Measuring-Community-Resilience-CRS.pdf (luettu 15.1.2019).
- Backett-Milburn, K., Wilson, S. & Bancroft, A. (2008): "Challenging Childhoods: Young people's accounts of 'getting by' in families with substance use problems". *Childhood*, 15(4), 461–479.
- Barber, B. (1984): *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Beauvais, A. M., Stewart, J. G., DeNisco, S. & Beauvais, J. E. (2014): "Factors related to academic success among nursing students: A descriptive correlational research study". *Nurse Education Today*, 34, 918–923.
- Beirens, H., Hughes, N., Hek, R. & Spicer, N. (2007): "Preventing Social Exclusion of Refugee and Asylum Seeking Children: Building New Networks". *Social Policy and Society*, 6(2), 219–229.
- Berkes, F. & Ross, H. (2016): "Panarchy and community resilience: Sustainability science and policy implications". *Environmental Science & Policy*, 61, 185–193.
- Bhavnani, R., Donnay, K., Miodownik, D., Mor, M. & Helbing, D. (2014): "Group Segregation and Urban Violence". *American Journal of Political Science*, 58(1), 226–245.
- Blombergs, F. (2016): "Johdatus Suomen turvallisuuspolitiikkaan kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa". Teoksessa Blombergs, F. (toim.) *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohtia*. Helsinki: Maapuolustuskorkeakoulu.

- Brattberg, E. & Hamilton, D. S. (toim.) (2014): *Global Flow Security: A New Security Agenda for the Transatlantic Community in 2030*. Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins University.
- Bonnano, G.A. (2004) "Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events?" *American Psychologist*, 59(1), 20–28.
- Bonanno, G. A. Galea, S., Bucciarelli, A., Vlahov, D. (2007): "What Predicts Psychological Resilience After Disaster? The Role of Demographics, Resources, and Life Stress". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(5), 671–682.
- Bonanno, G. A. & Mancini, A. D. (2008): "The Human Capacity to Thrive in the Face of Potential Trauma", *Pediatrics*, 121(2), 396–375.
- Bourbeau, P. (2013): "Resiliencism: premises and promises in securitisation research". *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 1(2), 3–17.
- Bourbeau, P. & Vuori, J. A. (2016): "Security, resilience and desecuritization: multidirectional moves and dynamics". *Critical Studies on Security*, 3(3), 253–268.
- Bourbeau, P. (2018): *On Resilience: Genealogy, Logics, and World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boyden, J. & Cooper, E. (2007): Questioning the Power of Resilience: Are Children Up To the Task of Disrupting the Transmission of Poverty? CPRC Working Paper 73. Oxford: Chronic Poverty Research Centre. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08bf5ed915d3cfd001088/73Boyden__Cooper_.pdf (luettu 15.1.2019).
- Branders, M. (2016): *Kokonainen turvallisuus? Kokonaisturvallisuuden poliittinen kelpoisuus ja hallinnollinen toteutettavuus*. Acta Universitatis Tamperensis 2124. Tampere: Tampere University Press.
- Brown, K. (2014): "Global environmental change I: A social turn for resilience?" *Progress in Human Geography*, 38(1), 107–117.
- Bäck, M., E. Kestilä-Kekkonen ja P. Söderlund (2016): "Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät". Teoksessa Grönlund ja Wass (toim.): Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015. Oikeusministeriö: Selvityksiä ja ohjeita, 28/2016.
- Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.): *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*. Tampere: Tampere University Press. Saatavilla: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/102475/Backlund_ym_Kansalaiset_kaupunkia_kehittamassa.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 18.1.2019).
- Cabinet Office (2018): Preparation and planning for emergencies. 30 May 2018. <https://www.gov.uk/guidance/preparation-and-planning-for-emergencies-the-capabilities-programme> (avattu 15.11.2018).
- Cacioppo, JT, Reis HT, Zautra AJ (2011): "Social Resilience: The Value of Social Fitness With an Application to the Military". *American Psychologist*, 66, 43–51.
- Cacioppo, JT, Adler, AB, Lester, PB, McGurk, D, Thomas, JL, Chen, HY, Cacioppo, SC (2015) "Building Social Resilience in Soldiers: A Double Dissociative Randomized Controlled Study". *Journal of Personality and Social Psychology*, 109, 90–105.
- CARRI (Community & Regional Resilience Institute) (2013): *Definitions of Community Resilience: An Analysis*. A CARRI Report.
- Chamberlin, W. H. (1943): "Russia's Role in the Postwar World". *The Russian Review*, 2(2), 3–9.
- Chancel, L (toim.) (2018): *World Inequality Report 2018*. World Inequality Lab. <https://wir2018.wid.world/> (luettu 15.1.2019).
- Chandler, D. (2013): "International statebuilding and the ideology of resilience". *Politics*, 33(4), 276–286.
- Chandler, D. (2014): "Resilience and the autotelic subject: toward a critique of the societalization of security". *International Political Sociology*, 7(2), 210–226.
- Chandler, D. (2017): Resilience. Teoksessa M. Dunn Cavelty & T. Balzacq (toim.), *Routledge Handbook of Security Studies*. Abingdon, England: Routledge, 436–446.
- Cinia (2018): "The Arctic Connect Project to Power Business in Northern Finland." <https://www.cinia.fi/en/archive/the-arctic-connect-project-to-power-business-in-northern-finland.html> (luettu 15.1.2019).
- Cleaver, F. (2001): "Institutions, agency and the limitations of participatory approaches to development." Teoksessa Cooke, B. & Kothari, U. (toim.) *Participation – the new tyranny?* London: Zed Books, 36–55.
- Coaffee, J. (2009): *Terrorism, Risk and the Global City*. Farnham: Ashgate.

- Cohn, M. A., & Fredrickson, B. L. (2009): "Positive emotions". Teoksessa Lopez, S. J. & Snyder, C. R. *Oxford library of psychology. Oxford handbook of positive psychology*. New York: Oxford University Press, 13–24.
- Connell, J. P., Halpern-felsher, B. L., Clifford, E., Crichlow, W. & Usinger, P. (1995): "Hanging in There: Behavioral, Psychological, and Contextual Factors Affecting Whether African American Adolescents Stay in High School". *Journal of Adolescent Research*, 10(1), 41–63.
- Connor, K.M. & Davidson, J.R. (2003): "Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC)". *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82.
- Copes, H. (2005): *Policing and Stress*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Cutter, S.L., Ahearn, J.A., Amadei, B., Crawford, P., Eide, E.A., Galloway, G.E., Goodchild, M.F., Kunreuther, H.C., Li-Vollmer, M., Schoch-Spana, M., Scrimshaw, S.C., Stanley, E.M., Whitney, G. & Zoback, M.L. (2013): "Disaster Resilience: A National Imperative". *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 55(2), 25–29.
- Daud, A., af Klinteberg, B. & Rydelius, P-A. (2008): "Resilience and vulnerability among refugee children of traumatized and non-traumatized parents". *Child and Adolescent Mental Health*, 2(7).
- Denhardt, J. & Denhardt, R. (2010): "Building Organizational Resilience and Adaptive Management". Teoksessa Reich, J., Zautra, A. & Hall, JS (toim.) *Handbook of Adult Resilience*. London: Guilford.
- Donnelly, P.G. & Majka, T.J. (1998): "Residents' Efforts at Neighborhood Stabilization: Facing the Challenges of Inner-City Neighborhood". *Sociological Forum* 13(2), 189–213.
- Duit, A., Galaza, V., Eckerberga, K. & Ebbessona, J. (2010): "Governance, complexity, and resilience". *Global Environmental Change*, 20(3), 363–368.
- EEAS (2018): "Permanent Structured Cooperation (PESCO) – Factsheet". European Union External Service (EEAA), 28.6.2018. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en (luettu 15.1.2019).
- ESS (2003): A Secure Europe in a Better World - European Security Strategy. Bryssel, 12.12.2003. <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world> (luettu 15.1.2019).
- EUKE (Euroopan unionin ulkoasioiden ja turvallisuuspolitiikan korkea edustaja) (2016): *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. Brussels, European External Action Service.
- Evans, B. & Reid, J. (2014): *Resilient Life: The Art of Living Dangerously*. Cambridge: Polity Press.
- EVPHT/P (2013): Esitys valtioneuvoston päätökseksi huoltovarmuuden tavoitteista 2013: perustelu-muistio. Työ- ja elinkeinoministeriö, 4.12.2013.
- Fjäder, C. (2014): "The nation-state, national security and resilience in the age of globalization". *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 2(2), 114–129.
- Fjäder, C. (2016): "National security in a hyper-connected world: Global interdependence and national security". Teoksessa Masys, A. J. (toim.) *Exploring the Security Landscape: Non-Traditional Security Challenges*. Springer International Publishing.
- Folke, C. (2002): Socio-Ecological Resilience and Behavioural Responses. http://www.beijer.kva.se/PDF/87823499_Disc155.pdf (luettu 15.11.2018).
- Folke, C., Biggs, R., Norström, A. V., Reyers, B., & Rockström, J. (2016): "Social-ecological resilience and biosphere-based sustainability science". *Ecology and Society*, 21(3): 41.
- Fraser, M. W., Richman, J. M. & Galinsky, M. J. (1999): "Risk, protectio, and resilience: Toward a conceptual framework for social practice". *Social Work Research*, 23(3), 131–143.
- Glatz, R. L. ja Zapfe, M. (2018): "NATO's framework nations concept". ETH Zürich, Center for Security Studies, 11.7.2018. <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/763c5010-0aa5-4836-913c-c175654bec7f/pdf> (luettu 15.1.2019).
- Gregow, H., Carter, T., Groundstroem, F., Haavisto, R., Haanpää, S., Halonen, M., Harjanne, A., Hildén, M., Jakkila, J. & Juhola, S. (2016): *Keinot edistää sää- ja ilmastoriskien hallintaa*. Valtioneuvoston kanslia: Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 47/2016.
- Gretschel, A. & Myllyniemi, S. (2017): *Työtä, koulutus- tai harjoittelupaikkaa ilman olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista*. Nuorisobarometrin erillishälyte/aineiston-keruu. Saatavilla: http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/hankkeet/nuorisobarometrin-erillishälyte/eri-arvoistumistyoryhma_gretschelmyllyniemi_neet_aineistokooste_05122017_nettiin.pdf (luettu 15.1.2019).

- Grönlund, K. & Wass, H. (toim.) (2016): *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015. Selvityksiä ja ohjeita 28/2016*. Helsinki: Oikeusministeriö. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75240/OMSO_28_2016_Eduskuntavaalitutkimus_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 15.1.2019).
- Gustafsberg, H. (2018): *Do people get shot because some cops panic*. Tampere University: Academic Dissertation.
- Hakala E (2016): *Climate Security: Strategy or Necessity for Finland?* FIIA Briefing Paper 209. December 2016. <https://www.fii.fi/julkaisu/climate-security>.
- Hall J.S. & Zautra, A.J. (2010): "Indicators of Community Resilience: What Are They, Why Bother?" Teoksessa Reich, J., Zautra, A.J. & Hall, J.S. (toim.), *Handbook of Adult Resilience*. London: Guilford.
- Hamilton, D. S. (toim.) (2016): *Forward Resilience: Protecting Society in an Interconnected World*. Washington D.C: Center for Transatlantic Relations.
- Hammond, C. (2004): "Impacts of lifelong learning upon emotional resilience, psychological and mental health: fieldwork evidence". *Oxford Review of Education*, 30(4), 551–568.
- Hartog, J. & Oosterbeek, H. (1998): "Health, Wealth and Happiness: Why Pursue a Higher Education?", *Economics of Education Review*, 17(3), 245–256.
- Heikkonen J., Kataja P., Lavapuro J. Salminen J. & Turpeinen M. (2018): *Valmiuslaki ja perusoikeudet poikkeusoloissa: Valtiosääntöoikeudellinen kokonaisarvio valmiuslain ja perustuslain 23 §:n suhteesta*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 64/2018. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Hiedanpää, J., Salmi, J. & Ylikoski, K. (toim.): *Yhteisöllinen kekseliäisyys ja kansalaistoiminta*. Pori: STAY-ryhmä 2008.
- Hindriks, P., Verkuyten, M. & Coenders, M. (2014): "Interminority Attitudes: The Roles of Ethnic and National Identification, Contact, and Multiculturalism". *Social Psychology Quarterly*, 77(1), 54–74.
- Holling C. S. (2001): Understanding the Complexity of Economic, Ecological, and Social Systems. *Ecology*, 4, 390–405.
- HVK (2016): "Vuosikertomus 2015". Huoltovarmuuskeskus. https://www.varmuudenvuoksi.fi/filebank/a/1463652592/bcccd6e58115cddbdf216ab074392e/1537-Huoltovarmuuskeskus_Vuosikertomus_2015.pdf (luettu 15.1.2019).
- HVK (2018a): "Kansainvälinen yhteistyö". Huoltovarmuuskeskus. <https://www.huoltovarmuuskeskus.fi/tietoa-huoltovarmuudesta/kansainvalinen-yhteistyö/> (luettu 15.1.2019).
- HVK (2018b): "Pohjoismainen yhteistyö". Huoltovarmuuskeskus. <https://www.huoltovarmuuskeskus.fi/tietoa-huoltovarmuudesta/kansainvalinen-yhteistyö/pohjoismainen-yhteistyö/> (luettu 15.1.2019).
- Hyvönen, A-E. (2018): "Careless Speech: Conceptualizing Post-Truth Politics". *New Perspectives* 26(3).
- Hyvönen, A-E. & Juntunen, T. (2016): "Sopeutuva yhteiskunta ja resilienssi: turvallisuuspoliittinen analyysi". *Politiikka* 58(3), 206–223.
- Hyvönen, A-E. & Juntunen, T. (2018): *Resilienssi avaimena laaja-alaiseen kokonaisturvallisuuteen: haasteita ja mahdollisuuksia*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta, Policy Brief 25/2018. Helsinki: Valtioneuvoston Kanslia. <https://tietokayttoon.fi/documents/1927382/2116852/25-2018-Resilienssi+avaimena+laaja-alaiseen+kokonaisturvallisuuteen/7e63c536-fe95-4c0b-acbf-ca2b0ac-cedb7?version=1.0> (luettu 20.1.2019).
- Hyytiäinen, M. (2013): "Joustokestävä, mahdollistava ja tuottava turvallisuus", blogikirjoitus. <https://www.sitra.fi/blogit/joustokestava-mahdollistava-ja-tuottava-turvallisuus/> (luettu 11.1.2019).
- Ilmarinen, J. (2013): *Huoltovarmuuden globaali ulottuvuus: Globaalien yritysten ja kansallisen huoltovarmuusorganisaation välisen vuorovaikutuksen syventäminen*. Huoltovarmuuskeskus. https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/huoltovarmuuskeskus/app/uploads/2016/08/31144411/2013_Huoltovarmuuden_globaali_ulottuvuus_web.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAITCZYCPQYFESGSAQ&Expires=1542680111&Signature=KYT3%2FPt6mGXeEO1OZ5RPEy8hoo%3D (luettu 15.10.2018).
- IPCC (2018): *Global Warming of 1.5 C: Summary for Policymakers*. Intergovernmental Panel on Climate Change. http://report.ipcc.ch/sr15/pdf/sr15_spm_final.pdf (luettu 15.1.2019).
- Iso-Markku, T., Innola, E. & Tiilikainen, T. (2018): *A Stronger North? Nordic cooperation in foreign and security policy in a new security environment*. Publication series of the Government's analysis, assessment and research activities, 37/2018. https://storage.googleapis.com/upi-live/2018/05/nordic-vntear-report_final.pdf (luettu 15.1.2019).
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työpaperi 33/2017. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1 (luettu 18.1.2019).

- Joutsenniemi, K. & Lipponen, K. (2015): "Resilienssi ja posttraumaattinen kasvu". *Suomen lääkirilehti*, 70(39), 2515–2519.
- Joseph, J. (2013): "Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach". *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 1(1), 38–52.
- Juntunen, T. (2014): *Kohti varautumisen ja selviytymisen kulttuuria? Kriittisiä näkökulmia resilienssiin*. SPEK Puheenvuoroja 2. Helsinki: Suomen pelastusalan keskusjärjestö SPEK. <http://www.spek.fi/loader.aspx?id=b40c9f5f-cb2d-4d65-9e0c-4f568d70d375> (luettu 10.1.2019).
- Juntunen, T. & Hyvönen, A.-E. (2014): "Resilience, Security and the Politics of Processes". *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 2(3), 195–209.
- Juntunen, T. & Pesu, M. (2018): "Mistrust within trust Finnish–Swedish defence cooperation and the ghosts of the 1990 EC application incident". Teoksessa Haukkala H. ym. (toim.) *Trust in International Relations. Rationalist, Constructivist, and Psychological Approaches*. Abingdon & New York: Routledge, 129–157.
- Juntunen, T. & Virta, S. (2019): "Security dynamics: Multilayered security governance in an age of complexity, uncertainty, and resilience". Teoksessa Heikkinen, A. ym. (toim.) *Leadership for Dealing with Complex Changes*. Tampere: Tampere University Press 2019, tulossa.
- Kaczmarek, M., Katz, M. N. & Tiilikainen, T. (2018): *The Sino-Russian and US-Russian Relationships. Current Developments and Future Trends*. FIIA Report 57. Helsinki: Finnish Institute of Foreign Affairs.
- Kananen, I. (2015): *Suomen huoltovarmuus. Riittääkö energia ja ruoka, toimiiko tiedonkulku?* Juva: Docendo.
- Kaufman, D. J. & Bach, R. L. (2016): "Toward Greater Resilience in Uncertain Regions". Teoksessa Hamilton, D. S. (toim.) *Forward Resilience: Protecting Society in an Interconnected World*. Washington D.C: Center for Transatlantic Relations.
- Keskinen, M., Kantola, A., Juha, M. & Arto, S. (2016): "Miten yhteiskehittää kokonaisturvallisuutta? Tieteidenvälisiä näkemyksiä Winland-hankkeesta". *Tiede ja Ase*, 75(1), 124–154.
- Kestilä-Kekkonen, E. (2013): "Puoluedemokratian haasteet Euroopassa: Syrjäyttävätkö uudet poliittisen osallistumisen muodot edustuksellisen demokratian?". Teoksessa Forsberg, T. & Raunio, T. (toim.) *Politiikan muutos*. Tampere: Vastapaino, 41–75.
- KH (2010): *Kuljetuslogistiikan huoltovarmuus – esittely Huoltovarmuusneuvostolle 11.11.2010*. Huoltovarmuuskeskus.
- Kim, D. & Lim, U. (2016): "Urban Resilience in Climate Change Adaptation: A Conceptual Framework". *Sustainability*, 8(4), 405.
- Kimhi, S. & Shamai, M. (2004): Community resilience and the impact of stress: Adult response to Israel's withdrawal from Lebanon. *Journal of Community Psychology*, 32(4), 439–451.
- KOM 2010/639: *Energia 2020 – Strategia kilpailukykyisen, kestävä ja varman energiansaannin turvaamiseksi*. Euroopan komissio, Bryssel, 10.11.2010. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0639&from=EN> (luettu 15.1.2019).
- KOM 2015/80: *Joustavaa energiaunionia ja tulevaisuuteen suuntautuvaa ilmastonmuutospoliittikkaa koskeva puittestrategia*. Euroopan komissio, Bryssel, 25.2.2015. http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0021.02/DOC_1&format=PDF (luettu 15.1.2019).
- Kouvo, A (2011): "The sources of generalized trust and institutional confidence in Europe". *Research on Finnish Society*, 4, 29–40.
- Korpilahti, U. & Kolehmainen, L. (2016): *Kansallisen lasten ja nuorten tapaturmien ehkäisyn ohjelman väliarviointi*. Työpaperi 40/2016. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- Krüger, M. (2018): "Building Instead of Imposing Resilience: Revisiting the Relationship Between Resilience and the State". *International Political Sociology*, tulossa.
- KTM (1986a): *Huoltovarmuuden yleistavoitteita valmistelevalle työryhmän loppuraportti*. Kauppa- ja teollisuusministeriö, 27.6.1986.
- KTM (1986b): *Varmuusvarastoinnin hallintotyöryhmän muistio*. Kauppa- ja teollisuusministeriö, 28.2.1986.
- Kunz, B. (2015): *Sweden's NATO workaround: Swedish security and defense policy against the back-drop of Russian revisionism*. Focus Stratégique, No. 64, IFRI Security Studies Centre.
- Laurikainen, H. (2016): *Kotitalouksien varautuminen Suomessa. Puhelinhaastattelu normaaliolojen häiriötilanteisiin varautumisesta*. SPEK tutkii 13. Helsinki: Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK. <http://www.spek.fi/loader.aspx?id=03718850-a8d7-4ced-90fc-48432a6683f3> (luettu 22.11.2018).

- Leap, B. & Thompson D. (2018): "Social Solidarity, Collective Identity, Resilient Communities: Two Case Studies from the Rural U.S. and Uruguay", *Social Sciences*, 7(12), tulossa.
- Leonard, M. (toim). (2016): *Connectivity Wars: Why Migration, Finance and Trade are the Geo-Economic Battlegrounds of the Future*. European Council on Foreign Relations. http://www.ecfr.eu/page/-/Connectivity_Wars.pdf (luettu 15.1.2019).
- Leskinen, J., Eränen L., Nissinen V., Nyman K., Oksama L., ja Simola P. (2018): *Sotilaspsykologia maanpuolustuksen tukena*. Tuusula: Puolustusvoimien tutkimuslaitos.
- Li, H. (2017): "The 'secrets' of Chinese students' academic success: academic resilience among students from highly competitive academic environments". *Educational Psychology*, 37(8), 1001–1014.
- Liem, G. A., Martin, A., Nair, E., Bernardo, A., & Prasetya, H. (2011): "Content and structure of values in middle adolescence: Evidence from Singapore, the Philippines, Indonesia, and Australia", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42, 146–154.
- Limn ll, J. (2009): *Suomen uhkakuva politiikka 2000-luvun alussa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, strategian laitos, julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 29. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- LOGHU3 (2011): LOGHU3 – Toimintaymp rist n kehittyminen. Pekka Rautiainen ja Irmeli Rinta-Ke-turi, Talent Partners Oy, 30.3.2011.
- Losoi, H., Turunen, S., W ljas, M., Helminen, M.,  hman, J., Julkunen, J., & Rosti-Otaj rvi, E. (2013): "Psychometric Properties of the Finnish Version of the Resilience Scale and its Short Version". *Psychology, Community & Health*, 2(1), 1–10.
- Luthar, S.S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000): "The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work". *Child development*, 71(3), 543–62.
- Maa- ja mets talousministeri  (2014): *Kansallinen ilmastonmuutokseen sopeutumissuunnitelma: Valtioneuvoston periaatep t s* 20.11.2014. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80301>.
- Magis K (2010): "Community Resilience: An Indicator of Social Sustainability". *Society & Natural Resources* 23(5).
- Malkki L. & Sinkkonen, T. (2016): "Political Resilience to Terrorism in Europe: Introduction to the Special Issue", *Studies in Conflict & Terrorism*, 39(4), 281–291.
- Manca, A.R., Benczur, P. & Giovanni, E. (2017): "Building A Scientific Narrative: Towards a More Resilient EU Society". EUR Report 28548 EN. http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bit-stream/JRC106265/jrc106265_100417_resilience_scienceforpolicyreport.pdf (luettu 15.1.2019).
- Masten, A. S., Coatsworth, J. D., Neemann, J., Gest, S. D., Tellgen, A. & Garmezy, N. (1995): "The Structure and Coherence of Competence from Childhood Through Adolescence". *Child Development*, 66(6), 1635–1659.
- Masten, A. S. ja Reed, M.-G. J. (2002): "Resilience in development". Teoksessa C. R. Snyder & S. J. Lopez (toim.), *Handbook of positive psychology* (ss. 74-88). New York (NY): Oxford University Press.
- McGiffin, J. N., Galatzer-Levy, I. R. & Bonanno, G. A. (2018): "Socioeconomic Resources Predict Trajectories of Depression and Resilience Following Disability". *Rehabilitation Psychology*, tulossa.
- Mileti, D.S. (1999): *Disasters by Design: A Reassessment of Natural Hazards in the United States*. Washington (DC): Joseph Henry Press.
- Mikkola, H., Aaltola, M., Wigell, M., Juntunen, T. & Vihma, A. (2018): *Hybridivaikuttaminen ja demokratian resilienssi. Ulkoisen h irinn n mahdollisuudet ja torjuntakyky liberaaleissa demokratioissa*. FIIA Report 55. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- Mobjörk M & D Smith (2017): *Translating Climate Security Policy into Practice*. SIPRI Policy Brief. March 2017.
- MSB (2009): "Samverkan mellan Sverige och USA inom samhällsskydd och beredskap". Myndigheten f r Samhällsskydd och Beredskap. <https://www.msb.se/sv/Om-MSB/Internationellt-samarbete/Samverkan-med-DHS-USA/> (luettu 15.1.2019).
- MSB (2011): "Sverige och USA – gränsöverskridande risker och gemensamma l sningar". Myndigheten f r Samhällsskydd och Beredskap. <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/26086.pdf> (luettu 15.1.2019)
- MSB (2015): "Regeringen har beslutat om planeringsanvisningar". Myndigheten f r Samhällsskydd och Beredskap. <https://www.msb.se/sv/Om-MSB/Nyheter-och-press/Nyheter/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2015/Regeringen-har-beslutat-om-planeringsanvisningar-/> (luettu 15.1.2019).
- Mäenpää, Pasi & Faehnle, Maija (2016) Kaupunkiaktivismi voimavarana. *Kvartti* 3/2016. <https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/kaupunkiaktivismi-voimavarana> (luettu 18.1.2019).

- Mäenpää, P., Faehnle, M. & Schulman, H. (2017): "Kaupunkiaktivismi, jakamistalous ja neljäs sektori". Teoksessa Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.) *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*. Tampere: Tampere University Press, 239–259.
- Mäkipää K (2018): "Ilmastonmuutos ja biodiversiteetin heikkeneminen lisäävät metsätalouden riskejä". Esitys, Metsäareena 2018. <https://www.slideshare.net/LukeFinland/Ilmastonmuutos-ja-biodiversiteetin-heikkeneminen-lisvt-metstalouden-riiskej-prof-raisa-mkip>.
- Naapuriapu Suomessa (2014): *Naapuriapu-työryhmän tausta-aineisto Rikoksantorjuntaneuvostolle* (toim. R. Järg-Tärno).
- NATO (2014a): *Wales Summit Declaration: press release*. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (luettu 15.1.2019).
- NATO (2014b): "Memorandum of Understanding (MOU) between the Government of the Republic of Finland and Headquarters, Supreme Allied Commander Transformation as well as Supreme Headquarters Allied Powers Europe regarding the Provision of Host Nation Support for the Execution of NATO Operations / Exercises / similar Military Activity". https://www.eduskunta.fi/FI/lakiensaattaminen/valiokunnat/ulkoasiainvaliokunta/Documents/HNS_MOU_FINLAND.pdf (luettu 15.1.2019).
- NATO (2015): "NATO Secretary General welcomes deepening cooperation and dialogue with Finland and Sweden". http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_125372.htm?selectedLocale=en (luettu 15.1.2019).
- OECD (2012), *Quality Matter in Early Childhood Education and Care: Finland 2012*. Kirjoittajat Miho Taguma, Ineke Litjens and Kelly Makowiecki. <http://www.oecd.org/education/school/49985030.pdf> (luettu 15.1.2019).
- Nuorisotutkimusverkosto (2017): *Työtä, koulutus- tai harjoittelupaikkaa ilman olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista*. Nuorisobarometrin erillisnäyte/aineistonkeruu. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto 2017. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/hankkeet/nuorisobarometrin-erillisnayte/eriarvoistumistyoryhma_gretschelmyllyniemi_neet_aineistokooste_05122017_nettiin.pdf (luettu 15.1.2019).
- OECD (2018): *Working Together: Skills and Labour Market Integration of Immigrants and their Children in Finland*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264305250-en> (luettu 15.1.2019).
- Ojanen, H. (2016): "Ruotsin ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka". Teoksessa Blombergs, F. (toim.) *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohtia*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Ojanen, M. (2018): *Onnellisuuksien oivaltaja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Oliver TH, MS Heard, NJB Isaac, DB Roy, D Procter, F Eigenbrod, R Freckleton, A Hector, CDL Orme, OL Petchey, V Proença, D Raffaelli, KB Suttle, GM Mace, B Martín-López, BA Woodcock, JM Bullock (2015): "Biodiversity and Resilience of Ecosystem Functions". *Trends in Ecology & Evolution* 30(11), 673–684.
- O'Malley, P (2010): "Resilient subjects: uncertainty, warfare and liberalism". *Economy and Society*, 39(4), 488–509.
- O'Mara E.M., McNulty J.K. & Karney B.R. (2011): "Positively biased appraisals in everyday life: when do they benefit mental health and when do they harm it?". *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(3), 415–432.
- Panter-Brick, C. (2014): "Health, Risk, and Resilience: Interdisciplinary Concepts and Applications". *Annual Review of Anthropology*, 43, 431–448.
- Pateman, C. (1970): *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesu, M. (2017): *Koskiveneellä kohti valtavirtaa: Suomen puolustuspolitiikka kylmän sodan lopusta 2010-luvun kiristyneeseen turvallisuusympäristöön*. Puolustusministeriön julkaisuja 1/2017. Helsinki: Puolustusministeriö. https://www.defmin.fi/files/3776/01_17_Pesu_Koskiveneella_kohti_valtavirtaa_V2.pdf (luettu 15.1.2019).
- Pfefferbaum, R. L., Pfefferbaum, B., Nitiéma, P., Brian Houston, J. & van Horn, R. L. (2015): "Assessing Community Resilience: An Application of the Expanded CART Survey Instrument With Affiliated Volunteer Responders". *American Behavioral Scientist*, 59(2), 181–199.
- Rademaker, M. Jans, K., Rööös, H., Borum, A., van Schaik, L., Slingerland, S. & Frattina della Frattina, C. (2016): *The Economics of Planetary Security Climate Change as an Economic Conflict Factor*. Hague: The Hague Centre for Strategic Studies.
- Rademaker M., Jans Paul Verhagen K., Boeschoten A., Rööös, H. (2018): *Making cities in conflict areas more resilient*. Hague: Clingendael.

- Rahikka-Räsänen, N. & Ryyänen, S. (2014): *Osallistuminen ja osallisuus lähidemokratiassa*. Uusi paikallisuus -loppuraportti 5/2014. Itä-Suomen yliopisto. <https://www.innokyla.fi/documents/779703/658008d1-9f65-44e8-8d9d-3b3bfbeeabdd> (luettu 18.1.2019).
- Raisio, H & Lindell, J. (2013): Kansalaisraadit osana uutta paikallisuutta. Settlementiliitto.
- Rapeli M. (2017): *The Role of Social Work in Disaster Management in Finland*. Jyväskylä: Jyväskylä studies in education, psychology and social research.
- Rastas P. & Holopainen, J. (2015): *Huoltovarmuuskeskuksen mainetutkimus 2015*. Pohjoisranta Burson-Marsteller.
- Raworth K (2018): *Donitsitaloustiede: Seitsemän tapaa ajatella kuin 2000-luvun taloustieteilijä*. Suomentanut Juha Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Regeringskansliet (2017): "Motståndskraft: Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025." <https://www.regeringen.se/4b02db/globalassets/regeringen/dokument/forsvarsdepartementet/forsvarsberedningen/ds-2017-66-motstandskraft-inriktningen-av-totalforsvaret-och-utformningen-av-det-civila-forsvaret-2021-20252.pdf> (luettu 15.1.2019).
- Rockström J, W Steffen, K Noone, Å Persson, FS Chapin III, EF Lambin, TM Lenton, M Scheffer, C Folke, HJ Schellnhuber, B Nykvist, CA de Wit, T Hughes, S van der Leeuw, H Rodhe, S Sörlin, PK Snyder, R Costanza, U Svedin, M Falkenmark, L Karlberg, RW Corell, VJ Fabry, J Hansen, B Walker, D Liverman, K Richardson, P Crutzen & JA Foley (2009): "A safe operating space for humanity". *Nature* 461, 472–475.
- Ross, C. & Mirowsky, J. (1999): "Refining the association between education and health: the effects of quantity, credential, and selectivity". *Demography*, 36(4), 445–460.
- Rutter, M. (2012): "Resilience as a dynamic concept". *Development and Psychopathology*, 24, 335–344.
- Rytöja, A. & Kallio, K. P. (2018): "Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja nuorten kansalaisuudesta politiikkakyselyjen valossa". *Sosiologia*, 1/2018, 6–27.
- Rättälä, T. (2000): "Deliberative democracy as public use of reason – or, what public? whose reason?". Teoksessa Saward, M. (toim.) *Democratic innovation: deliberation, representation and association*. ECPR Studies in European Political Science. London: Routledge, 40–52.
- Rättälä, T. (2001): "Kansalaistuva politiikka? Huomioita kuntalaisaktiivisuudesta poliittisena toimijuu-tena". *Politiikka*, 43(3), 190–207.
- Rättälä, T. & Rinne, J. (2016): *Kuntademokratia kaksilla raiteilla*. Kunnallisan Kehittämissäätiön tutkimusjulkaisusarjan julkaisu 96. <https://kaks.fi/wp-content/uploads/2016/03/Kuntademokratia-kaksilla-raiteilla.pdf> (luettu 18.1.2019).
- Rättälä, T. & Rinne, J. (2017a): *Turvallisuuden ja turvattomuuden kokemukset vastaanotokeskuspaikkakunnilla. Yhteisökäytännöt turvallisuutta määrittävänä tekijänä*. Selvitys Rikoksantorjuntaneuvostolle 2.2.2017.
- Rättälä, T. & Rinne, J. (2017b): "Ei osallistumista vaan vaikuttamista! Asukasaktiivit paikallisina toimijoina ja asuinympäristön kehittäjinä". Teoksessa Bäcklund, P. & Häkli, J. & Schulman, H. (toim.) *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*. Tampere: Tampere University Press, 99–117. http://tam-pub.uta.fi/bitstream/handle/10024/102475/Backlund_ym_Kansalaiset_kaupunkia_kehittamassa.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 18.1.2019).
- Sanastokeskus (2018): *Kokonaisturvallisuuden sanasto*. TSK 50. Helsinki: Sanastokeskus. http://www.tsk.fi/tiedostot/pdf/Kokonaisturvallisuuden_sanasto_2.pdf (luettu 15.1.2019).
- Schauppenlehner-Kloyber, E. & Penker, M. (2016): "Between Participation and Collective Action – From Occasional Liaisons towards Long-Term Co-Management for Urban Resilience". *Sustainability* 8(664), 1–18.
- Schmidt, J. (2015): "Intuitively neoliberal? Towards a critical understanding of resilience governance". *European Journal of International Relations*, 21(2), 402–426.
- Schneider, S. (2007): *Refocusing Crime Prevention: Collective Action and the Quest for Community*. Toronto: University of Toronto Press.
- Scoville, M. C. (1942): "Wartime tasks of psychiatric social workers in Great Britain". *The American Journal of Psychiatry*, 99(3), 358–363.
- Siddi, M. (2015): *The EU's Energy Union: Towards an integrated European energy market?* FIIA Briefing Paper 172. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs. <https://storage.googleapis.com/upi-live/2017/01/bp172.pdf> (luettu 15.1.2019).
- Sisäasiainministeriö (2012): *Turvallisempi huominen. Sisäisen turvallisuuden turvallisuuden ohjelma*. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 26/2012. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

- Sisäministeriö (2017): *Hyvä elämä – turvallinen arki Valtioneuvoston periaatepäätös sisäisen turvallisuuden strategiasta*, 5.10.2017. Sisäministeriön julkaisu 15/2017. Helsinki: Sisäministeriö.
- Snyder, C.R. (1995): "Conceptualising, measuring and nurturing hope". *Journal of Counseling and Development*, 73, 355–360.
- Southwick, S. & Charney, D. (2015): *Resilience. The Science of Mastering Life's Greatest Challenge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C. & Yehuda, R. (2014): "Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives". *European Journal of Psychotraumatology*, 5, 1–14.
- Stenvall, E. (2013): "Osallistu, osallista, ole osallinen – mistä oikein on kyse?". *Alue ja Ympäristö*, 42(1), 75–76.
- Stubbe, J.H. M.H.M.de Moor, D.I. Boomsma, E.J.C.de Geus (2007) "The association between exercise participation and well-being: A co-twin study". *Preventive Medicine* 44 (2), 148–152.
- Sunstein, C. (2006): *Infotopia: How Many Minds Produce Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Szreter, S. (2002): "The state of social capital: Bringing back in power, politics, and history". *Theory and Society* 31, 573–621.
- Theron, L. C. (2016): "The everyday ways that school ecologies facilitate resilience: Implications for school psychologists". *School Psychology International*, 37(2), 87–103.
- THL (2018): FinSote-tutkimus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/finsote-tutkimus> (luettu 19.12.2018).
- Tierney, Kathleen J. (2014): *The social roots of risk: producing disasters, promoting resilience*. Stanford, CA: Stanford University Press. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Tierney, K. (2015): "Resilience and the Neoliberal Project: Discourses, Critiques, Practices – And Katrina." *American Behavioral Scientist*, 59(10), 1327–1342.
- Timulak L. (2009): "Meta-analysis of qualitative studies: A tool for reviewing qualitative research findings in psychotherapy". *Psychotherapy Research*, 19(4-5), 591–600.
- Tyhurst, J. S. (1957): Psychological and Social Aspects of Civilian Disaster." *Canadian Medical Association Journal*, 76(5), 385–393.
- TEM (2018a): *Muutosjoustavuuden arviointikehikko*. Työ- ja elinkeinoministeriö. https://tem.fi/documents/1410877/3148216/Muutosjoustavuuden_arviointikehikko.pdf/59ffdb73-780c-4bf4-a692-78fb09d2dae5/Muutosjoustavuuden_arviointikehikko.pdf.pdf (luettu 11.1.2019).
- TEM (2018b): *Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (2018): Luonnos*. Työ- ja elinkeinoministeriö. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/76b0aa83-9729-4df1-84a7-60ba6a1bbfdf/855b8073-5c37-4f5b-9628-6934edd01566/KIRJE_20180620091000.PDF (luettu 15.1.2019).
- TK (2014): *Turvallinen Suomi: Tietoja Suomen kokonaisturvallisuudesta (laaja versio)*. Turvallisuuskomitea. <https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/05/Turvallinen-Suomi-laaja.pdf> (luettu 15.1.2019).
- Trafikverket (2018): "Finland och Sverige säkrar transporter vid kris". <https://www.trafikverket.se/om-oss/nyheter/Nationellt/2018-10/finland-och-sverige-sakrar-transporter-vid-kris/> (luettu 15.1.2019).
- Tuomenvirta H, R Haavisto, M Hildén, T Lanki, S Luhtala, P Meriläinen, K Mäkinen, A Parjanne, P Peltonen-Sainio, K Pilli-Sihvola, J Pöyry, J Sorvali, N Veijalainen (2018): "Sää- ja ilmatoriskit Suomessa - Kansallinen arvio". Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 43/2018.
- UM (2016): *Kertomus Suomen valtionhallinnon osallistumisesta kumppanuusyhteistyöhön Naton kanssa vuonna 2015*. Ulkoasiainministeriön muistio, 27.5.2015. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Liiteasiakirja/Documents/EDK-2016-AK-63509.pdf> (luettu 15.1.2019).
- Ungar, M. (2005): "Pathways to Resilience Among Children in Child Welfare, Corrections, Mental Health and Educational Settings: Navigation and Negotiation". *Child and Youth Care Forum* 34(6), 423–444.
- Ungar M (2011): "The Social Ecology of Resilience: Addressing Contextual and Cultural Ambiguity of a Nascent Construct". *American Journal of Orthopsychiatry* 81(1).
- Ungar, M. (2012a): "Introduction to the Volume". Teoksessa Ungar (toim.), *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer.
- Ungar, M. (2012b): "Social Ecologies and Their Contribution to Resilience". Teoksessa Ungar (toim.), *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer.

- United States Government (1945): *The United States Strategic Bombing Survey. Summary Report (European War)*. September 30, 1945. Alabama: Air University Press. <https://web.archive.org/web/20080528051903/http://aupress.au.af.mil/Books/USSBS/USSBS.pdf> (luettu 14.11.2018).
- Uusi Paikallisuus -hanke. <https://www.setlementti.fi/uusi-paikallisuus/uusi-paikallisuus-hanke/> (luettu 15.1.2019).
- Valtioneuvosto (2003): Valtioneuvoston periaatepäätös yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisesta. https://www.defmin.fi/files/248/2515_1687_Yhteiskunnan_elintärkeiden_toimintojen_turvaamisen_strategia_1_.pdf (luettu 25.11.2018).
- Valtioneuvosto (2006): Valtioneuvoston periaatepäätös yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisesta. https://www.defmin.fi/files/815/YETT_2006.pdf (luettu 25.11.2018).
- Valtioneuvosto (2012a): *Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta*. 5.12.2012. https://www.defmin.fi/files/3023/Periaatepaatos_kokonaisturvallisuudesta_2012_fi.pdf (luettu 25.11.2018).
- Valtioneuvosto (2012b): *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2012: Valtioneuvoston selonteko*. http://vnk.fi/documents/10616/622970/J0512_Suomen+turvallisuus+ja+puolustuspolitiikka+2012.pdf/b534174a-13bc-4684-beb0-a093be30ce2a?version=1.0 (luettu 4.1.2019)
- Valtioneuvosto (2015): *Ratkaisujen suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma (29.5.2015)*. Hallituksen julkaisusarja, 10/2015. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Valtioneuvosto (2016): *Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko*. VNS 6/2016 vp, Valtioneuvoston kanslia. http://valtioneuvosto.fi/documents/10616/1986338/VNKJ072016_fi.pdf/9a3a074a-d97f-43c4-a1d8-e3d8bbd8d1da (luettu 15.1.2019).
- Valtioneuvosto (2018): Suomi ja Ruotsi pohtivat keinoja vastata informaatioympäristön uudenlaisiin uhkiin. Tiedote 568/2018, 30.11.2018. Valtioneuvoston viestintäosasto. https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/suomi-ja-ruotsi-pohtivat-keinoja-vastata-informaatioympariston-uudenlaisiin-uhkiin?_101_INSTANCE_3wyslLo1Z0ni_groupId=10616 (luettu 15.1.2019).
- Valtioneuvoston kanslia (2017): *Valtioneuvoston yhteiset muutostekijät*. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80753>.
- Valtioneuvoston kanslia (2018): *Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2018. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160706/01_2018_Eriarvoisuutta%20kasittelevan%20tryn%20loppuraportti_kanssilla_nettili.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 15.1.2019).
- Vihma, A., Hartikainen, J., Ikäheimo, H-P. & Seuri, O. (2018): *Totuuden jälkeen – Miten media selviää algoritmien ja paskapuheen aikana*. Helsinki: Teos.
- Virta, S. (2013): "Governing urban security in Finland: Towards the 'European model'". *European Journal of Criminology*, 10(3), 341–353.
- Virta, S., & Branders, M. (2016): "Legitimate security? Understanding the contingencies of security and deliberation". *British Journal of Criminology*, 56(6), 1146–1164.
- Vivekananda J, S Fetzek, M Mobjörk, A Sawas, S Wolfmaier (2017): *Action on Climate and Security Risks. Review of Progress*. Netherlands Institute of International Relations.
- von Sydow, B. (2018): "Resilience: Planning for Sweden's 'Total Defence'", *NATO Review*, 4.4.2018. <https://www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/resilience-planning-for-swedens-total-defence/EN/index.htm> (luettu 15.1.2019).
- VPHT (1995): Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden turvaamisesta (1440/1995), Valtioneuvosto. 13.12.1995. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19951440> (luettu 15.1.2019).
- VPTH (2013): Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (857/2013), 5.12.2013, Valtioneuvosto. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20130857> (luettu 15.1.2019).
- Väyrynen, R. (1999): *Suomi avoimessa maailmassa: Globalisaatio ja sen vaikutukset*. Taloustieto Oy.
- Walklate, S., McGarry, R., & Mythen, G. (2014): "Searching for Resilience: A Conceptual Excavation". *Armed Forces & Society*, 40(3), 408–427.
- Wang, D., Wang, Y., Wang, Y., Li, R. & Zhou, C. (2014): "Impact of Physical Exercise on Substance Use Disorders: A Meta-Analysis". *PLoS ONE*, 9(10).
- Waugh, C.E. (2014) *The Resilience Handbook: Approaches to stress and Trauma*, London: Taylor & Francis.

- Wachinger, G., Renn, O., Wist S-K., Steinhilber, S-M. & Triemer, U. (2014): "Using participation to create resilience: how to involve citizens in designing a hospital system?" *Environmental Systems and Decisions*, 34(2), 208–223.
- Wagnild, G. M. & Young, H. M. (1993): "Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale". *Journal of Nursing Measurement*, 1, 165–178.
- Walker, B. H. & Salt, D. (2006): *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People in a Changing World*. Washington: Island Press.
- Ward JD, PC Sutton PC, AD Werner, R Costanza, SH Mohr, CT Simmons (2016): "Is Decoupling GDP Growth from Environmental Impact Possible?" *PLoS ONE* 11(10). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0164733>.
- Wass, H & Grönlund, K. (2016): "Johdanto: Yhdenvertaisuus ja poliittisen osallistumisen eriytyminen". Teoksessa Grönlund, K. & Wass, H. (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Oikeusministeriö: Selvityksiä ja ohjeita, 28/2016.
- Wulff, K., Donato, D. & Lurie, N. (2015): "What Is Health Resilience and How Can We Build It?". *Annual Review of Public Health*, 36(1), 361–374.
- YTS (2010): *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia: Valtioneuvoston periaatepäätös*. Puolustusministeriö. https://www.defmin.fi/files/1705/yts_2010_fi_nettiin.pdf (luettu 15.1.2019).
- YTS (2017): *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia: Valtioneuvoston periaatepäätös*. Turvallisuuskomitea. https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/02/YTS_2017_suomi.pdf (luettu 15.1.2019).
- Youssef, C.M. & Luthans, F. (2007): "Positive Organizational Behavior in the Workplace: The Impact of Hope, Optimism, and Resilience". *Journal of Management*, 33(5).
- Zautra, A.J., Hall, J.S. & Murray, K.E. (2010): "Resilience: A New Definition of Health for People and Communities". Teoksessa Zautra, H. & Reich, J. (toim.) *Handbook of Adult Resilience*. London: Guilford.
- Zepeda-Millán, C. (2014): "Perceptions of Threat, Demographic Diversity, and the Framing of Illegality: Explaining (Non)Participation in New York's 2006 Immigrant Protests". *Political Research Quarterly*, 67(4), 880–888.
- Zebrowski, C. (2013): The Nature of Resilience. *Resilience* 1(3), 159–173.
- Zografos C, MC Goulden & G Kallis (2014): "Sources of Human Insecurity in the Face of Hydro-Climatic Change". *Global Environmental Change* 29, 327–336.

Liite 1: Puolistrukturoitu ryhmäteemahaastattelu käytännön turvallisuusalan toimijoiden resilienssikäsityksistä

Ryhmähaastattelun kysymykset:

1) Minkälainen merkitys yksilön kriisinsietokyvyllä on yhteiskunnan turvallisuudelle ja miten se näkyy käytännön työssänne?

1a) Miten ymmärrätte resilienssin käsitteen ja käytännön merkityksen?

1b) Mitkä käytännöt ja toimijat ovat teidän työssänne kaikkein keskeisimpiä yksilön resilienssin vahvistamisen kannalta?

1c) Mitkä väestöryhmät ovat kaikkein haavoittuvaisimpia tai resilienteimpiä?

1d) Mitä toimenpiteitä tulisi tehdä resilienssin kasvattamiseksi?

2) SWOT-analyysi suomalaisen yhteiskunnan resilienssivalmiuksista ja haavoittuvuuksista (vahvuudet, haavoittuvuudet, käyttämättömät mahdollisuudet ja voimavarat, ennakoitavissa olevat haasteet ja uhkat)

Haastattelun osallistujat:

Haastattelun osallistujien anonymiteetti säilytettiin. Liista haastateltavissa on tutkimusryhmän hallussa. Teemahaastatteluun osallistuneiden edustamat instituutiot/hallinnonalat/toimikenttä:

Setlementtiliitto, Huoltovarmuuskeskus, Naapuruussovittelukeskus, Turvallisuuskomitea, Vaasan yliopisto (sosiaali- ja terveyshallintotiede), Oikeusministeriö/Rikoksentorjuntaneuvosto, Aalto-yliopisto (rakennettu ympäristö), Sisäministeriö, Suojelupoliisi, Suomen pelastusalan keskusjärjestö, Aluehallintovirasto (pelastustoimi ja varautuminen), Jyväskylän yliopisto (informaatioteknologia), Laajan turvallisuuden verkosto (WISE), SaferGlobe, Maanpuolustuskorkeakoulu (strategia ja turvallisuuspolitiikka), itsenäinen tutkija (kansainväliset suhteet ja organisaatiot).

Haastatteluaineisto:

Tutkimusryhmä ei kerännyt tilaisuudesta varsinaista haastatteluaineistoa (äänitteet, litteroidut keskustelut), vaan analyysi perustuu haastattelua seuranneiden tutkimusryhmän jäsenten muistiinpanoihin, jotka jäävät hankkeen tutkijoiden haltuun myös tutkimuksen valmistuttua.

FIIAULKOPOLIITTINEN
INSTITUUTTI
UTRIKESPOLITISKA
INSTITUTET**POLIISI**POLISIAMMATTIKORKEAKOULU
Polisyrkeshögskolan
Police University CollegeVALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTAtietokayttoon.fi

ISSN 2342-6799 (pdf)

ISBN 978-952-287-646-1 (pdf)

ISBN 978-952-287-647-8 (nidottu)